

Faculteit der Economische en Sociale Wetenschappen
INSTITUUT VOOR ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

**Ekonomische Analyse
van de
Landbouwkoöperatie**

ROBERT CLEMMENS

*Eindverhandeling voorgedragen
tot het behalen van de graad
van Licentiaat in de
Economische Wetenschappen*

september 1967

WOORD VOORAF

Hiermee betuig ik mijn oprechte dank aan al degenen die mij bij deze eindverhandeling behulpzaam zijn geweest.

In de eerste plaats denk ik hierbij aan Prof. Dr. G. BODDEZ die met belangstelling dit werk gevolgd heeft.

Vriendelijke hulp werd mij verleend door Prof. Dr. L. BAECK; de Heer NAFTEUX van de Algemene Coöperatieve Vennootschap; Dr. Ir. F.M. PAUWELS, assistent aan de Rijksfaculteit der Landbouwwetenschappen te Gent en Dr. A. VAN HULLE, Directeur bij de Belgische Boerenbond.

Zeker ook te vermelden zijn degenen die geholpen hebben bij de praktische uitvoering : de Heren P. BUTTIENS en A. SEVENANTS van de Bibliotheek van de Boerenbond en de typisten G. VAN DAELE en M.-J. BURGGRAEVE.

'Last but not least' gaat mijn dank uit naar mijn ouders die mij in staat stelden mijn studies te doen en de financiële kant van deze verhandeling verzorgden.

I N H O U D S T A F E L

blz.

Lijst der tabellen	7
Lijst der figuren	8
Inleiding	9
Hoofdstuk I - DE LANDBOUW IN DE EKONOMISCHE GROEI	10
§ 1. HET BEGRIP EKONOMISCHE GROEI	10
§ 2. DE LANDBOUW IN DE GROEI DER ONTWIKKELINGSLANDEN	15
I/ Tewerkstellingsgraad	17
II/ Bedrijfs grootte	18
III/ Mechanisatie	18
IV/ Kapitaal	19
V/ Scholing	20
VI/ Ondernemersfunctie	20
VII/ Produktiviteit	21
VIII/ Marketing	22
IX/ Infrastructuur	22
§ 3. DE LANDBOUW IN DE GROEI DER GEINDUSTRIALISEERDE LANDEN	23
I/ Tewerkstelling	26
II/ Bedrijfs grootte	28
III/ Bedrijfsgebouwen	28
IV/ Ondernemersfunctie	29
V/ Kapitaal	29
VI/ Scholing	31
VII/ Marktstructuur	32
VIII/ Sociaal-ekonomische integratie	33
IX/ Internationale integratie	35
X/ Infrastructuur	35
XI/ Produktiviteit	36
Voetnoten bij het Iste hoofdstuk	38

Hoofdstuk II - EKONOMISCHE ANALYSE VAN DE LANDBOUW- KOÖPERATIE	<u>blz.</u> 42
§ 1. HET BEGRIIP KOÖPERATIE	42
§ 2. NATUUR	44
A/ De doeleinden	44
B/ De methode	48
C/ Analyse van de economische aard van het ver- schijnsel koöperatie	49
1) Koöperatie als economische organisatie	49
- Integratie, differentiatie, parallelisatie, specialisatie	50
- De landbouwkoöperatie: een onvolkomen differentiatie	52
- De landbouwkoöperatie in de integratie	55
2) Mikro-economische beschouwingen	56
1/ De economische kalkulus	56
- Grafische voorstelling	60
a Invoeren van advertentie	60
Het geval van een vastgelegde prijs	60
Bij een variabele prijs	61
- Mikro-economische waardering van de koöperatieve landbouwuutbating	62
2/ Kapitaal	63
3/ Het management	64
4/ Dimensie van de koöperatie	64
5/ Participatie der leden	65
1. De aansluiting	65
2. De leveringsplicht	67
3. Deelname der leden aan het bestuur	67
4. Het ondernemingsvermogen en de aan- sprakelijkheid	69

3) Makro-ekonomische beschouwingen	71
1/ In welk systeem hoort koöperatie thuis ?	71
2/ Koöperatie een derde weg ?	74
3/ Koöperatie in de konkurrentiestructuur	75
\$ 3. KLASSIFIKATIE	78
\$ 4. GEZAMENLIJKE UITBATING OF TOTALE KOOPERATIE	83
a) Producentengroeperingen	84
b) De producentengroeperingen en de koöperaties	85
c) De gezamenlijke uitbating: de weg der toekomst	87
d) Speciale vereisten voor de volledige koöperatie	88
e) Is de gezamenlijke uitbating koöperatie ?	90
\$ 5. HET MILIEU	97
Voetnoten bij het 2de hoofdstuk	100
Hoofdstuk III - KOOPERATIE IN DE LANDBOUW, EEN FAKTOR VAN EKONOMISCHE GROEI	105
\$ 1. ONTWIKKELINGSLANDEN	105
- Bijdrage tot de basisingesteldheid	105
- Scholing, opvoeding en vulgarisatie	106
- Kapitaal	108
- Bedrijfsstructuur	110
- Marktstructuur	111
- De koöperatie binnen het raam van een algemene ontwikkelingspolitiek	113

	<u>b</u>
\$ 2. GEINDUSTRIALISEERDE LANDEN	116
- Bedrijfs grootte, mechanisatie en gemeenschap- pelijke exploitatie van bedrijfsgebouwen	116
Afvloeiing van arbeidskrachten	116
Mechanisatie	119
Gemeenschappelijke exploitatie van bedrijfs- gebouwen	119
- Kapitaal	124
- Aankoop	125
- Afzet	125
- Onderwijs, voorlichting, vulgarisatie	127
- Bijdrage aan de landelijke gemeenschap	128
- Zwakheden	128
Voetnoten bij het 3de hoofdstuk	130
SAMENVATTING EN BESLUITEN	133
BIBLIOGRAFIE	136

=====

LIJST DER TABELLEN

	<u>blz.</u>
Tabel I - Indexcijfers van de regionale agrarische produktie van ontwikkelingslanden	14
Tabel II - Produktieuitgaven in 12 N.W.-Europese landen	30
Tabel III - Klassifikatietabel van Ter Woorst	80
Tabel IV - Eigen klassifikatietabel	81
Tabel V - Jaarlijkse lasten voor gebouwen en arbeidslonen, uitgedrukt in gulden per ha.	122

LIJST DER FIGUREN

	blz.
Figuur I - Voorstelling van koöperatie door Ter Woorst	53
Figuur II - Eigen voorstelling van koöperatie	54
Figuur III) - Economische kalkulus bij de kapitalis-	58
Figuur IV) tische onderneming en bij de koöperatie	59
Figuur V - Groepering van varkensproducenten te Etreux	86
Figuur VI - Gezamenlijke uitbating	93
Figuur VII - Dualiteit van de koöperatie	94
Figuur VIII - Landbouwbedrijfsstructuur voorgesteld in hoefijzervorm	95
Figuur IX - Figuur op basis van definitie van PASSOW	96
Figuur X - Verlies van produktie indien surplus- arbeid alleen tegen loon beschikbaar is	112
Figuur XI - Toerekening op het familiaal bedrijf	118
Figuur XII - Groter netto-overschot in gulden per 15 ha. t.o.v. individuele bedrijven	123

I N L E I D I N G

Deze studie komt voort uit de konstatering dat op twee zeer verschillende niveau's van economische groei voor verdere ontwikkeling een toevlucht genomen wordt tot hetzelfde middel : de koöperatie.

Aan de arme Zuid-Amerikaanse boer wordt de koöperatie voorgehouden als de mogelijkheid om eindelijk aan de ontwikkeling te beginnen; voor de relatief produktieve landbouwbedrijven van onze geïndustrialiseerde maatschappij wordt koöperatie nu als redmiddel gezien om bepaalde facetten van de welvaartsstaat op te vangen en om tevens niet achterop te geraken in het tempo van produktiviteitsontwikkeling van de derde industriële revolutie.

De nieuwsgierigheid om de eigenlijke fundamentele aanbreng in de economische ontwikkeling door de koöperatie te vatten was de reden die ons tot deze studie aanzette. Het ligt dan ook in onze bedoeling deze verhandeling in het licht van het groeifenomeen uit te bouwen.

In de eerste plaats willen wij de landbouw situeren in het proces van economische ontwikkeling.

§ 1. HET BEGRIIP EKONOMISCHE GROEI

Zoals A.J. Vlerick opmerkt heeft geen economisch probleem ooit zulke algemene belangstelling genoten als heden ten dage de economische ontwikkeling. In de nieuwe landen is de vlugge overgang van de traditionele subsistentie-ekonomie naar een industriële maatschappij de zoete droom van de bevolking en het hoofdelement van de politieke leiders en in de Westeuropese landen hebben de veroudering van de industriële structuur, zowel als het regionaal onevenwicht in economische aktiviteit en welstand het probleem op de voorgrond gebracht (1).

Volgens J. Pen is de aktualiteit van het groeiprobleem het gevolg van verschillende factoren. Naast het feit dat de groei tot een ander veronderstelde kriteria in de koude oorlog geworden is, is de belangstelling voor de groei der ontwikkelingslanden. Een derde reden ligt volgens Pen in de toenadering tussen de oudere socialistische en liberale opvattingen waaruit het inzicht komt dat groei te verkiezen is boven een krasse herverdeling (2).

M.G. Woods is van oordeel dat het doordringen van het begrip van de groei over de ganse aardbol door de latere schrijvers van de economische geschiedenis zal beschouwd worden als het meest merkwaardige kenmerk van onze tijd (3).

Wat is nu eigenlijk groei ?

X A. Coppé definiëert het fenomeen van de economische groei als "(1) de verbetering in de behoeftenbevrediging of (2) wat in de regel op hetzelfde neerkomt, de toeneming van de produktie en het verbruik van goederen en diensten." Volgens hem is hierop een uitzondering mogelijk. Het kan namelijk zijn dat de behoeften de vorm van een eis naar meer vrije tijd aannemen. In dat geval gebeurt de economische groei over een vermindering van de ingezette arbeid (4). Dit laatste verschijnsel is terug te vinden in

een van de vormen van koöperatie, nl. waar de landbouwer ook van een vakantie en een vrij weekend wil genieten en zo bij een koöperatieve organisatie aansluit die een verzorger in dienst neemt.

Voor L. Baeck wijzen de termen 'ontwikkeling' en 'groei' op een meer dan marginale vergroting van de voornaamste economische elementen zoals het kapitaal, de produktie, het sparen, het inkomen, de handel, enz... (5).

Op te merken valt dat Baeck 'ontwikkeling' en 'groei' door mekaar gebruikt, dit wegens het feit dat de term 'ontwikkeling' zo vast ingeburgerd is. Ook wij zullen in het vervolg groei en ontwikkeling als synoniem behandelen. Er is nu groei of ontwikkeling als er fundamentele wijzigingen in de produktiefuncties van een volkshuishouding plaatshebben die de zoëven aangeduide 'meer dan marginale vergroting van de voornaamste economische elementen' veroorzaken.

Er zijn fundamentele wijzigingen als zij betrekking hebben op

- 1) de structuur;
- 2) het systeem (6).

Hierbij wordt onder structuur verstaan: "het geheel van elementen met duurzaam karakter, welke slechts te verklaren zijn met betrekking tot de globale maatschappij, en de verhoudingen tussen deze elementen" (7) en onder systeem: "de samenhang van de structuurverhoudingen en hun bestanddelen in een coherent geheel" (8). Hieruit blijkt reeds duidelijk dat het groeifenomeen moeilijk te vatten is in een puur economisch kader. Het is dan ook logisch dat Baeck zich de vraag stelt of de analyse van de economische groei mogelijk is binnen de perken van de economische theorie (9). Zich o.a. steunend op de studie van L. Robbins "Nature and Significance of Economic Science" (London, 1948) is hij van mening dat dit onmogelijk is (10).

Deze visie - die wij bijtreden - werd door empirische benaderingen van het groeifenomeen bevestigd. Zo zou volgens Bombach een vijfde van de totale vooruitgang in Duitsland in de periode

1950-1956 te wijten zijn aan structuurveranderingen. Dit zou dan nog een onderschatting zijn omdat slechts rekening werd gehouden met de verplaatsing van arbeid en kapitaal uit de landbouw en de kleine ambachtsbedrijven naar de industrie (11). Historisch gezien was Engeland het eerste land dat door een verandering in zijn structuur een versneld groeiproces kon op gang brengen. Voor die start brengt Habakkuk vier elementen naar voor :

- aanwezigheid van een ontwikkeld kredietsysteem;
- adekwate distributie- en transportmogelijkheden;
- relatief gevormde arbeidskrachten;
- sociale waarden die de economische ontwikkeling en de drang naar profijt in de hand werkten (12).

Deze start werd dus veroorzaakt door structuurveranderingen die niet alleen de economische sektor aangrepen maar de ganse maatschappij doordrongen. Hierbij werd eerst de agrarische sektor door de rationalisatie en innovatie aangegrepen.

L. Baeck stipt bij de behandeling van die 'agrarische revolutie' aan dat de meeste van de doorgevoerde technieken bestonden zodat men kan zeggen dat de revolutie niet begon met een reeks uitvindingen maar eerder met een rationalisatie en samenbundeling in één formule van gekende praktijken (13).

Hiermee raakt hij o.i. het kernpunt van de start tot industriële ontwikkeling - en ook van de verdere ontwikkeling - aan. Het is niet zozeer een voorhanden zijn van kapitaal of het bestaan van machines die de economische groei veroorzaken maar wel "de geneigdheid van de ondernemers en van de Staat de mogelijkheden te baat te nemen" (R. Dehem) (14). Deze stelling die ook voor het tot stand komen van de start door Rostow geponeerd wordt (15) wordt nu wel algemeen aanvaard. Meer en meer blijkt de menselijke faktor in de economie een predominant element te zijn. In die zin mag Pen dan ook stellen dat bovenal de in-

vesteringen in de mens van doorslaggevende betekenis voor de economische ontwikkeling zijn (16).

In die zin kunnen de koöperatieven langs de opvoeding, die zij gewoonlijk geven, een essentiële bijdrage leveren tot de start of de verdere ontwikkeling. x

Het is wel interessant hierbij op een kontroverse te wijzen in verband met de rol van de kolonisatie. Terwijl Lacoste van oordeel is dat de onderontwikkeling meestal het gevolg is van een voorbarig opdringen van het kapitalistisch bestel aan minder geëvolueerde sociale structuren (17) poneert Rostow dat de voorwaarden voor de start niet tot stand kwamen door een groei van binnenuit, doch door invloeden van buitenaf uitgeoefend door meer ontwikkelde samenlevingen. Door deze invloeden werd de traditionele samenleving geschokt en zij veroorzaakten of verhaastten het uiteenvallen van de traditionele samenleving (18).

Ook de groei in de koöperatieve beweging zelf wordt door de auteurs in het licht van een betere organisatie, beheer en ledenbewustzijn - dit zijn menselijke factoren - gezien.

Knapp schrijft: "Substantial growth is coming from internal strength through better organization and management, improved membership understanding, diversification of services, financial planning and application of research results. Most cooperative growth up to this time has been of this character, which we may call earned growth. This kind of growth will be as important in the future as it has been in the past (19).

Tabel I.

Indexcijfers van de regionale agrarische productie van ontwikkelingslanden. (gemiddelde 1952/'53-1956/'57 = 100)

	vooroortl. gem.	1955/ 1956	1956/ 1957	1957/ 1958	1958/ 1959	1959/ 1960	1960/ 1961	1961/ 1962	1962/ 1963	1963/ 1964	1964/ 1965	(1965)
Totale agrarische productie												
Alle ontwikkelingslanden	77	103	107	109	114	118	120	122	126	128	130	128
Latijns Amerika	73	103	107	113	117	121	121	125	127	130	129	127
Verre Oosten°	84	104	108	107	112	116	120	123	125	127	129	127
Nabije Oosten	73	101	109	112	118	122	122	124	132	135	136	135
Afrika	67	101	106	105	109	112	118	115	122	125	128	128
Agrarische productie per hoofd van de bevolking												
Alle ontwikkelingslanden	104	101	103	102	104	105	105	104	105	104	103	104
Latijns Amerika	110	100	102	104	106	106	103	104	103	102	99	102
Verre Oosten°	109	102	103	100	103	105	106	106	106	105	104	105
Nabije Oosten	95	98	104	104	107	108	106	104	108	108	106	108
Afrika	93	99	101	97	99	99	101	96	99	99	99	99
Voedselproductie per hoofd van de bevolking												
Alle ontwikkelingslanden	102	100	103	101	103	104	104	103	104	103	101	103
Latijns Amerika	104	99	103	103	105	102	101	100	100	101	101	101
Verre Oosten°	106	102	103	100	103	106	107	107	106	105	104	105
Nabije Oosten	96	98	104	105	107	107	104	103	107	107	102	107
Afrika	98	98	101	96	97	97	99	97	97	96	96	96

° Met uitzondering van Communistisch China.

Bron F.A.O., The state of food and agriculture 1965, blz. 14-15.

overgenomen uit Internationale Spectator, jaargang, XX, nr. 21, 8 december 1966, blz. 1622.

§ 2. DE LANDBOUW IN DE GROEI DER ONTWIKKELINGSLANDEN

Historisch gezien blijkt de landbouw dus een belangrijke rol bij de start gespeeld te hebben (cfr. blz. 12). Om meerdere redenen zal bij die sektor in de zogenaamde landen in ontwikkeling dan ook een der knelpunten der ontwikkeling liggen. Een blik op de indexcijfers van de regionale agrarische produktie van ontwikkelingslanden leert in dit opzicht meer dan bladzijden uiteenzetting (cfr. tabel 1). Bij de noodzakelijke veranderingen in de ontwikkelingslanden zal de ganse maatschappij beroerd worden omdat "de landbouw-structuren als het ware vastgeroest en vervlochten zijn met de samenleving zelf" (20).

Wat is nu de rol van de landbouw in het proces van economische ontwikkeling ?

Zoals Rostow opmerkt moet de landbouw in de eerste plaats meer voedsel leveren. Dit is nodig om de groeiende bevolking van het nodige te voorzien ten einde hongersnood te voorkomen of de uitputting van deviezenreserves, die nodig zijn voor het groeiproces, te voorkomen (21).

Op de tweede plaats determineert een verhoging van de landbouwproduktiviteit in grote mate de transfert van een gedeelte van de aktieve bevolking naar de niet-agrarische sektoren. De belangrijkste structurele transformatie is dus in de tewerkstellingstruktuur te situeren. In de mate dat een land zich industrialiseert vermindert de procentuele belangrijkheid van de landbouwbevolking. De ontwikkeling veroorzaakt ook een egalisatie tussen de produktiviteit van de landbouwsektor en de niet-agrarische sektoren. Er blijft steeds een belangrijke 'gap' tussen het percentage van de tewerkstelling in de landbouw van een land en het percentage van de bijdrage van de landbouw tot het BNP.

Op de derde plaats kunnen wij stellen dat de andere sektoren van de ekonomie zich maar evenwichtig kunnen ontplooien indien de landbouw zich gelijktijdig ontwikkelt.

Bij een tekort aan levensmiddelen voor de verhoogde vraag ontstaat een inflatoire spiraal in de verbruikersprijzen wat zijn weerslag heeft op het monetaire mechanisme.

Een verhoging van het reële inkomen in de landbouwsektor, steunende op een verhoogde produktiviteit kan tevens een krachtige stimulans vormen voor de nieuwe industrieën die van essentieel belang zijn voor het begin van de industriële ontwikkeling. De moderne industrie moet immers voor een deel steunen op kapitaalgoederen die in de landbouwsektor worden gebruikt: landbouwmachines, chemische meststoffen, dieselpompen, enz... Een verhoging van het reële inkomen in de landbouwsektor stimuleert natuurlijk ook de oprichting van de verbruiksgoederen-industrie.

De stijgende inkomens in de landbouwsektor maken bovendien hogere belastingsofbrengsten mogelijk wat de regeringen in staat moet stellen hun taak bij de industriële ontwikkeling te vervullen.

De vierde belangrijke rol die de landbouw speelt gedurende de overgangsperiode stijgt uit boven de geschetste funkties: de landbouwsektor moet een aanzienlijk deel van zijn inkomensoverschot ter beschikking stellen van de industriële sektor. Er werd immers gekonstateerd dat de initiale kapitaalvorming zich voltrokken heeft vanuit de landbouwsektor. Deze konstatactie geldt niet alleen voor de gesloten groei maar ook voor de open groei waar de aanbreng van vreemd kapitaal een zekere rol speelt (22).

De funktie van de landbouw in het proces van ekonomische groei is dus zeer belangrijk. Wij kunnen ze samenvatten met de woorden van een UNO-FAO rapport over Turkije: "Agriculture has the formidable task of generating capital for its own transformation, with a surplus for transfer to other sectors, and at the same time leaving producers better off so that they create an

expanding market for consumer goods." (23)

In het licht van de aangegeven rol van de landbouw in de ontwikkeling onderschrijven wij dan ook de vijf doeleinden die Subramaniam aangeeft voor de landbouwpolitiek in de ontwikkelingslanden:

- 1) to grow more food to meet the increasing needs of a growing population;
- 2) to reach optimum standards of nutrition;
- 3) to provide raw materials for industry;
- 4) to augment exports of agricultural products;
- 5) to raise the status of the peasant and provide him with a reasonable system of incentives and rewards (24).

Laten we nu vlug de voornaamste structurele elementen van de landbouwproblematiek in onderontwikkelde gebieden behandelen.

I/ Zoals reeds uit het tweede punt betreffende de rol in het proces van economische groei blijkt (cfr. blz. 15) is de tewerkstellingsgraad zeer hoog.

De economen stellen in dit verband gewoonlijk dat een vermindering van de landbouwbevolking een voorafgaande voorwaarde is voor economische ontwikkeling. Deze theorie is juist voor geïndustrialiseerde landen waar zowel de bevolking als de per capita vraag naar landbouwprodukten zeer traag aangroeien. De vraag naar voedsel groeit in deze landen zo traag aan dat zowel de input van arbeid als van land moeten verminderd worden. Als deze theorie op de ontwikkelingslanden toegepast wordt blijkt ze gebaseerd te zijn op de opvatting van strikt beperkte 'land resources' met een te dichte bevolking zodat er moeten verdwijnen om de produktiviteit van degenen die blijven te verhogen. Maar zoals Ester Boserup terecht opmerkt "The basic assumption: that land for cultivation is strictly limited is however incorrect, because it overlooks or underestimates the possibilities for change to more intensive systems of land use." (25) De omschakelingen naar een meer intensief landgebruik vergen natuurlijk investeringen van verschillende types. Doordat het overgrote deel van de bevolking in de landbouw te-

101

werkgesteld is brengt een verhoging van de produktiviteit ten slotte een proportioneel grotere verhoging mee van het nationale inkomen (26).

II/ Nauw verwant met de tewerkstelling is het vraagstuk van de bedrijfs grootte.

Zoals het UNO-FAO-verslag over Turkije opmerkt "Rectification of the agrarian pattern, to create viable production units capable of modernisation is a primary requirement for the transformation of agriculture"(27).

De landbouwbedrijven ontsnappen ook niet aan die algemeen economische wet waardoor bij voortschrijdende ontwikkeling de bedrijfseenheid groter moet worden om de problemen van kapitaal-nood, aangepaste bedrijfs grootte voor de mechanisatie, en dergelijke aan te kunnen.

De redenen van een nood aan grotere bedrijfseenheden kunnen verschillen van land tot land. Voor het Antalya-gebied in Turkije zijn dat "investments in irrigation and drainage, on which a very large part of the planned increase of agriculture income depends" (28).

III/ Zoals zoëven vermeld stelt zich ook het probleem van de mechanisatie. J x

De mechanisatie heeft tot doel trekdieren te vervangen en de grote hoeveelheid voedingsstoffen die zij verbruiken vrij te maken voor voedselvoortbrengend vee. De mechanisatie moet verder ook aangewend worden waar de mogelijkheden van de landbouwer te kort schieten.

Bij de omschakeling moet niet te vlug naar zware mechanisatie overgegaan worden. Volgens L.O.J. De Wilde is het immers een begoocheling te menen dat de landbouw en de landbouwers van meet af aan en algemeen een doorslaand voordeel kunnen onder vinden van de zware mechanisatie van het bedrijf (29). Dit is ook de mening van Bhagwati (30). Het is natuurlijk duidelijk dat grootmechanisatie zeer zware investeringen vergt en dat ze praktisch nergens op een economisch verantwoorde wijze kan worden ingezet.

De Wilde is van oordeel dat de grootmechanisatie alleen verrechtvaardigd kan worden op eerder zeldzame daartoe geschikte gronden en op voorwaarde dat de landbouwers gegroepeerd zijn in kavelbedrijven of paysanaten. In deze gevallen is de zware mechanisatie te voorzien voor:

- de ontsluitingswerken: ontginning, afwateren, bevoeien, wegeaanleg;
- ploegen en zaaibereiding;
- de teeltzorgen: ziekte- en insektenbestrijding;
- de bereiding van sommige oogstprodukten.

Omdat het vruchtbaarheidsherstel van de tropische bodems nog een hele reeks fundamentele en onopgeloste problemen stelt kan volgens De Wilde in de meeste gevallen de mechanische trekkracht nog voordelig voorafgegaan worden door de dierlijke (31).

Dit laatste punt staat natuurlijk enigszins in tegenstelling tot het eerste door ons opgesomde voordeel.

IV/ Een zeer belangrijke faktor in de ontwikkeling is het kapitaal.

Zoals reeds aangestipt krijgt bij de ontwikkeling de landbouw de buitengewone taak toegewezen nog kapitaal te verschaffen aan de andere sectoren (cfr. blz. 16). Voor de groei tot industrialisatie is nu eenmaal een zekere hoeveelheid kapitaal vereist. Een uitzondering op die algemene regel wordt enkel gevormd door Japan waar de economische ontwikkeling gestart is zonder dat grote hoeveelheden vreemd en zelfs eigen kapitaal aangewend werden. Dit kon verwezenlijkt worden door de rationalisatie van de produktiemethoden, het opdrijven van vakkennis en het aanweken van een arbeidsethos onder een autoritair regime (32). Wat zijn nu echter de kapitaalsnoden van de landbouwsektor der doorsnee ontwikkelingslanden ?

Zoals Ester Boserup schrijft maakt een omslag naar een intensiever landgebruik het noodzakelijk dat de kapitaal/arbeid ratio vergroot om de dalende verhouding van land per capita te compenseren.

Kapitaal is er dan nodig voor:

- a) de verbetering van de bodem;
- b) uitrusting;
- c) infrastructuur;
- d) menselijk kapitaal.

Volgens deze auteur heeft het tekort aan investeringen in sommige of in al deze sectoren een terugval in de voedselproduktie in veel ontwikkelingslanden veroorzaakt (33).

Kapitaalvereisten voor de landbouw zijn echter een zeer grote last voor gemeenschappen die reeds dicht bevolkt zijn.

Bij de verstrekking van kapitalen langs ontwikkelingsplannen zal men aan investering op lange termijn doen voor intensieve ontwikkeling terwijl kredieten op korte en halflange termijn verstrekt worden voor algemene maatregelen of hulpverstrekking aan de landbouw (34).

V/ Zoals De Wilde opmerkt is kapitaal echter niet voldoende. Er is vooral een technische werkkraft en een technische 'know how' vandoen (35). Hiermee wordt gewezen op de onschatbare waarde van de scholing waardoor het 'menselijk kapitaal' gevaloriseerd wordt. Meer en meer komt men immers tot de konklusie dat de knoop van het probleem der groei in de waarde der menselijke factoren steekt. Terecht luidt de titel van het eerste deel van het Witboek van het Verbond der Belgische Nijverheid over 'België en de ontwikkeling van de derde wereld' dan ook: 'De derde wereld heeft geschoolde en leidinggevende mensen nodig' (36).

VI/ Die leidinggevende mensen vindt men in de ondernemers-functie. Hiermee bedoelen wij niet alleen de leiders van de private bedrijven maar alle leidinggevende personen. Zij kunnen een ekonomie op gang brengen en doen groeien. Zo kan M. Fine schrijven: "on peut s'attendre à ce qu'une économie progresse à un rythme 'satisfaisant' lorsqu'on rencontre au moins quelques-uns des facteurs suivants:

- la volonté résolue d'atteindre les objectifs de croissance fixée;

- une élite active possédant un sens véritable de l'intérêt public;
- un Gouvernement raisonnablement compétent et honnête.

Pas op de vierde plaats stelt Fine: des apports suffisants de capitaux d'investissements (37).

Alhoewel Fine van oordeel is dat vreemde bijstand - technische en financiële - onontbeerlijk is meent hij toch dat "elle ne peut être vraiment efficace que si elle est reliée sous tous ses aspects à un solide programme de développement, dont le pays bénéficiaire soit véritablement l'auteur et qui reflète essentiellement les préoccupations de la population. Rien ne peut remplacer des groupes dirigeants dynamiques et efficaces, préparés dans leurs pays respectifs à assumer les difficiles responsabilités qu'implique le développement économique (door ons onderlijnd) (38). Met Rostow kunnen wij immers zeggen "De ondernemers bepalen immers in hoeverre de ter beschikking zijnde technieken en potentieel winstgevende vernieuwingen zullen worden gebruikt voor de instandhouding of uitbreiding van de kapitaalgoederenvoorraad"(39).

VII/ Dit laatste brengt ons bij het begrip produktiviteit. De produktiviteitsverhoging - doel van ieder ekonomisch stelsel - heeft in onderontwikkelde gebieden wel een enigszins andere betekenis als in de meer ontwikkelde gebieden. Zoals Stalberg zegt "Increase in output per unit of land is the main goal in developing countries, while in developed countries more importance is attached to increasing output per worker (40). Ook De Wilde blijkt de mening te zijn toegedaan dat er een grotere output per eenheid bodem moet gerealiseerd worden. Volgens hem moet er prioriteit verleend worden aan de landbouwvalorisatie (door ons onderstreept). Deze moet niet alleen beogen een vermeerderde produktie bij middel van teelttechnische middelen en industrialisatie maar bovendien een beter gekwalificeerde en gestandaardiseerde produktie (41). Dit geldt natuurlijk ook voor de ontwikkelde landen.

Er is een drievoudige reden om prioritaire aandacht te verlenen aan het kwantitatief en kwalitatief opdrijven van de landbouwgrondstoffen:

- 1/ zij vormen het onmiddellijkst voor de hand liggend middel ter winning van deviezen en fiskale inkomsten;
- 2/ de industrie (groot en klein) gebruikt langs om minder arbeidskrachten zodat hier geen uitweg is;
- 3/ bij diversifikatie moet nu reeds rekening gehouden worden met een belangrijke inkrimping van de wereldmarkten voor sommige grondstoffen (42).

VIII/ Een achtste element is de marketing.

Om tegemoet te komen aan de stijgende produktie van fruit en groenten in het Antalya-gebied in Turkije stelt het UNO-FAO-verslag voor : "The recommended measures include a market intelligence service, producers' co-operative organizations"(43). De produktie moet inderdaad en dit op een economisch verantwoorde wijze afgezet worden.

Bij de start naar economische ontwikkeling van zelfgenoegzame produktie-eenheden speelt de marketing eveneens een grote rol. Wij beamen hierbij volledig de stelling van L. Baeck: "Naarmate het individu zijn goederen en diensten kan te koop stellen, buiten de enge familiale of plaatselijke produktie-eenheid om, wordt de onderlinge afhankelijkheid van de groep aangetast"(44). Hiermee wordt dan de brug geslagen naar de moderne markteconomie.

IX/ Tenslotte nog een klein woordje over de infrastructuur.

Ester Boscrup vraagt zich op het einde van haar boek "The Conditions of agricultural growth" af wat het besluit van haar studie is voor de bevordering van de economische groei. Haar konklusie is dat gelijke methoden de output man uur veel minder verhogen in onderontwikkelde landen waar landelijke be-
kwaamheden en rurale verbindingen op primitief peil blijven (45).

De problematiek van de 9 opgesomde struktuurelementen mag ons doen veronderstellen dat een grondige oplossing van het probleem der onderontwikkeling der landbouwsektor enkel in een globale en fundamentele aanpak zal liggen. Subramaniam drukt dit zo uit "Agricultural extension is itself a social process, though it seeks to usher in a technological transformation. All research and technical education and modern aids will be of no avail, if the approach at the ground level is wrong" (door ons onderstreept) (46).

Ester Boserup redeneert in dezelfde zin: "The bottleneck for expansion of food production seems to be the political and social obstacles to agricultural innovation rather than technical difficulties" (47).

De aanpak van de landbouwsektor zal dan ook moeten gebeuren in het kader van een plan van algemene economische ontwikkeling(48). Hiermee is er een bevestiging van de noodzaak van de economisch-sociologische benaderingswijze. Alhoewel deze benaderingsmethode uiteraard het kader van de zuivere economische analyse te buiten gaat is ze noodzakelijk omdat "met het beperkte begrippenarsenaal van de zuivere economie de fundamentele ontwikkelingsproblemen onaangeroerd blijven of als gegeven beschouwd worden"(49).

§ 3. DE LANDBOUW IN DE GROEI DER GEINDUSTRIALISEERDE LANDEN

Ook de landbouw in onze geïndustrialiseerde landen van Noord-Amerika en West-Europa heeft, in het licht van de economische ontwikkeling, haar problematiek maar dan enigszins verschillend van deze der onderontwikkelde of 'derde' wereld. Die problemen zijn daarom niet minder groot. Laten wij hierover Krielaars aan het woord: "In deze landen, welke sedert meer dan 100 jaren een voortdurende en soms zelfs een zeer geprononceerde stijging van de welvaart te zien gaven, blijken bij de economische expansie en welvaartstoename de problemen en moeilijkheden van de landbouw eerder toe dan af te nemen"(50).

In navolging van A. Maris en R. Rijnveld (Landbouw en Platteland in een stroomversnelling, 1963) stelt hij dat de landbouw in een 'stroomversnelling' zit waar een dynamisch proces van structurele aard aan de gang is. Dit proces vindt zijn oorsprong grotendeels in de algemene sociaal-ekonomische ontwikkelingen maar heeft uitzonderlijk grote konsekwenties voor de landbouwsektor waar het tot ingrijpende veranderingen maar ook tot gevoelens van onzekerheid, onrust, ontevredenheid bij de bevolking leidt (51).

Wat is nu de speciale problematiek van de landbouw in onze ekspanderende volkshuishouding ?

Onze ekonomie in ekspansie wordt gekenmerkt door:

- 1/ Een omvangrijke kapitaalakkumulatie en grote investeringen in de partikuliere en publieke sektoren;
- 2/ Snelle vorderingen van wetenschap en techniek en een toepassing op ruime schaal van de resultaten daarvan in de ekonomie;
- 3/ Ingrijpende verschuivingen in de samenstelling van de beroepsbevolking: daling van het aantal tewerkgestelden in de primaire sektor en een stijging ervan in de tertiaire;
- 4/ Een voortdurende en opmerkelijke stijging van de nationale produktiviteit en van het nationale produkt;
- 5/ Een aanzienlijke verhoging van het nominale loonpeil en een regelmatige verkorting van de arbeidsduur;
- 6/ Een belangrijke verhoging van het reële inkomen per hoofd voor het merendeel van de bevolking (52).

In dit kader wordt de landbouw nu gekonfronteerd met de volgende specifieke faktoren:

- sterke afhankelijkheid van grond, klimaat en weer;
- goeddeels vastgelegde duur van de produktieprocessen;
- het bederfelijk karakter van vele produkten;
- de risiko's van ziekten onder vee en gewassen;
- de oogstschommelingen en de daarmee verband houdende onvoorzienbare prijsfluktuaties;
- het zeer grote aantal overwegend kleine gezinsbedrijven, die individueel geen invloed op de markt kunnen uitoefenen (53).

Het is duidelijk dat deze elementen - die natuurlijk ook gelden voor de minder ontwikkelde gebieden - een rem betekenen op de competitiviteit t.o.v. de industriële sectoren. Toch is de landbouw er in geslaagd een produktie te bereiken die meer dan voldoet aan de behoeften van onze maatschappij. Th. W. Schultz geeft dit goed weer: "In a developing industrial economy there are basic forces at work reshaping the supply and demand for farm products, pushing supply ahead of demand and thus setting the stage for low earnings for most people engaged in agriculture" (54). Dit is ook de konklusie van G. Boddez (55), van d'Aspremont-Lynden (56) en anderen.

De produktiviteitsstijging en de ermee gepaard gaande grote stijging van de produktie worden nu gekonfronteerd met een betrekkelijk geringe vraagdynamiek.

De dominerende faktor met betrekking tot de stijging van de agrarische produktie is natuurlijk de "technische vooruitgang" (Boddez) (57) of "vordering in de agrarische technologie" (Krielaars) (58). Naast de nieuwe machines en werktuigen, bemesting, e.a. worden hierin ook de vakbekwaamheid en de ondernemerskapaciteiten vervat.

De produktieverhoging wordt echter ook sterk gestimuleerd door de structuur van de landbouwbedrijfstak. Een eventuele produktiebeperking ter sanering van de markt stuit immers op een regime van volkomen mededinging (59). Elk van de talrijke kleine bedrijven gaat bij zijn beleid en beslissingen dan ook uit van een oneindige prijselasticiteit. Verder kunnen land, machines en gebouwen gebruikt worden voor de voortbrengst van verscheidene agrarische produkten.

Ook het streven van de ondernemer naar behoud van zijn inkomenspositie speelt een rol; dit wordt gestimuleerd door de integratie van de agrarische bevolking in de volksgemeenschap. Zoals Hofstee opmerkt wordt de stad voor het platteland de "reference group" (60).

De afvloeï van arbeidskrachten maakt ook een stimulans tot vooruitgang uit. Als de zoon of dochter weggaan probeert men

de opbrengst te verhogen om studies te betalen (61).

Ten slotte moeten ook nog de in de ontwikkelde landen bij economische expansie plaats vindende verschuivingen in de samenstelling van de landbouwinputs vermeld worden. Hierbij worden steeds meer non factor inputs ingezet (62).

"Deze aanbodsexpansie wordt geconfronteerd met een voor vele landbouwprodukten betrekkelijk geringe vraagdynamiek" (63).

Alle elementen die in de ontwikkelingslanden een opvoering der produktie noodzakelijk maken: gevaar van akute voedseltekorten, sterke bevolkingsaanwas, relatief grote inkomenselasticiteit bij vraag naar voedsel en de zorg om het handhaven van intern en ekstern monetair evenwicht spelen hier niet meer mee.

Er is geen voedselgebrek, een kleine bevolkingsaangroei, een eerder matige inkomenselasticiteit van de vraag naar voedingswaren en zowel in het nationaal inkomen als in het uitvoerpakket heeft de landbouw een relatief minder belangrijk aandeel. Er valt enkel een verschuiving waar te nemen in de richting van veredelde produkten, duurdere kwaliteit, fraai verpakte en voor direkt gebruik gereedgemaakte produkten (64). Het is dan ook duidelijk dat de landbouwers meer belang zullen moeten hechten aan de tweede komponent van de vraag die bestaat uit de be- en verwerking, het transport en verdere diensten die aan de agrarische produkten toegevoegd worden. De inkomenselasticiteit voor deze tweede komponent is immers veel hoger.

Overlopen wij nu nog enkele afzonderlijke aspekten.

I/ De tewerkstelling

Wij kunnen stellen dat de economische groei gepaard gaat met een daling van het aandeel van de agrarische beroepsbevolking. De landbouwtak is dus automatisch een inkrimpende bedrijfstak t.g.v. economische groei. Dit is een logisch gevolg van het feit dat de technologische innovaties meestal een capital-using of labour-saving karakter hebben (65). De afvloeiing heeft echter geen gelijke tred gehouden met de economische groei. Aan de basis hiervan liggen vele factoren:

erfrecht en gewoonten, groei van de agrarische bevolking, intensiveringsmogelijkheden, beperkte omvang van niet-agrarische werkgelegenheid, weerstand tegen afvloeiing uit de landbouw. Wij staan hier dus voor wat G. Shepherd noemt een onevenwicht tussen de vraag naar en het aanbod van landbouwers (66).

Het is duidelijk dat deze in het verleden gegroeide structuur met als kenmerk vele kleine bedrijven en een sterke versnippering van de grond niet op korte termijn ingrijpend te wijzigen is. Er zijn immers ook nu nog te vele factoren die remmend blijven werken op die afvloeiing. Er is de nog hoge graad van volkomen mededinging. Er is het familiaal karakter waardoor de toerekening niet gebeurt volgens het grensproductiviteitsprincipe maar op basis van de gemiddelde produktiviteit van alle op het bedrijf aanwezige familiale arbeidskrachten waardoor marginale helpers kunnen weerhouden blijven.

De alternatieve werkgelegenheid in eigen streck geboden blijft verder een zeer belangrijke faktor die kan meespelen.

Krielaars wijst op het element dat o.i. van kapitaal belang is. Volgens hem wordt de afvloeiing in vele gebieden ook afgeremd door de ontoereikende voorzieningen op het terrein van onderwijs, scholing en voorlichting ten aanzien van de beroepskeuze (67). Het is duidelijk dat verbetering van die mogelijkheden geen zin heeft zonder de creatie van de zoëven vermelde alternatieve werkgelegenheid.

Tenslotte kunnen wij nog de remmingen van meer psychologische aard vermelden zoals de gehechtheid aan grond en bedrijf die soms generaties lang door de familie zijn geëxploiteerd.

Wij kunnen over dit ganse probleem besluiten met de konstatacie van Baker: "Agricultural economists have by now reached near-unanimity on the need for net migration of people from farms. The reasons are to (1) raise the marginal value product of labor and (2) reduce the number of claimants to aggregate farm income (68).

II/ De bedrijfsgrootte speelt evenzeer een rol bij de opvoering der produktiviteit. Daarover schrijft Halcrow: "We agree on the long-run solution to most efficient use of agricultural resources and to more satisfactory incomes for farm people. The answer is to be found in fewer labour resources in agriculture and in a smaller number of farms, such as would be achieved by a continued decline in the number of farms at a rate of 10 to 15 percent every 4 or 5 years for 15 or 20 years" (69).

Wij wezen reeds op de noodzaak dat in geïndustrialiseerde landen de output per arbeider moet verhoogd worden dit in tegenstelling tot de ontwikkelingslanden waar de output per eenheid land moet opgedreven worden.

Over deze output per arbeider nu beamen wij Stalberg: "Especially output per worker is affected by the size of holdings and the size of the farmers family" (70).

De output per arbeider wordt nu bepaald door de grootte van de hoeve omdat de technologische vooruitgang de optimale percelen- en bedrijfsoppervlakte naar omhoog verplaatst en aldus ontstaan geeft aan schaalproblemen m.b.t. het vrij algemeen verspreide kleine bedrijf (71). De noodzakelijke verder gaande afvloeiing opent hier perspectieven naar grotere konkurrentiële eenheden.

Wij willen hier nog wijzen op een neveneffect dat belangrijk is. De afvloeiing vermindert ook enigszins de konkurrentie op de grondmarkt maar deze vermindering wordt echter gecompenseerd door een versterking wegens de nood aan grotere eenheden voor de mechanisatie. Daarbij komt dan nog de versterkte konkurrentie door de toenemende vraag naar grond voor niet-agrarische bestemmingen zodat de konkurrentie op de grondmarkt nu zeker versterkt is.

III/ Nauw samenhangend met het probleem der bedrijfsgrootte is o.i. dit van de bedrijfsgebouwen.

Een groot deel van deze gebouwen (+ hun inrichting en uitrusting) voldoen immers niet meer aan de voorwaarden die aan een moderne bedrijfsvoering gesteld worden. Het zal dan ook

nodig zijn veel oudere bedrijfsgebouwen te moderniseren of totaal nieuwe gebouwen op te trekken. Dit zal natuurlijk belangrijke investeringen vergen die echter bijna niet te dragen zijn door ondernemingen van beperkte omvang.

IV/ De ondernemersfunctie

Momenteel is het wel zo dat op vele bedrijven (of bedrijfjes) er geen helpers meer zijn en dat ook de vrouw minder en minder meewerkt. Zo komt men tot de o.i. paradoxale toestand dat in een bedrijfsstructuur waar meer en meer technische kennis nodig is, er een tendens bestaat naar eenmansbedrijven. Van deze agrarische eksploitant vonden wij een goede typering bij Krielaars: "Hij is tegelijkertijd de ondernemer die de grote beslissingen moet nemen omtrent produktiepatroon, omvang van bedrijfsonderdelen, investeringen, financiering én de bedrijfsleider die dag in dag uit de werkzaamheden moet organiseren, en veelal ook de persoon die het grootste deel van de werkzaamheden zelf moet verrichten" (72).

Zelfs iemand die geen ekonomie gestudeerd heeft beseft hier onmiddellijk dat die waaier van taken te uitgebreid is voor één man.

V/ Het kapitaal

Een van de grootste problemen waarvoor zowel die uitbater van éénmansbedrijven als de andere uitbaters gesteld worden is dat van de financieringsbehoeften.

In een studie van de UNO/FAO over de toenemende kapitaalintensiteit van de landbouw konkludeert men dat de landbouw in een vlug tempo geïntegreerd wordt in de algemene ekonomie en zo meer en meer het karakter aanneemt van een industriële bedrijfstak. Naast de sterke groei van kapitaal-investeringen is er zo ook de snelle toename van de lopende uitgaven voor allerlei benodigdheden van buiten de landbouwsektor.

Wij geven hier ter illustratie een tabel weer van deze studie waar men de geraamde veranderingen in produktieuitgaven in 12 noord-westeuropese landen geeft (Tabel II).

TABEL II

VARIATION ESTIMEE DES DEPENSES DE PRODUCTION
DE 12 PAYS DE L'EUROPE DU NORD-OUEST

en prix constants

	Millions de dollars des Etats-Unis		Indices 1959 1950 = 100	En pourcentage de la production finale brute	
	1950	1959		1950	1959
Achat de fourrage, semences et animaux ^{a/}	2.025	3.390	167	11,5	15,2
Engrais et antiparasitaires	885	1.400	158	5,0	6,3
Réparations et entretien	990	1.210	122	5,6	5,4
Carburant, lubrifiants et électricité	435	725	167	2,5	3,3
Divers	965	1.225	127	5,5	5,5
Total dépenses d'exploitation courantes	5.300	7.950	150	30,2	35,7

^{a/} Essentiellement fourrage importé, mais comprend aussi d'autres éléments.
Voir section C, "Notes sur les méthodes et les statistiques".

BRON: Une agriculture de plus en plus capitalisée, 4ème rapport, Nations Unies,
Com. Ec. pour l'Europe/FAO., Documents ST/ECE/AGRI/5, Genève, 1961, blz. 3.

De UNO/FAO stelde vast dat in de periode 1950-59 het jaarlijkse investeringsbedrag in progressieve mate toenam. Het leeuwenandeel van $\pm 60\%$ werd hier door machines en werktuigen opgenomen.

Wij stipten reeds aan dat bedrijfsgebouwen dringend zullen moeten aangepast worden. In dit rapport kwamen de investeringen in bedrijfsgebouwen reeds op de tweede plaats (73). De toenemende behoefte aan financieringsmiddelen voor de uitbreiding van de kapitaalgoederenvoorraad in functie van de modernisering stuit nu op enkele moeilijkheden:

- er is een relatief gering eigen vermogen;
- er is een geringe of onzekere rentabiliteit;
- er zijn de aanspraken vanuit de gezinssfeer op het eigen vermogen en op de bedrijfsinkomsten;
- er zijn onvoldoende zekerheden voor de opname van kredieten;
- er is de voor de agrarische bedrijven vaak moeilijk toegankelijke kapitaalmarkt (74).

Als wij hierbij nog bedenken dat er dikwijls een onttrekking van kapitaal gebeurt door de afvloeiing van personen kunnen wij ons een idee vormen van de moeilijkheden op dit gebied.

VI/ De scholing

Juist zoals voor de agrarische bevolking van de minder ontwikkelde gebieden heeft ook hier de investering in het menselijk kapitaal een moeilijk te meten maar onschatbare waarde. De verbetering van de vakbekwaamheid en een meer economische instelling bij de agrarische bevolking kunnen zeker een waardevolle bijdrage leveren tot opvoering van de produktiviteit. Wij wezen reeds op het feit dat er een tendens bestaat naar éénmansbedrijven zodat een groot deel van de agrarische beroepspersonen uit bedrijfshoofden bestaat. Het is duidelijk dat vooral in dit geval een kwalitatieve verbetering van de boeren of tuinders als ondernemers en als bedrijfsleiders een positieve invloed moet hebben op de efficiëntie van de bedrijfsvoering en op de omvang van de produktie.

VII/ De marktstructuur

Men is er algemeen over eens dat de landbouw heel dicht het ideaal-type van volledige concurrentie benadert (75). Heel kort wezen wij ten andere reeds op dit fenomeen (cfr. blz. 25). Het is duidelijk dat door die veelheid van meestal relatief kleine gezinsbedrijven de mogelijkheden voor een productie- en afzetregeling gering zijn. Volgens Krielaars geldt dit zelfs bij een sterke concentratie bij aankoop en afzet op coöperatieve basis (76).

Deze structuur brengt mee dat de agrarische bedrijfstak momenteel in een relatief zwakke marktpositie staat. Enerzijds zijn er veel machtsposities op de markt voor agrarische produktiemiddelen (werktuigen, bestrijdingsmiddelen, veevoeders, kunstmest, e.a...). Anderzijds konstateren wij op de markten voor agrarische produkten een steeds groter wordende concentratie van de vraag.

Mede door de kleine elasticiteit van de vraag naar de meeste landbouwprodukten (uitgezonderd vlees) kan de landbouwer bij loon- en prijsstijgingen buiten de landbouwsektor dan ook in een moeilijke situatie komen. Galbraith illustreert die toestand: "For the wheat or potato farmer the income elasticity is very low - as wage incomes rise individuals spend no more for bread or potatoes, and for potatoes there is indication that they spend less. Meanwhile the farmer's costs of fuel, fertilizer and other factors from the oligopolistic sector of the economy will have risen" (77).

De concurrentiestructuur van de agrarische bedrijfstak wijzigt zich nu niet wezenlijk bij economische groei. Ten gevolge van onderzoek, onderwijs en voorlichting wordt de concurrentie bij de afzet zelfs nog intensiever. Hierbij komt dan nog de reeds vermelde verhoogde concurrentie op de grondmarkt (cfr. blz. 28) en deze op de kapitaalmarkt: de bedrijven behoeven immers steeds meer kapitaal en de boeren en tuinders zijn dan ook in toenemende mate bereid hiervoor kredieten op te nemen.

Dit beeld laat ons toe met Krielaars te konkluderen dat er inderdaad een "onbepaalde concurrentie tussen de agrarische producenten" bestaat (78). Deze komt tot uiting in de marktprijzen, dit voor 't grootste deel onafhankelijk van het niveau van de kosten op de agrarische bedrijven.

Door de aanbodschommelingen en de kleine prijselasticiteit van de vraag doen zich inderdaad grote fluktuaties in de prijzen voor, zeker voor de boer. In de verdere afzet laten bestaande markt vormen en machtsposities een gemakkelijker afwenteling van gestegen kosten op de verbruikers toe. Daar is het ook beter mogelijk de voordelen van een produktiviteitsstijging grotendeels te reserveren voor de in de betreffende bedrijven werkzame produktiefactoren en deze dus niet door te geven aan de konsumenten.

Naast het reeds aangehaalde toenemende belang van de tweede komponent in de vraag (cfr. blz. 26) is dit weer een teken dat de landbouwers meer interesse zullen moeten gaan betonen voor de verdere afzet naar de uiteindelijke konsument.

VIII/ De sociaal-ekonomische integratie

Wij denken dat ook deze faktor een niet geringe invloed kan hebben op de verdere ontwikkeling van de agrarische sektor. De stad werd dus de "reference group" voor het platteland (cfr. blz. 25) waardoor het proces van sociale integratie bevordert wordt. Het is wel merkwaardig hierbij te bedenken dat in een onderontwikkeld land de gehele sociale structuur aanvankelijk deze van de agrarische sektor is. In het proces van ekonomische groei is er dus een grote 'gap' ontstaan tussen de zich sneller ontwikkelende industriële samenleving en de regresserende landbouw. In onze industriële maatschappij is men er nu om bekommerd deze kloof te dempen. De sociale integratie bevordert nu een aantal ontwikkelingen welke voor de agrarische structuur en de uitbating van agrarische bedrijven een grote betekenis hebben (79).

- Er komt een meer economische instelling van agrarische ondernemers, dit o.a. vanwege de wensen ten aanzien van inkomen en levensstandaard.
Met deze economische instelling hangt samen een toenemende drang tot veranderingen in de bedrijfsvoering: aanschaf van machines, modernisering van gebouwen, specialisatie;
- Er komt een toenemende bereidheid tot het aangaan van leningen wat nodig is wegens het voorgaande punt. Wij wezen reeds op de moeilijkheden waarop die toenemende behoefte aan financieringsmiddelen stuit (cfr. blz. 31);
- Er komt een groeiende belangstelling voor onderwijs en voorlichting;
- Er is een grotere neiging gekomen tot beroepsmobiliteit; deze hangt wel samen met de geboden mogelijkheden in onderwijs en alternatieve arbeidsmogelijkheid;
- Er groeit een meer positieve instelling t.o.v. diverse maatregelen in het structurele vlak: industriële vestigingen op het platteland, ruilverkaveling, enz. ;
- Er wordt minder en minder beroep gedaan op medewerking van vrouw en kinderen. Dit belet niet dat het leven van de vrouw van de landbouwer relatief hard is. Persoonlijk kennen wij gevallen van jonge boeren die geen 'boerin' meer kunnen vinden !

In het ekonomisch vlak wordt de landbouw ook steeds meer betrokken in de algemene economie met haar vergaande arbeidsverdeling en produktiespecialisatie. Wij wezen reeds op de groeiende inzet van non-factor-inputs (cfr. blz. 26); hierbij verschilt de omvang en samenstelling naargelang de landbouw gemoderniseerd is. Zopas haalden wij ook de toenemende vervlechting in het ontwikkelde kredietsysteem aan.

De toename van non-factor-inputs, van de investeringen en van de opgenomen kredieten brengen echter mee dat de agrarische bedrijfstak steeds meer afhankelijk wordt van de ontwikkelingen op de markten van produktiefactoren, middelen en diensten.

IX/ De internationale integratie

Bij alle pogingen tot realisatie van supra-nationale entiteiten: E.E.G., toetreding van Engeland tot die E.E.G., de problemen van de wereldhandel (verhouding tot minder ontwikkelde landen, relatie met U.S.A.) speelt het landbouwvraagstuk een zeer voorname rol. De reden is te vinden in de nogal gekonsolideerde positie die de landbouw in het nationale kader inneemt. Vredeling definieert het probleem goed: "De werkelijke oorzaak, waarom de landbouwproblematiek zo'n grote rol speelt bij al deze zaken is, dat veranderingen in het stelsel van nationale landbouwpolitiek in de meer ontwikkelde landen bijna altijd grote gevolgen heeft voor de sociale positie van degenen die in de landbouw werkzaam zijn en voor de structurele aanpassingen die door die wijzigingen noodzakelijk worden of waarvan de noodzaak scherper naar voren komt"(80). Door de internationale kontakten worden de problemen van de landbouw dus nog geaksentueerd.

X/ De infrastructuur

Hoewel de verbindingen op het platteland tegenwoordig goed kunnen genoemd worden valt er toch nog veel te doen op het gebied van de infrastructuur. Hierbij denken wij bijvoorbeeld aan de aanleg van wachtbekkens die nu - onder impuls van een pastoor - aangevat wordt in de streek van Zuidschote. Deze pastoor was - terecht - van oordeel dat de boeren in zijn streek moesten overschakelen naar tuinbouw en intensieve vee-teelt. De gronden in de streek waren daartoe wel geschikt maar niet waterhoudend. De oplossing lag in de aanleg van wachtbekkens, vooral ook voor het water dat in de winter overvloedig aanwezig is. Zijn plan bestaat erin wachtbekkens aan te leggen langs gans de Kemmelbeek (81). Door dergelijke initiatieven valt nog veel te verwezenlijken.

XI/ Produktiviteit

De opvoering van de produktiviteit - het doel van iedere ondernemer 'homo economicus' - wordt vooral bepaald door de technologische vooruitgang.

Wat is nu precies die technologie ?

✓ "By technology we mean the array of production techniques by which resources can be combined in production and marketing. A change in technology creates the opportunity to shift a production function, i.e. to innovate" (82).

De opvoering van de produktiviteit wordt zo sterk gedetermineerd door ontwikkelingen op de diverse terreinen die samenhangen met de economische vooruitgang. De ontwikkelingen die zich in de produktiviteit van de landbouwsector in de verschillende landen voltrekken zijn dan ook de resultante van ontelbare beslissingen die de producenten treffen, dit onder invloed van allerlei factoren van economische, technische en sociologische aard.

De innovaties in de industriële sektor zijn niet te stuiten; zo zal ook de landbouw verplicht zijn steeds produktiever te worden. De vraag stelt zich dan: wat te doen met de te grote produktiekapaciteit die nu reeds bestaat en die de inkomensdispariteit tot gevolg heeft ? Wij wezen reeds eerder op dit probleem (cfr. blz. 25-26) en de oorzaken ervan.

Na de verschillende aspecten der landbouwproblematiek belicht te hebben menen wij dat de noodzakelijke maatregelen te nemen zijn in nauwe samenhang met alle determinerende factoren.

Wij onderschrijven de mening terzake van G. Boddez : "Het structuurbeleid in de landbouw dient echter in nauw verband te worden gezien met de problemen van het marktevenwicht (long-run evenwicht) en van de ontwikkeling van de economie op het regionale vlak. Immers, wat dit laatste betreft is bvb. de vaak zo noodzakelijke afvloeiing van arbeidskrachten uit de landbouw binnen het enge raam van de landbouw zelf niet te realiseren, doch is mede en in grote mate afhankelijk

van het bestaan of van het scheppen van alternatieve niet-agrarische werkgelegenheden.

Het is dus binnen deze driehoek structuur-markt-regio dat de maatregelen van de structuurverbetering hun economische waardering dienen te vinden"(83).

Wij zouden enkel van de driehoek een vierhoek willen maken en op die vierde hoek de sociale, sociologische en psychologische problemen plaatsen. Zoals de 'Memorie van Toelichting op de Begroting van Landbouw 1964' (Nederland) vaststelt: "Het welhaast revolutionaire omwentelingsproces in de landbouw is meer dan een economische aangelegenheid. In brede kring wordt nog onvoldoende beseft, dat een groot deel van de agrarische bevolking onder zware geestelijke spanningen staat. Een moeilijke economische situatie, het niet delen in de algemene welvaartsstijging, de stormachtige ontwikkelingen op het platteland, waarmee de individuele boer dikwijls geen raad weet veroorzaken in de landbouw een gevoel van onbehagen en onzekerheid" (84).

Het aanpassingsprobleem in de landbouw is dus voor ons een vraagstuk van bedrijf én gezin.

Hoofdstuk I - DE LANDBOUW IN DE EKONOMISCHE GROEI.

- (1) VLERICK, A.J.: Problemen van economische ontwikkeling, SERUG, Gent, 1961, blz. 7.
(Voordrachten gehouden in de Postuniversitaire Seminariën over Economische Ontwikkeling).
- (2) PEN, J.: "Enkele opmerkingen over het wezen en het mechanisme van de economische groei" in Problemen van Economische Ontwikkeling, SERUG, Gent, 1961, blz. 41.
- (3) WOODS, M.G.D.: Le développement économique dans le tiers monde, Discours prononcé devant la Société Française de Géographie Economique à Paris, le 24 janvier 1967, polycopié, blz. 2.
- (4) COPPE, A.: Economische Bewegingsleer, gestencilde cursus aan de KUL, akademiejaar 1964-65, blz. 2.
- (5) BAECK, L.: Economische Ontwikkeling en sociale structuur in Belgisch-Kongo, Centrum voor Economische Studiën, Leuven, 1959, blz. 37.
- (6) Ibidem.
- (7) Idem, blz. 39.
- (8) Idem, blz. 53.
- (9) Idem, blz. 51.
- (10) Idem, blz. 52.
- (11) Geciteerd door R. DEHEM: "Institutionele factoren van economische groei of stagnatie" in Problemen van Economische Ontwikkeling, SERUG, Gent, 1961, blz. 113.
- (12) HABAKKUK, H.J.: "The historical experience on the basic conditions of economic progress", in Le Progrès Economique, uitg. o.l.v. L. Dupriez, Louvain, 1955, blz. 149-169; overgenomen uit L. BAECK, o.c., blz. 21.
- (13) BAECK, L.: o.c., blz. 22.
- (14) DEHEM, R.: "Institutionele factoren van economische groei of stagnatie" in Problemen van economische ontwikkeling, SERUG, Gent, 1961, blz. 107.
- (15) ROSTOW, W.W.: De vijf fasen van economische groei, Aula, Utrecht, 1963, blz. 20-21.
- (16) PEN, J.: o.c., blz. 44.
- (17) Stelling uit LACOSTE, Y.: Les pays sous-développés, PUF, Paris, 1962, blz. 7-28, aangehaald door CROLS, F.
- (18) ROSTOW, W.W.: o.c., blz. 20.
- (19) KNAPP, J.G.: Farmers in Business, American Institute of Cooperation, Washington, D.C., 1963, blz. 403.
- (20) BAECK, L.: Problemen der ontwikkelingslanden, ACCO, Leuven, 1964-65, blz. 60.

- (21) ROSTOW, W.W.: o.c., blz. 41-42.
- (22) BAECK, L.: Economie agraire des pays en développement, gestencilde kursus, Leuven, 1965-66, blz. 3.
 ROSTOW, W.W.: o.c., blz. 23, blz. 41-42.
 SUBRAMANIAM, Ch.: Agricultural Policies in the developing Countries, Seminar for International Studies, Lund, juni 1967, blz. 2-3.
 UNITED NATIONS Development program, Food and agriculture organization of the United Nations, Rome, 1966, Pre-investment Surveys of the Antalya Region, Turkey, Volume I, General Report, blz. 15-17.
- (23) UNITED NATIONS: o.c., blz. 17.
- (24) SUBRAMANIAM, Chidanbara: o.c., blz. 3.
- (25) BOSERUP, E.: Population growth and agricultural development, Seminar for International Studies, Lund, juni 1967, blz. 1.
- (26) MOESEN, W.: "Landbouw, Honger en Ontwikkeling", UCOD Bulletin, Leuven, nr. 14, januari 1967, blz. 7.
 Dit probleem wordt uitvoerig behandeld door J.FEI en G. RANIS in Development of the Labor Surplus Economy, Theory and Policy, Yale Economic Growth Center, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, 1964.
- (27) UNITED NATIONS: o.c., blz. 16.
- (28) Ibidem.
- (29) DE WILDE, L.O.J.: De landbouw in de economische ontwikkeling van Afrika, lezing gehouden op het kollokwium "De voorwaarden tot economische groei in Afrika", Rijksuniversiteit te Gent, 30-31 maart 1962, gestencild, blz. 11.
- (30) BHAGWATI, J.: Toegepaste ontwikkelingseconomie, Wereldakademie W. De Haan/ J.M. Meulenhoff, 1966, blz. 154-156.
- (31) DE WILDE, L.O.J.: o.c., blz. 11-13.
- (32) BAECK, L.: Problemen der ontwikkelingslanden, ACCO, Leuven, 1964-65, blz. 99.
- (33) BOSERUP, Ester: Means to increase Food Production under Population Pressure, Seminar for International Studies, Lund, juni 1967, blz. 1-2.
- (34) UNITED NATIONS: o.c., blz. 16.
- (35) DE WILDE, L.O.J.: o.c., blz. 24.
- (36) VBN: België en de ontwikkeling van de derde wereld, speciaal nummer van Mededelingen van het Verbond der Belgische Nijverheid, april 1967, blz. 9.
- (37) FINE, M.: "La croissance économique dans les pays moins développés", L'Observateur de l'OCDE, numéro spécial 'Aide au développement', sept. 1966, blz. 35.

- (38) Iden, blz. 36.
- (39) ROSTOW, W.W.: o.c., blz. 29.
- (40) STALBERG, H.: Land Tenure and Agricultural Productivity, Seminar for International Studies, Lund, juni 1967, blz. 1.
- (41) DE WILDE, L.O.J.: o.c., blz. 23.
- (42) Iden, blz. 26.
- (43) UNITED NATIONS: o.c., blz. 17.
- (44) BAECK, L.: Economische ontwikkeling en sociale structuur in Belgisch Congo, Leuven, 1959, blz. 79-80.
- (45) BOSERUP, Ester: The Conditions of agricultural growth, George Allen & Unwin Ltd, London, 1965, blz. 120.
- (46) SUBRAMANIAM, Ch.: o.c., blz. 22.
- (47) BOSERUP, Ester: Means to increase Food Production under Population Pressure, Seminar for International Studies, Lund, juni 1967, blz. 1.
- (48) BAECK, L.: Economie agraire des pays en développement, Leuven, 1965-66, blz. 7.
- (49) BAECK, L.: Economische ontwikkeling en sociale structuur in Belgisch Kongo, Leuven, 1959, blz. 85.
- (50) KRIELAARS, F.W.J.: Landbouwproblematiek bij economische groei, H.E. Stenfert Kroese NV, Leiden, 1965, blz. 1.
- (51) Ibidem.
- (52) Iden, blz. 5.
- (53) Iden, blz. 9.
- (54) SCHULTZ, Th. W.: Agriculture in a unstable Economy, McGraw Hill Book Company, Inc., NY and London, 1945, blz. 9.
- (55) BODDEZ, G.: "Landbouwbeleid", referaat voor het 7° Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres, De Markteconomie in de Westeuropese integratie, Leuven, 1965, blz. 208.
- (56) d'Aspremont-Lynden, H.: La politique agricole de la Communauté Economique européenne, extrait de la "Revue générale belge" (mai-juin 1964), Ad. Goemaere, Brussel, 1964, blz. 3.
- (57) BODDEZ, G.: o.c., blz. 208.
- (58) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 20.
- (59) BODDEZ, G.: o.c., blz. 208.
- (60) HOFSTEE: '75 jaar ontwikkeling van de nederlandse landbouw' in "Driekwart eeuw plattelandsgroei", jubileumnummer van Tijdschrift der Nederlandse Heidenaatschappij, 1963, blz. 113.
- (61) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 23.
- (62) Iden, blz. 47.

- (63) BODDEZ, G.: o.c., blz. 208.
- (64) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 12.
- (65) BODDEZ, G.: o.c., blz. 208.
- (66) SHEPHERD, G.S.: Farm Policy: New Directions, Ames, Iowa, 1964, blz. 283, geciteerd door G. BODDEZ, o.c., blz. 209.
- (67) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 55.
- (68) BAKER, C.B.: "Instrumental goals and Economic Growth", Agricultural Adjustment Problems in a Growing Economy, The Iowa State College Press, Ames, Iowa, 1959, blz. 258.
- (69) HALCROW, H.G.: "Prospects and Proposals for adjustments in agriculture", Agricultural adjustment problems in a growing economy, Iowa, 1959, blz. 307.
- (70) STALBERG, H.: Land Tenure and Agricultural Productivity, Seminar for international Studies, Lund, juni 1967, blz. 1.
- (71) BODDEZ, G.: o.c., blz. 208.
- (72) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 57.
- (73) UNO/FAO: Towards a capital intensive agriculture, Geneva, 1961, blz. 28-33.
- (74) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 56.
- (75) BODDEZ, G.: o.c., blz. 210.
KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 27.
GALBRAITH, J.K.: The affluent society, Penguin Books, 1962, blz. 178.
- (76) KRIELAARS, F.W.J.: blz. 28.
- (77) GALBRAITH, J.K.: o.c., blz. 184.
- (78) KRIELAARS, F.W.J.: blz. 29.
- (79) Idem, blz. 25-26.
- (80) VREDELING, H.: "De ervaringen met het gemeenschappelijk landbouwbeleid", Europees Socialistisch Bulletin, nr.3, 1963, blz. 5.
- (81) H.I.: "Pastoor-irrigator verricht pionierswerk te Zuidschote", De Standaard, 14-15 augustus 1967, blz.6.
- (82) BAKER, C.B.: "Instrumental Goals and Economic Growth" in Agricultural Adjustment Problems in a Growing Economy, Ames, Iowa, 1959, blz. 256.
- (83) BODDEZ, G.: o.c., blz. 218.
- (84) Memorie van Toelichting op Begroting Landbouw (Nederland), 1964, blz. 8-9, geciteerd door KRIELAARS, F.W.J., o.c., blz. 52.

§ 1. HET BEGRIIP KOÖPERATIE

Erder schools vangen wij aan met een poging het begrip koöperatie te omlijnen en er een adekwate definitie van te geven.

Uit het "Groot Woordenboek der Nederlandse Taal" leren wij dat 'coöperatie' betekent:

"I) het samenwerken;

2) vereniging van personen met het doel om voordeliger in hun behoeften te voorzien door het bedrijf van de tussenhandel en de ondernemer uit te schakelen "(I).

Deze definitie is niet nauwkeurig. Zo is het bvb. niet de bedoeling van de landbouwkoöperatieven de ondernemer uit te schakelen maar wel te komen tot een efficiëntere gezamenlijke aanpak van afzet, inkoop of produktieproblemen door meerdere afzonderlijke landbouwwuitbaters.

Deze onnauwkeurige bepaling mag geen verwondering wekken.

Vooreerst is er het feit dat outsiders dikwijls alleen aan de konsumptiekoöperatieven denken. Maar zelfs in de vakkringen heeft er absoluut geen eensgezindheid. Terecht merkt L.P.F. Smith hierover op "No clear answer can be given to the question: what is co-operation? Those who try usually reveal either what they want it to be, or what it seems to be in a given place." (2)

Toch zullen wij enkele bepalingen van auteurs weergeven die o.i. het best het fenomeen koöperatie omschrijven. Hierbij riskeren wij uiteraard ook een selektie door te voeren volgens onze eigen opvattingen...

Volgens de zoëven geciteerde L.P.F. Smith, die dus blijkbaar ook nood aan een definitie had is een "cooperative: an association belonging to economic units (whether of producers or consumers) controlled by them for service to themselves in which the risk of profit or loss is borne by a

variable price of goods and services, rather than the profit on capital"(3).

De auteur stelt duidelijk dat de koöperatie geen vereniging van personen is (uitgenomen in de juridische betekenis) maar dat het een " association of economic units " is. Deze economische eenheden kunnen volgens hem individuen (boeregezinnen) of koöperatieven zijn. In dit laatste geval bekomt men een associatie van koöperatieven(4).

Deze definitie sluit ook het controleëlement in door de leden en wijst op het dienstbaarheidskarakter aan de individuele leden. Dit laatste element wordt duidelijk door Knapp omschreven: "Except in a strict legal sense, cooperatives are not business entities in themselves but are, in the last analysis, the member individuals or firms who comprise them. Accordingly, net margins derived through a cooperative belong to the patron-owners; if their net incomes are increased by virtue of belonging to the organization, then they are the ones to pay the income taxes"(5).

Voor deze auteur is ' cooperation ' "an economic means that can be applied to secure advantages for a group in a competitive situation. The word ' cooperation ' in its general sense implies a system through which a group of individuals work together for the promotion of the welfare of each individual in the group. It is a principle that can be used by groups of individual producers, groups of farmers, groups of consumers, or groups of business men"(6).

Van een ' cooperative ' geeft hij volgende bepaling: "A cooperative is an organization set up by a group of persons or firms to perform services for themselves. Their object is to secure better services, in terms of quality and cost, than they could otherwise obtain. Their chief instrument for achieving this purpose is group integration, which is a source both of bargaining power and of efficiency"(7).

Uit zijn bepalingen blijkt dat Knapp de koöperatie vooral ziet als een middel voor individuele geïnteresseerden om, door samenwerking in een konkurrentieel systeem, de voordelen van grotere eenheden te genieten. Hun doel is te komen tot "some of the economic benefits enjoyed by large businesses, and they seek to accomplish this aim through economies of scale and organisation"(8).

Tenslotte geven wij nog de bepaling uit een recente studie van G.J. Ter Woorst:

"Een coöperatie is die vorm van economische organisatie, waarbij overigens zelfstandig blijvende economische subjecten, welke elkaar niet als concurrenten ervaren, één of meer gelijkgerichte economische functies of gedeelten daarvan, gezamenlijk blijvend uitvoeren, teneinde het economisch resultaat van de betreffende economische subjecten te verbeteren"(9).

§ 2. NATUUR

Na deze eerste kennismaking langs de definities om willen wij nu het begrip aan een nader onderzoek onderwerpen.

A/ Een eerste punt dat de aandacht vraagt is: wat zijn de doeleinden van een koöperatieve?

Algemeen werd het antwoord op deze vraag natuurlijk al gegeven in de definities, voornamelijk in de specificatie van Knapp (cfr. bij voetnota 8). Het is echter wel nuttig even uitvoeriger de koöperatieve doelstellingen weer te geven.

Hierbij valt eerst en vooral aan te stippen dat de koöperatieve organisatie - uitzonderingen niet te na gesproken - haar oorsprong vindt in de glorietijd van het klassieke liberale stelsel. Naast de privaateigendom waren de vrijheid van overeenkomst en het individuele winststreven van het economisch subjezt grondpeilers van dit systeem. Het is tegenwoordig bijna moeilijk te verstaan dat men in die tijd zo naïef was te geloven dat door de veelheid der marktpartijen er geen ekonomi-

sche macht tot stand zou komen en dat het systeem kwasi automatisch tot welzijn van allen zou voeren. Het systeem voerde inderdaad tot welzijn en bracht grote economische voordelen mee maar het theoretische model klopte niet met de werkelijkheid: er traden sterke scheeftrekkingen bij de inkomensverdeling op, dit vooral ten gevolge van economische machtsposities. Stiefkinderen in dit stelsel waren vooral de loonarbeiders, de kleine neringdoenden en de land- en tuinbouwers. De afzonderlijke arbeiders, neringdoeners en landbouwers waren niet bij machte waardige tegenspelers van de aan de andere zijde van de markt optredende economische eenheden te zijn. Automatisch moest hieruit een reactie tot georganiseerd tegenspel ontstaan. Dit streven om de onevenwichtige marktverhoudingen te kunnen wijzigen kan inderdaad worden gezien "als een gevolg van een innerlijke, uit de markt voortkomende, dynamiek" (10).

In dit kader vallen de aanvankelijke doeleinden van de koöperatie te zien. Konsumenten zochten zo naar een middel om de prijs van levensmiddelen en andere verbruiksgoederen te verlagen en bedrijfshuishoudingen wilden langs de koöperatieve hun bedrijfsbenodigdheden voordeliger inkopen, de kosten bij de bewerking van hun produkten verminderen en bij de afzet van deze hun opbrengst verhogen.

Deze aaneensluiting, die op zichzelf ook reeds gedeeltelijk wegens de rationalisatie gezocht werd, bracht mee dat het perspectief geopend werd naar de voordelen van de grotere schaalproduktie bij de produktie- en verwerkingsmethoden. Hiermee komen we aan de trend naar differentiatie, die de groei in iedere bedrijfstak begeleidt. Terwijl de opbouw van een betere marktpositie enkel een korrektief is, ligt o.i. hier de essentiële bijdrage van de koöperatie aan de economische groei en zal de verdere uitbouw van de koöperatie en het zoeken naar aangepaste vormen aan de verdere groei dan ook in dit perspectief moeten gezien worden.

Ter Woorst maakt in verband hiermee een vaststelling die wij onderschrijven maar ook betreuren: "aan dit overnemen van bestaande of het creëren van nieuwe functies door de coöperatieve organisatie, als gevolg van het nastreven van het economisch doel der coöperatoren, wordt in de coöperatieliteratuur - met uitzondering van Frietema - betrekkelijk weinig aandacht geschonken"(II).

Sinds de eerste coöperatieve initiatieven in de tijd van het economisch liberalisme zijn de doelstellingen van de coöperatie steeds gevariëerder geworden.

De gamma van doelstellingen die de landbouwcoöperatie kan hebben vonden wij zeer goed weergegeven in artikel 3 van het modelstatuut van de (italiaanse) wet van 7 mei 1948 op de "Consorti agrari":

"De Consorti Agrari hebben ten doel om de uitbreiding en de groei van de landbouwproduktie te bevorderen evenals elk sociaal en kultureel initiatief in het belang van de boeren.

Te dien einde produceren zij, kopen en verkopen zij kunstmest, bestrijdingsmiddelen, zaden, landbouwbenodigdheden, produkten, machines, levend of dood vee en in het algemeen al hetgeen nuttig kan zijn voor de boer en de landbouw.

Voorts organiseren en bevorderen zij de oogst, het transport, de verwerking en de afzet van de landbouwprodukten en de produkten van de met de landbouw verbonden industrie, door als tussenpersoon op te treden én als partij. Zij zorgen voor een deugdelijke opslag, verwerking en gezamenlijke verkoop van landbouwprodukten. Zij verhuren machines en andere landbouwbenodigdheden aan de boeren.

De coöperatie kan al deze werkzaamheden ook vervullen ten dienste van niet aangesloten boerenbedrijven; zij kan garanties geven aan kopers en aan producenten zowel als kredieten aan kopers verlenen. De coöperaties verzorgen zelf of als tussenpersoon kredietwerkzaamheden ten dienste van de landbouwexploitatie. Zij geven voordelen aan de producenten wanneer zij hun produktie vrijwillig ten opslag aanbieden en

ook wanneer zij gebruik maken van de verschillende middelen van de koöperatie zowel bij de gezamenlijke verwerking als verkoop. Zij nemen deel in studies en onderzoekingen evenals aan de oprichting van proefvelden en research-centra, in het belang van de landbouw en in het algemeen zullen zij aan de initiatieven deelnemen die bestemd zijn om de productie te verbeteren en de beroepsbekwaamheden van de producenten te verbeteren. Zij kunnen deelnemen in ondernemingen en verenigingen, waarvan de doelstelling ten goede komt aan hun activiteiten, evenals de oprichting daarvan bevorderen. In het belang van de staat en voor haar rekening kunnen de koöperaties de verschillende werkzaamheden uitoefenen die nodig zijn voor de ontvangst en bewaring en distributie van alle soorten koopwaar en produkten. Deze laatstgenoemde activiteiten worden dan afzonderlijk verricht en geregistreerd, los van de normale werkzaamheden"(12).

Duidelijk blijkt hieruit de tendens naar differentiatie. De ultieme doelstelling blijkt zo te zijn: een rationalisatie van het landbouwbedrijf waardoor een grotere opbrengst kan bekomen worden. Met deze rationalisatie volgen zij echter misschien enkel en alleen de trend van de evolutie die aan zowel privé-bedrijven als koöperatieven de harde wetmatigheid van economische wetten opdringt.

Tot slot moeten wij ook nog het volgende vermelden.

Naast het onmiddellijk doel, namelijk de verbetering van de economische toestand der aangesloten leden, heeft de koöperatie voor meerderen ook een rol bij de hervorming van de maatschappij. Strickland geeft goed die twee strekkingen weer: " The function of cooperation may be examined from two points of view: it may be considered as an immediate economic expedient or as a basis of ultimate social reconstruction. In the former aspect it is a method of mutual organisation by which all persons who suffer from a common economic stress may unite to free themselves from its pressure: in the latter aspect co-operation represents

a principle on which a new social world may be so built up as to minimize or render inoffensive the extreme inequalities created by a system of capitalism"(I3).

of korter uitgedrukt " Very broadly we can devide the groups into those who desire to reform society and those whose object is the benefit of the individual members"(I4).

Tot de eerste groep behoren zeker de beroemde pioniers wiens bedoeling het was een ideale maatschappij of ten minste een betere maatschappij op te bouwen (I5).

B/ Hoe ziet nu de gevolgde methode eruit om de doeleinden te bereiken ?

Hierbij kunnen we heel kort zijn: die methode bestaat in de zopas vermelde differentiatie of afstoting van functies.

In de normale poging om tot een optimale bedrijfsgrootte te komen zal een gezins- of bedrijfshuishouding konstateren dat bij de gegeven bedrijfskapaciteit het niet mogelijk is alle functies tegen minimale kosten te laten functioneren. Door deze functies af te splitsen en over te dragen aan een gespecialiseerde bedrijfseenheid poogt men dit euvel te ondervangen en zo een grotere rentabiliteit te bereiken.

Deze overdracht kan nu gebeuren naar een private bedrijfseenheid of naar een bedrijf dat uitgemaakt wordt door meerdere individuele uitbaters die in een analoge situatie verkeren. In dit laatste geval noemen wij dat koöperatie. Door ~~het~~ het samenvoegen of hergroeperen op een ruimer vlak van de afgesplitste functies wil men de grootst mogelijke economische voordelen verkrijgen die als enkeling niet te verwezenlijken waren. Volgens Ter Woorst ligt het voordeel hierbij vooral in de marktfunctie: "Voorzover in het onderhavige de coöperatieve organisatie in ogenschouw wordt genomen, is het, dunkt ons, wel in het bijzonder de marktfunctie der gezins- en bedrijfshuishoudingen die het differentiatieproces in beweging zet. Immers, op het terrein van de land-

en tuinbouw en de middenstand zijn de economische eenheden in de regel te klein om zelf gespecialiseerde krachten aan te trekken voor het optimaal vervullen van de genoemde marktfunctie. Hoewel deze veelal kleine ondernemingen op het terrein van de productiefunctie (land- en tuinbouw) of distributiefunctie (middenstand) wellicht voldoende zijn gediensioneerd, blijkt dit de in- en verkoopfunctie meestal niet te zijn" (16).

Ter Woorst zegt terecht dat het de marktfunctie is die het differentiatieproces in beweging zet. Vergeten wij echter niet dat marktfunctie en produktiefunctie zeer nauw samenhangen. De koöperatieve afzet kwam grotendeels tot stand door afsplitsing van elementen uit de produktiefunctie: op de boerderij werd vroeger de melk gekarnd, boter gemaakt, enz. De essentiële bijdrage die de koöperatie aan de economische ontwikkeling levert ligt o.i. precies in de differentiatie van de elementen uit de produktiefunctie. Om de economische ontwikkeling op de voet te kunnen blijven volgen zal dan ook in dit domein een evolutie moeten plaatsgrijpen. De belangstelling voor de experimenten met vormen van gezamenlijke uitbating bewijst dat de landbouwvakkringen zich van deze noodzakelijke evolutie terdege bewust zijn.

C/ Analyse van de economische aard van het verschijnsel koöperatie

1) Koöperatie als economische organisatie

De studie in dit domein is allesbehalve ver gevorderd. L.P.F. Smith geeft twee redenen op voor het gebrek aan theoretische geschriften over de koöperatie. Vooreerst is er de moeilijkheid in het sorteren van het zo gevariëerde materiaal, waarvan het meeste niet voorhanden is in universitaire bibliotheken en boekhandels; zo moet het opzoekingswerk lang duren. Vervolgens kan het onderwerp slordig en onaantrekkelijk lijken aan de academische geest (17).

Smith is terecht verwonderd over dit gebrek aan belangstelling "When we consider that co-operatives handle up to one third of the retail trade of some countries and are virtual monopolists of many sections of agricultural output, it is strange how very little economic study has been devoted to them"(18).

Het treft inderdaad hoe ernstige auteurs er een minimale interesse aan wijden. In zijn bekend werk "Economie voor landbouw en landbouwbedrijf" maakt E. Broekhuis er zich van af met nog geen volle bladzijde.

Het is echter interessant voor deze analyse van zijn bepaling te vertrekken. E. Broekhuis stelt dat de landbouwkoöperatie een voorbeeld is van onvolkomen differentiatie.

Integratie, differentiatie, parallelisatie, specialisatie

Vooreerst past het hier deze terminologie te situeren (19).

In de landbouw - zoals in de andere bedrijfstakken - kent men vier voornamelijk afsplitsings- of samensmeltingsverschijnselen, namelijk: integratie, differentiatie, parallelisatie en specialisatie.

Bij integratie worden twee opeenvolgende productiefasen uit de bedrijfskolom samengevoegd. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de kontraktteelt. Deze treffen wij aan bij enkele akkerbouwgewassen en ook meer en meer bij de varkensmestrij. Omdat in deze gevallen geen markt vervalt moet men spreken van een onvolkomen integratie; "contract farming is only a special and limited form of vertical integration" (20). Een bedrijfstak kan echter ook in tweeën uiteenvallen. De tabaksteelt zou zich bvb. kunnen splitsen in planters en plukkers. In dat geval spreekt men van differentiatie waaronder verstaan wordt: het splitsen van een productiefase in twee opeenvolgende fasen.

Integratie en differentiatie zijn zo elkaars tegengestelden. Bij integratie vervalt er een markt terwijl er bij differentiatie een markt bijkomt.

Broekhuis stipt aan dat deze twee begrippen steeds betrekking hebben op de vertikale opbouw van de bedrijfskolom en in een voetnota wijst hij erop dat de uitdrukking "vertikale integratie" in de landbouw een pleonasme betekent: horizontale integratie bestaat niet.

De zeer specifieke terminologie die wij bij Broekhuis vinden laat geen twijfel voor interpretatie van een fenomeen open. Wij moesten echter vaststellen dat Broekhuis bijna alleen staat met zijn vastomlijnde terminologie. Bij veel andere auteurs moet men wel even 'tussen de regels lezen'. Zo wordt bvb. 'horizontaal integreren' zeer veel gebruikt. Hierbij wordt het meestal gebruikt voor het aaneensluiten.

Nu heeft men gekonstateerd dat het afsplitsen van produktiefasen samenhangt met het voortschrijden van de arbeidsverdeling in onze volkshuishouding; zo wordt ook de ontwikkeling van de landbouw gekenmerkt door differentiatie. De drijfveer hier toe is meestal het voordeel van het verrichten van bepaalde produktiefasen in grotere omvang dan deze op het kleine individuele landbouwbedrijf kunnen plaatsvinden. De voordelen van de differentiatie nemen toe met het voortschrijden van de techniek: het betekent voor de boer een vereenvoudiging van zijn bedrijfsbeleid. Door dit afsplitsen wordt evenwel het landbouwbedrijf verkleind.

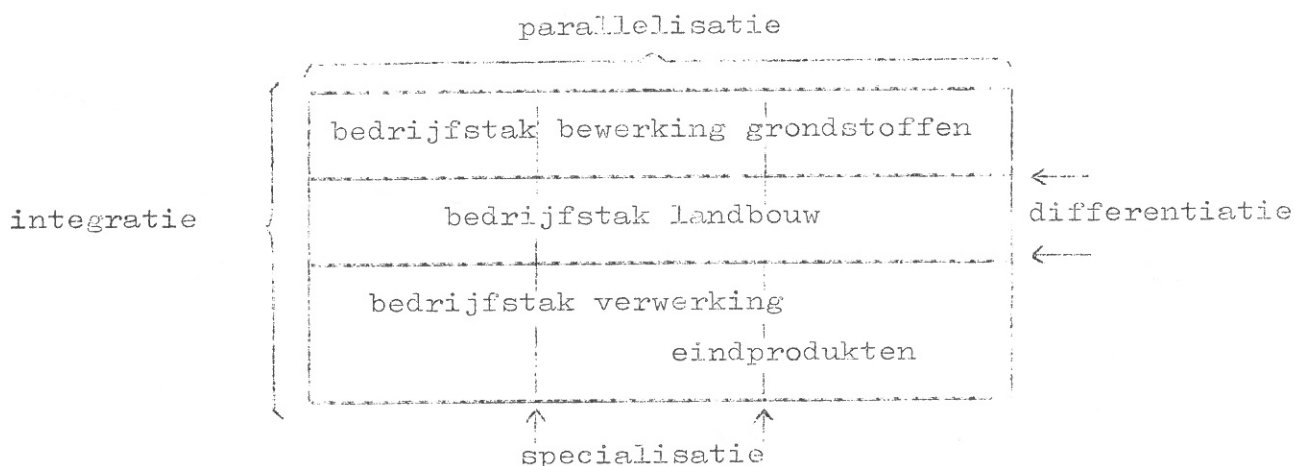
Er zijn vier domeinen waarop de differentiatie betrekking heeft:

- 1) De aankoop en verwerking van grondstoffen (vb. voevoederfabrikage);
- 2) De verwerking en afzet van eindprodukten (vb. zuivelindustrie);
- 3) Speciale diensten (vb. koelhuizen, loonwerkers);
- 4) De agrarische produktie zelf (vb. speciale bedrijven voor verzorging van zaad- en pootgoed, voor rundveefokkerij, enz.)

Op het horizontale vlak heeft men nu twee korresponderende verschijnselen. Wanneer twee bedrijfskolommen samengevoegd worden spreekt men van parallelisatie en wanneer een bedrijfskolom gesplitst wordt bekomt men specialisatie.

Een voorbeeld van het eerste is een vleeskonservefabriek die ook aan groentenkonserve begint. Het tweede fenomeen doet zich voor in het geval van een fruitbedrijf dat zich op de produktie van een welbepaalde soort vrucht (bvb. appels) inricht.

Deze vier verschijnselen zijn door Broekhuis zeer goed in een tabel weergegeven.

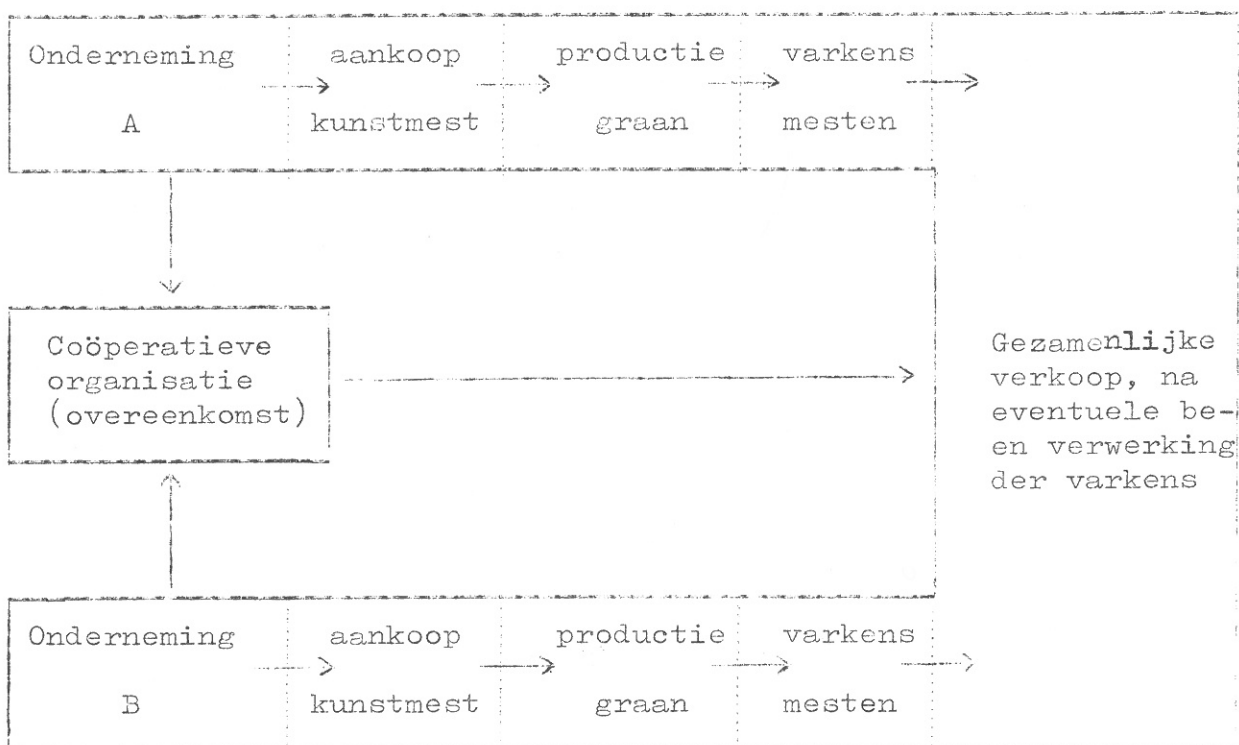
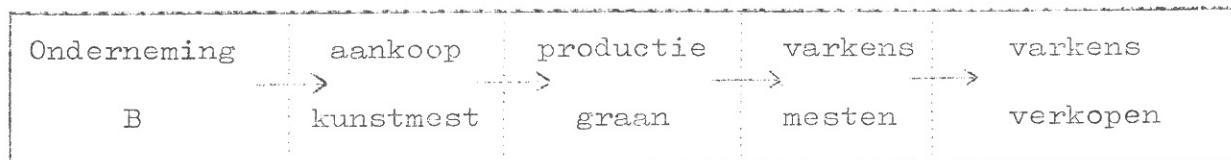
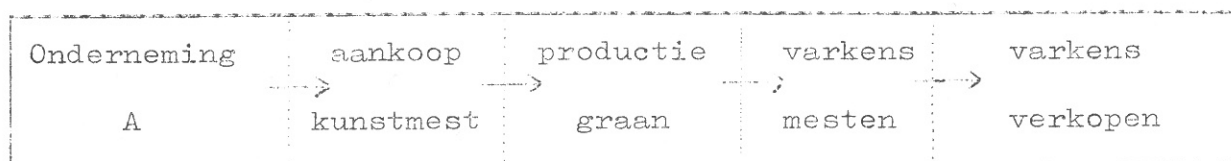
De landbouwkoöperatie: een onvolkomen differentiatie.

Omdat - zoals wij reeds schreven (cfr. blz. 51) - de individuele bedrijven er voordeel in zien dat een bepaalde taak van het landbouwbedrijf overgenomen wordt door een grotere entiteit sluiten zij zich aaneen om een koöperatieve te vormen of sluiten bij een bestaande aan.

Er blijft - natuurlijk - nog een band bestaan tussen de landbouwkoöperatie en de individuele leden voor wiens rekening en risico eerstgenoemde werkt. De leden genieten dan van de eventuele winsten of dragen de verliezen. Zoals Broekhuis het uitdrukt is de landbouwkoöperatie een "verlengstuk van het landbouwbedrijf" (22).

Deze verbondenheid wordt goed weergegeven door een figuur van Ter Woorst die wij op de volgende bladzijde reproduceren (23).

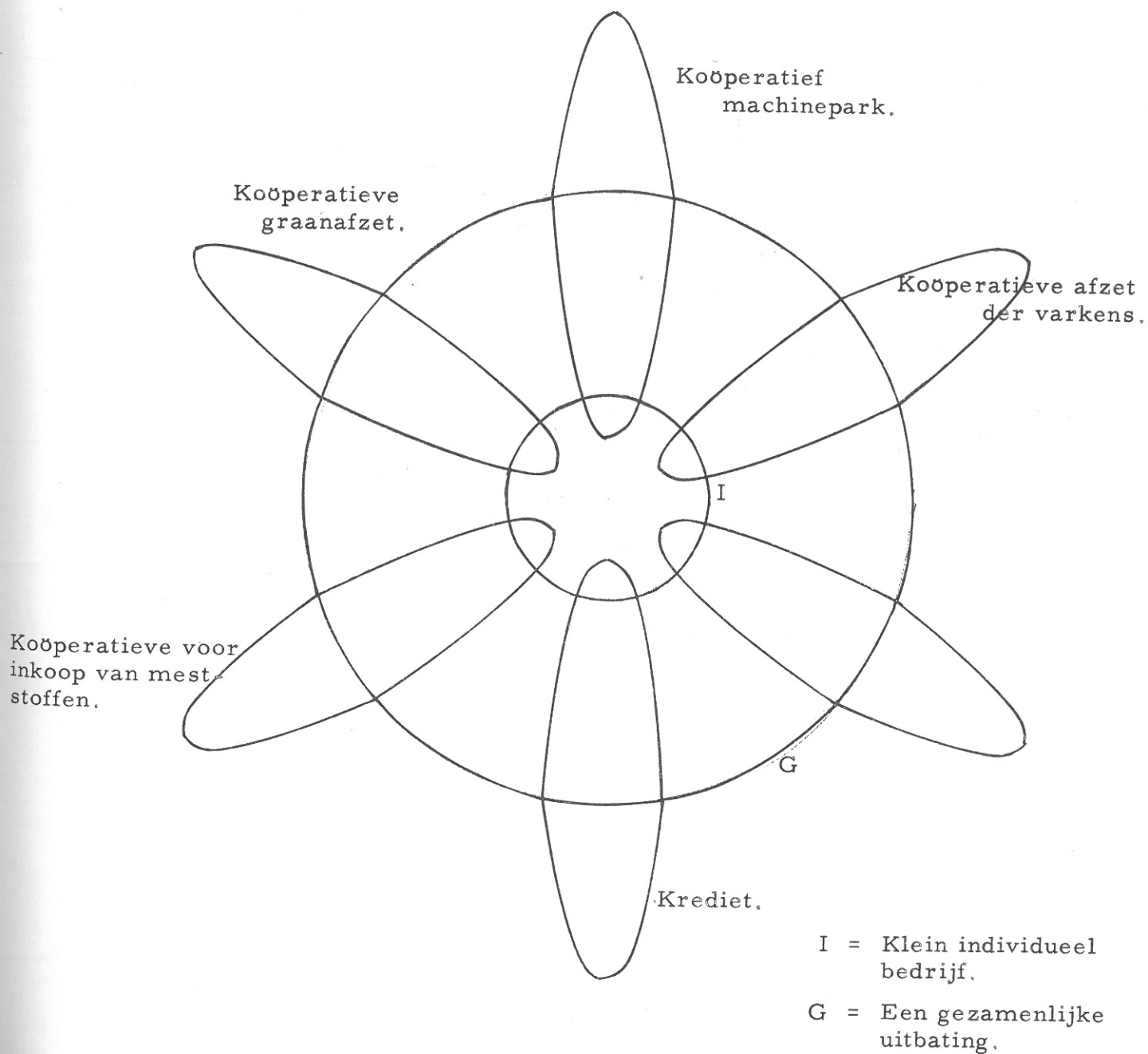
FIGUUR I

BRON : TER WOORST, G.J.: Coöperatie als vorm van economische organisatie, Arnhem, 1966, blz. 29.

Door het afsplitsen van verschillende funkties is een landbouwbedrijf meervoudig koöperatief verbonden. Deze globale situatie geven wij weer in de volgende figuur.

Figuur II.

De landbouwkööperatie in de integratie

Wij schreven reeds hoe de afzet van de landbouwprodukten naar de uiteindelijke konsument meer en meer de aandacht van de landbouwers zal moeten wegdragen. Door de ekonomen wordt de landbouw ook meer en meer in samenhang met deze afzet gezien. J.H. Davis gebruikt in dit verband de term 'agribusiness' die evenwel nog breder is (24). Davis beweert dat het onmogelijk is de landbouw afzonderlijk te bestuderen naast de industrieën die zich inlaten met landbouwdiensten, bevoorrading en produkten. Dit is belangrijk omdat de problematiek van de landbouwer zo niet op de boerderij alleen op te lossen is.

Wij wezen hoger reeds op deze sociaal-ekonomische dependentie (cfr. blz. 33-34). Ook de kööperatieven moeten van deze problemen bewust zijn. Volgens Knapp kunnen de kööperatieven de boerderijen integreren met de markten en met de toeleveringsbronnen en zo de landbouw een sterker segment van onze maatschappij maken. Als de kööperatieven, die hun doeltreffendheid bij aanschaf en marketing bewezen hebben, uitgebreid en gekombineerd worden, kunnen zij van de boerderijen het controlecentrum maken van een handelssysteem opgebouwd voor hun noden. "Farming under these circumstances ceases to be isolated and becomes the heart of an integrated farm-enterprise system with the advantages of integration, including a better adjustment of supplies to markets".

Hoewel de auteur veel voordelen in de integratie blijkt te zien stelt hij zich bij de behandeling van kontrakttoelt toch vragen: "One of the unsettled problems raised by integration is - how will it affect the basic structure of our agriculture? We have long been proud of the fact that our agriculture was based on the family farm. Are we ready to discard this basic concept? If we are not, we will want to be very careful in how we deal with integration" (25).

Na zelf aangeduid te hebben dat de mechanisatie, gekombineerd

met grotere specialisatie een veel groter en efficiënter type van familiebedrijf vereist stelt hij de vraag hoe de koöperatieven het probleem van vertikale integratie en speciaal dit van 'contractfarming' moeten zien. Zijn antwoord is dat hij de afwachtende houding van de (amerikaanse) koöperatieven goedkeurt omdat eerst moet gezien worden hoe kontraktprogramma's verlopen : er is momenteel immers veel eksperimentatie. Om degelijk het fenomeen van de integratie te benaderen zullen de koöperatieve leiders in elk geval al de basisproblemen van een koöperatieve moeten behandelen en de aandacht gericht houden op de uitbouw van sterk geïntegreerde organisaties (26). Integratie zal inderdaad wel blijken een economisch proces te zijn zoals vraag en aanbod: je kan er niet voor of tegen zijn.

2) Mikro-economische beschouwingen

1/ De economische kalkulus (27)

O.i. een van de interessantste problemen bij de koöperatie is de economische kalkulus die door een koöperatieve anders gemaakt wordt als door een kapitaalvennootschap. Indien uitkeren van dividenden het doel is van de onderneming zal de verkoop zolang uitgebreid worden als een toename resulteert in netto opbrengst per eenheid en zolang als de opbrengst voor iedere nieuwe eenheid van geïnvesteerd kapitaal groter is dan die bekomen in de naaste meest opbrengende mogelijkheid voor investering. Om de vermeerderde omzet te bereiken kan het waard zijn de kosten te verhogen (bvb. de advertentiekost) wat niet het geval zal zijn voor de koöperatieve. Deze laatste streeft immers naar een minimum gemiddelde kost. Terwijl voor een handelsonderneming advertentie voordelig is kan de koöperatieve van oordeel zijn dat advertentie ongezonder is. Dit kan aangetoond worden met een voorbeeld uitgewerkt door Fauquet (Co-operative sector, Co-op. Union Ltd., 1951, blz. 90) (28).

Fauquet stelt dat de direktors van identieke koöperatieve en N.V.-firma's hun omzet kunnen verhogen door advertentie. Zij hebben:

Onderschreven kapitaal	£ 800.000	
Omzet	£ 800.000	
Bruto winst		£ 120.000
Vaste kosten		<u>£ 40.000</u>
Netto winst		£ 80.000

De koöperatieve korting is 10 % op de aankopen van £ 800.000; het dividend van de vennootschap is 10 % van het kapitaal van £ 800.000.

Met een bijkomende advertentie wijzigt de situatie zich:

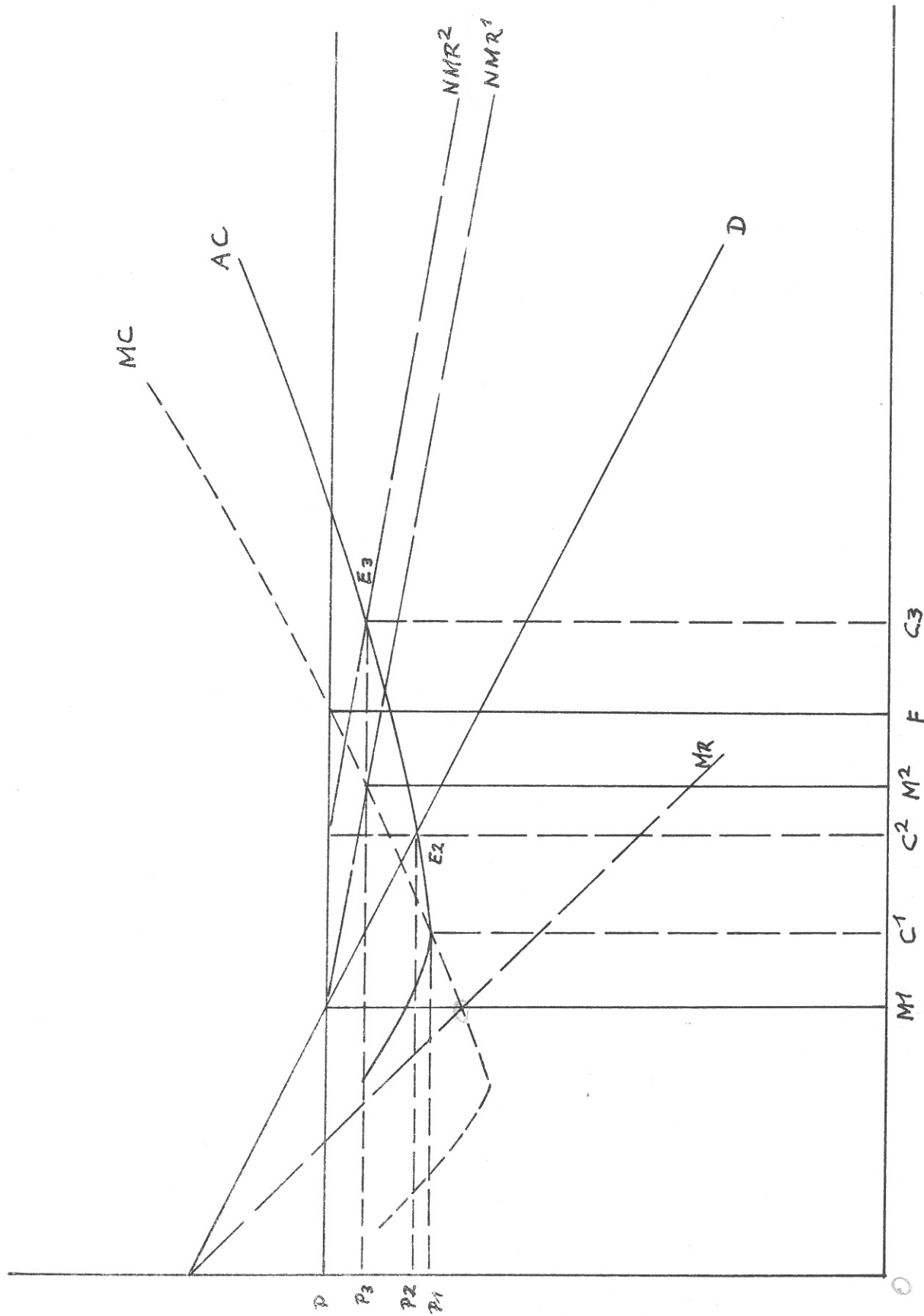
De omzet wordt	£ 1.000.000	
Bruto winst		£ 150.000
De vaste kosten		£ 40.000
Advertentie		<u>£ 20.000</u>
		£ 60.000
Netto winst		<u>£ 90.000</u>

Hiermee komt de koöperatieve korting op 9 % van de aankopen ten bedrage van £ 1.000.000 terwijl het kapitalistische dividend op 11,2 procent van het onderschreven kapitaal van £ 800.000 komt.

Terwijl de handelsonderneming zal oordelen dat die advertentie voordelig is zal de koöperatie, omdat zij streeft naar een minimum gemiddelde kost, in dergelijk geval van oordeel zijn dat die uitgaven voor advertentie ongezonder zijn.

Omgekeerd echter zal een vermindering van de omzet de koöperatieve minder hard beïnvloeden dan een handelsvennootschap. Deze toestand komt dikwijls voor in het geval van een koöperatieve melkerij of een slachthuis. De optimale grootte van het bedrijf kan hier kleiner zijn voor een koöperatieve maatschappij dan voor een private.

Figuur III

Bron : SMITH, L.P.F. : The Evolution of agricultural co-operation, Oxford 1961, blz.209.

Grafische voorstelling

Beschouwen wij eerst de kapitalistische onderneming.

Bij monopolie zal de kapitalistische onderneming de produktie voortzetten tot marginale kosten gelijk zijn aan marginale opbrengst. Op figuur 3 is die situatie te vinden op het snijpunt van MR en MC. De produktie zal dan ook OM^1 bedragen en de prijs OP.

Bij perfecte mededinging met OP als geldende prijs zal de kapitalistische firma produceren tot het punt waar de marginale kost (MC) gelijk is aan de prijs (P). In deze toestand zullen OF eenheden geproduceerd worden tegen de prijs OP.

Een koöperatieve onderneming zal bij monopolie haar *ristorno* op de handel zo groot mogelijk proberen te houden. Daartoe dienen wij de gemiddelde kosten (AC) te bekijken. Het optimale punt - in het licht van dit streven naar een maximaal *ristorno* - ligt dan op het laagste punt van de AC kurve. Op dit punt krijgen wij een produktie van OC^1 eenheden aan de laagst mogelijk gemiddelde kost. OP^1 is dan de werkelijke prijs voor de leden ongeacht de marktprijs. Bij deze prijs echter is het aanbod geringer dan de vraag zodat de koöperatieve ofwel de leden moet rantsoeneren of de produktie verhogen en langs de AC kurve gaan tot het punt E^2 waar de prijs of de gemiddelde inkomst gelijk is aan de gemiddelde kost (AC).

Wat zal er nu gebeuren als we advertentie invoeren ?

Wij beschouwen eerst het geval van een vastgelegde prijs.

Als het kapitalistische monopolie in deze situatie adverteert is haar vraagkurve PP (figuur 3). Wij moeten hiervan echter de marginale verkoops promotie uitgaven (d.i. de uitgaven nodig om de verkoop met één eenheid uit te breiden) aftrekken om zo het netto marginale inkomen van produktie eenheden achter het punt OM^1 te bekomen.

Hierdoor bekomen we een nieuwe kurve van het netto marginaal inkomen NMR^1 . De evenwichtspositie zal zich verleggen naar

het punt waar deze netto marginale inkomstenkurve de marginale kostenkurve MC snijdt. De produktie zal tot OM^2 eenheden worden verhoogd.

Voor de koöperatieve zal de lijn PP ook de vraagkurve uitmaken indien de prijs OP door een regeringsorder zou vastgelegd zijn. Ook hier zal de verkoop kunnen uitgebreid worden door een publiciteitskampagne. In dit geval echter zal de netto marginale inkomstenkurve NMR^2 de gemiddelde kostenkurve AC op een hoger niveau snijden dan het evenwichtspunt E^2 ligt. De leden zullen dus een hogere werkelijke prijs per eenheid moeten betalen. Deze prijs bij de afzet C^3 is dus P^3 . Als de leden in dit geval elk een vast aantal eenheden kopen en de verhoogde verkoop bekomen werd door nieuwe aangetrokken leden, ondergaan de oudere leden dus een verslechtering van hun positie. Zij zouden waarschijnlijk verkiezen dat het ledental zou afnemen totdat OC^1 eenheden gevraagd worden. Als de leden hun konsumptie per lid verhogen kunnen ze echter wel hun totale bevrediging verhogen door verhoogde aankopen aan een hogere prijs.

Wat doet er zich nu voor als de prijs variabel is ? (cfr. figuur 4).

De kapitalistische monopolist zal in dit geval adverteren als de totale winsten vermeerderen.

Het gevolg van elke opeenvolgende advertentieverhoging zal zijn dat de gemiddelde kosten verhogen en de nieuwe vraagkurven verder naar rechts gebracht worden.

De kapitalistische monopolist kan vinden dat de winst maximaal is - zonder publiciteit - bij een prijs P^1 en een produktie OM^1 .

AP is in deze grafiek de prijslijn waarbij de winst maximaal is bij iedere verhoging van advertentieuitgaven. De opeenvolgende marginale inkomsten en marginale kostenkurven waarop deze lijn gebaseerd is zijn hier weggelaten om de grafiek niet te overlasten.

Als hij uitgaven doet voor publiciteit zal de monopolist een nieuwe gemiddelde kostenkurve bekomen (AC^1). Om zijn winst maximaal te maken zal hij zijn uitgaven voor publiciteit verhogen tot het punt waar het verschil tussen de prijs (AP) en de AC^1 lijn het grootst is. Zijn prijs zal daarbij P^2 zijn en zijn produktie OM^2 .

De koöperatieve zal - in dezelfde situatie, zonder publiciteit - voortgaan te produceren tot de vraagkurve D^1 de gemiddelde kosten-kurve snijdt. Bij een prijs P^3 zal ze dan een produktie OC^1 realiseren. Deze situatie is voor de leden minder bevredigend dan dat de produktie zou opgedreven worden tot het dieptepunt van de AC-kurve, wat een optimale produktie van OC^2 eenheden zou geven. Zolang de koöperatieve niet adverteert zal deze optimale kwantiteit niet gevraagd worden aan een prijs die de kosten dekt. Met de kosten van een publicitaire aktie krijgen we de nieuwe kostenkurve AC^2 . Door de koöperatieve zal er nu juist genoeg publiciteit gedaan worden om de vraagkurve van D^1 naar rechts te verschuiven tot zij AC^2 snijdt op het dieptepunt (P^4). De produktie zal dus verhoogd worden tot de gemiddelde kosten - publiciteit inbegrepen - minimaal zijn.

Een vraag die men zich bij de economische kalkulus ook kan stellen is: hoe een mikro-economische waardering van de koöperatieve landbouwuutbating te bekomen ?

Hiervoor kan men de formule van de landbouwekonomist N.P. Makarov aanwenden :

$$P = \frac{Mx_3 - (ax + bx_1 + cx_2 + d)}{M}$$

waarin

P = de netto opbrengst verwezenlijkt per eenheid produkt;

a = de hoeveelheid ingezette arbeid;

x = de prijs van de arbeid;
 b = de hoeveelheid gebruikte zaden, meststoffen, enz.;
 x_1 = de prijs van de zaden, meststoffen;
 c = kwantiteit van trekdieren, machines, werktuigen, enz.;
 x_2 = eenheidswaarde van de werktijd der trekdieren, machines, werktuigen, enz.;
 d = algemene onkosten der landbouwwuitbating;
 M = hoeveelheid van de verwezenlijkte produktie;
 x^3 = prijs van de verwezenlijkte produktie. (29)

2/ Kapitaal

Zoals L.P.F. Smith zegt "The objective of cooperation is to wrest away the power and profit of capital, while at the same time using it"(30).

Volgens Knapp hebben goed georganiseerde koöperatieven een voordeel op het domein van het kapitaal: "Well organized cooperatives also have an advantage in financing for they can draw on the capital resources of their members in proportion to the use that members make of the services of the association. The method of revolving fund financing which is highly developed by many cooperatives relates the capital contribution of members to their utilization of the services of their associations. This ties the member to his organization through a proprietary interest and thus builds a volume of supporting members which in turn permits lower operating and selling costs. From the standpoint of business stability many cooperatives thus enjoy a very favorable financial foundation"(31). Dit alles hangt dus af van de participatiegraad van de leden aan de aktiviteit der koöperatie.

Knapp voorziet echter ook een grote toenemende behoefte aan kapitaal. Volgens hem zullen de koöperatieven op dat domein dan ook een ernstige inspanning moeten doen.

Door research zullen zij bvb. moeten uitmaken of leaseback voor hen voordelig kan zijn (32).

Het zoeken naar een adekwate financiering hangt natuurlijk samen met de kwaliteit van het beheer. Hiermee komen wij aan

3/ Het management

Dikwijls hoort of leest men dat de koöperatieven niet opkuntten tegen privé-bedrijven omdat deze laatsten veel dynamischer zijn, veel meer zin voor initiatief aan de dag leggen en zakelijk-kundiger beheerd worden.

Deze vaststelling is zeker geen aksioma maar er schuilt toch een grond van waarheid in. Door hogere lonen weten de grote privé-bedrijven nog dikwijls de meest competente managers naar zich toe te trekken. Daarbij komt nog het feit dat het voorkomt dat bekwame managers na een zekere tijd de koöperatieve verlaten en zelf een zaak opbouwen. Wegens de dimensie komt dit uiteraard vooral in de tuinbouw voor.

Knapp blijft realist en ziet de oplossing in een betere vergoeding: "If cooperatives are properly organized and operated they can provide salaries sufficient to attract competent management"(33).

4/ Dimensie van de koöperatie

Deze faktor zal grotendeels ook afhangen van de bekwaamheden van de managers.

C.F. Strickland geeft in dit opzicht de faktoren weer van dewelke de uitbreiding kan afhangen: "If the scope of co-operation is thus unlimited by any economic quality, it is likewise in theory unlimited in the scale of magnitude. Its progress at any moment depends on the capital, the technical and commercial skill and the political powers which the productive classes, other than the capitalist manufacturer or "enterprising" merchant can bring together"(34).

Ook zal de dimensie afhangen van het probleem van de participatie der leden. Naargelang de leden zich meer inspannen om hun koöperatieve te bevorderen zal deze ook de mogelijkheid tot uitbreiding krijgen door de uitstraling die haar bloei meebrengt.

Het gevaar bestaat dan natuurlijk dat ook de koöperatieven niet gespaard zullen worden van een technokratische tendens. Ramaekers merkt ten andere over de koöperatieven nu al op : "Bref, la tendance technocratique ne les épargne pas et les entreprises coopératives deviennent de plus en plus des coopératives sans coopérateurs"(35).

5/ Participatie der leden

Uit het onvolkomene der differentiatie vloeit voor de koöperatie een dualisme voort : de koöperatie wordt een verlengstuk van de koöperatoren dat naar buiten zelfstandig optreedt, naar binnen echter dienstbaar is aan ieders bedrijfsbelangen. De bedrijfsbelangen van eenieder der leden worden echter tevens gediend door de prestaties die zij door de koöperatieve laten doen. Er bestaat dus een echte wisselwerking tussen leden - koöperatie. Wij willen hier dan ook de verhouding van de leden tot hun koöperatieve schetsen.

1. De aansluiting

Wij schreven reeds dat een individueel landbouwer zich bij de koöperatieve aansluit als hij bemerkt dat hij door afsplitsing van een functie of door het gezamenlijk uitvoeren van bepaalde aspecten van de produktie voordeel bekomt. De beslissing tot aansluiting wordt o.i. dus maar genomen onder druk van de omstandigheden. Een van de vuistregels van de koöperatie is nu de vrijheid van aansluiting. Ook nu wordt dit principe dikwijls met klem naar voor gebracht. Wij geven hier een verklaring van Mamadou Dia weer: "C'est, qu'en effet, il n'est pas de coopération sans liberté d'adhésion,

sans possibilités de contrat volontaire et spontané et sa contrepartie, la possibilité de rupture et de dénonciation"(36). Voor Mamadou Dia gaat de koöperatie dieper in het domein van de vrijheid dan zelfs het syndikalisme.

Stippen wij hier reeds aan dat juist in landen als deze in Afrika de koöperatie moet op gang gebracht worden en hierbij het initiatief van de staat zeer groot moet zijn.

Niet alleen voor Mamadou Dia in Afrika is die eis van vrijheid van aansluiting zeer belangrijk; ook bij ons wordt door meerderen daarop nadruk gelegd. Na gesteld te hebben "Il n'existe pas en Belgique de véritable mouvement coopératif organisé en matière agricole" schrijft Paul Lambert in zijn cursus 'La coopération en Belgique' : "L'I.P.C.A. (Institut provincial de coopération agricole (Liège)) n'émane pas de la volonté des coopérateurs mais bien d'une décision des pouvoirs provinciaux qui l'ont constitué sous la forme d'une A.S.B.L." (37).

Aan de andere kant zien wij L.P.F. Smith poneren dat koöperatie niet van nature vrij is. Deze idee van vrijheid is te vinden bij de verbruikskoöperatieven en gaat op zolang er een alternatieve dienst voorhanden is. Zodra er echter een monopoliepositie verworven is wordt het lidmaatschap verplicht of er moet handel met niet-leden zijn (38).

Het is o.i. inderdaad wel zo dat die vrijheid van aansluiting relatief is. Naast het door Smith aangehaald argument van beperking der vrijheid door het tot stand komen van een monopoliepositie is er de economisch-technische noodzaak. Wij schreven immers reeds dat de boeren meestal enkel aansluiten uit noodzaak. Hiermee is een deel van die vrijheid waarover Dia en Lambert het hebben reeds verdwenen. Hiermee vallen we echter in het filosofische...

2. De leveringsplicht

De vrijheid komt ook in diskussie t.a.v. de levering van de leden aan hun koöperatieve.

Als men stelt dat de leden bij de koöperatieve aansluiten omdat zij in deze samenwerkingsvorm voordelen zien - wij laten dus alle idealistische motieven buiten beschouwing - kan men tevens de vraag stellen of de koöperatieve aan deze leden dan ook geen plichten kan opleggen, dit naast de rechten die zij geeft.

Op de eerste plaats kan men zich met Ter Woorst en Haccou afvragen of, indien de leden van een koöperatie geen leverings- of afnameverplichtingen kennen, er niet moet worden gesproken van een volkomen verbijzonderde onderneming omdat daarmee aan haar onvolkomen verbijzondering eigenlijk de basis wordt ontnomen (39).

Het probleem van de leveringsplicht zal zeker gesteld worden bij de aanpassing van de koöperatieven aan de tendens naar verdergaande integratie, zoals bvb. de kontraktteelt. Knapp drukt het zo uit: "Can cooperatives consider the problems of integration without considering the problems of membership control and support ?" (40)

Door de groter wordende concurrentie van private ondernemingen x alsook de economische evolutie zal de efficiëntie van de koöperatie voor een groot deel afhankelijk worden van de volledige samenwerking der leden met hun koöperatieve. Met Van Hulle nemen wij dan ook aan "dat de trouw van hun leden de basis zelf is van de sterkte van de coöperaties" (41).

3. Deelname der leden aan het bestuur

x x

Hiermee raken wij meerdere punten van essentieel belang aan. Omdat de koöperatie meestal ook een idealistische grondslag heeft wordt aan de groepsgeest een groot belang gehecht. Voor een econoom kan deze groepsgeest van belang zijn voor

de zoëven geschetste belangrijkheid van de optimale werking. In de mate dat men een "fonction de préférence coopérative" aanvaardt is het etisch element een gegeven van de economische funktie maar zoals Guelfat opmerkt "L'intégration de l'élément éthique en tant que donnée (constante ou variable) d'une fonction économique a été et est encore combattue aussi bien que défendue par certains économistes"(42).

Het is duidelijk dat met de economische groei van een koöperatieve de kohesie der leden kan verminderen. In een verslag van een kollokwium over "La croissance économique des coopératives" konden wij in 'Economie coopérative' dan ook lezen: "La deuxième contrainte tient au fait que, si la croissance donne à l'entreprise des dimensions élevées, la grande taille risque de faire voler en éclats la cohésion intérieure du groupe humain.

Or, les coopérateurs restent attachés à un certain climat de travail et à des relations interprofessionnelles faits d'amitié et de confiance. Ils redoutent que ce climat ne soit profondément altéré lorsque le groupe dépasse une certaine taille"(43). De problemen zullen volgens de besluiten van dit kollokwium vooral bij de middelgrote koöperatieven liggen omdat in de grote door het inschakelen van moderne participatietechnieken, verbonden aan moderne beheersmethoden dit probleem der kohesie terug bevredigend kan worden opgelost.

Het is echter moeilijk voor grote koöperatieven te vermijden paternalistisch of bureaukratisch te worden. "They are apt to develop the disease of any bureaucratic organization, in which a few individuals at the top endeavor to control policies. This trend affects large-scale cooperatives as it affects large-scale industries and government. Unless the members resist the trend by insisting on their rights, there grows up a system of cooperation handtailored by a headquarters staff"(44). Dit euvel moet echter vermeden worden; immers "Cooperation applied from above either collapses or it becomes cooperation in name only. The vitality of cooperation

must be maintained at the grass roots."

De groepskohesie moet men echter niet proberen te bevorderen door op het ethische element te steunen: "Some cooperatives would get further in their membership relations work if they placed less stress on moral conversion and more on giving material and social benefits to the individual"(45).

4. Het ondernemingsvermogen en de aansprakelijkheid

Alhoewel niet onvermogen zijn de deelnemende leden aan een koöperatieve dikwijls zonder liquide middelen om het bedrijfskapitaal te storten. Zo zijn zij wel verplicht geld te lenen tegen garantie van aansprakelijkheid boven het eigen vermogen van de koöperatieve organisatie.

De leden kunnen natuurlijk ook zelf de aktiviteit financieren door de kontante betaling (in combinatie met het leverancierskrediet is zo weinig kapitaal van doen) of bij de afzet door afrekening nadat het geld van de afnemers ontvangen is. Deze techniek die kan aangewend worden bij eenvoudige aankoop- en afzetkoöperatie is echter onvoldoende bij de meer kapitaalintensieve koöperatieve ondernemingen met aanzienlijke vaste kosten. In dit geval zal men dus een lening moeten aangaan waarvoor de leden borg staan. Het is duidelijk dat hier aansprakelijkheid is voor het tekort maar met Stuyvenberg zien we die voornamelijk als een aansprakelijkheid voor de financiering: "Allereerst dient er dan op te worden gewezen, dat het vraagstuk van de aansprakelijkheidsregeling in wezen van bedrijfseconomische aard is. Het is een financieringsvraagstuk. De waarborg, aan de crediteuren via de aansprakelijkheid geboden, dient daarom zo groot mogelijk te zijn, dat de coöperatie voldoende krediet kan krijgen om haar functie uit te oefenen"(46). Voor wie deze opvatting huldigt is het logisch een beperkte aansprakelijkheid te hebben waarbij de kredietbehoefte gedeeld wordt door het aantal koöpererende economische subjekten.

Terecht meent Van Stuyvenberg dan ook dat de onbeperkte aansprakelijkheid niet van essentieel belang is voor de koopratie(47).

Ter Woorst is voorstander van een aansprakelijkheid die, al dan niet in zijn totaliteit onbeperkt, gebonden is aan een interne verdeling overeenkomstig de door ieder lid ontwikkelde economische activiteiten in koopratief verband.

Als de aansprakelijkheid van de leden der koopratie uitgesloten wordt moet de koopratieve organisatie zelf een risikodragend kapitaal vormen dat derhalve afgescheiden is van de kooprerende gezins- of bedrijfshuishoudingen. Ter Woorst merkt hier op "De waarschijnlijkheid dat in zo'n geval derden bereid kunnen worden gevonden om deze, onverdeelde risico's te dragen, moet gering worden geacht"(48).

De leden moeten in elk geval het risikodragend kapitaal opbrengen; of dit nu gevormd wordt bij de afzonderlijke leden of bij de koopratie zelf doet er niet toe. Wegens praktische redenen verdient het echter de voorkeur dat de leden dit kapitaal van hun gezins- of bedrijfshuishoudingen afscheiden en onder de beschikkingsmacht der koopratie plaatsen. Hierbij kan de bijdrage gebeuren in verhouding tot hun prestaties.

De aansprakelijkheid hangt economisch - niet juridisch - met het onvolkomene van de bedrijfsvorm tesamen. Het is een voordeel dat de leden ten behoeve van de koopratie onder bepaalde voorwaarden vreemd vermogen op betere voorwaarden dan voor het eigen bedrijf kunnen verkrijgen. De koopratieve vorm - op voorwaarde dat hij gepaard gaat met een plicht tot volledig gebruik van de diensten van de koopratie - geeft een grotere kredietpotentie dan de eigen bedrijven.

Het geleende vermogen zal echter moeten worden afgelost, t.t.z. vervangen worden door eigen vermogen, dat uit besparingen moet worden verkregen. De leden hebben hier een aansprakelijkheid zoals zij voor het eigen bedrijf aansprakelijk zijn (49).

3) Makro-ekonomische beschouwingen

1/ Een eerste vraag die kan gesteld worden is: in welk systeem hoort koöperatie thuis ?

Het is opvallend hoe men de koöperatie zowel onder het kollektieve als onder het private systeem wil onderbrengen. Voor sommigen is het een instrument voor een geleide ekonomie, voor anderen is het een zuivere uiting van de private ondernemingsvorm. De mening van E.F. Koller is dat "Cooperative business accepts the fundamental institutions of capitalism including the right of private property, the right of contract, inheritance, and the right of private enterprise with its emphasis on the dignity and importance of the individual" (50).

Ook voor Knapp " a cooperative is simply a different kind of business, one that measures results not in profits to share-owners, but in savings and benefits to those who use its services" (51) want " the farmers are interested in maximizing their income that leads them to cooperation with no spirit of general altruism " (52).

Sidney en Beatrice Webb zijn niet mals in hun beoordeling van de landbouwkoöperatie. Voor hen is de landbouwkoöperatie een vorm van het kapitalistisch systeem " which enables a group of small profit makers to obtain for themselves a certain equivalent to the economic advantages of the large capitalists" (53). Zij maken wel een onderscheid tussen de landbouwproduktiekoöperatie en die voor de konsumptie. De verbruikskoöperatieven vertrekken immers van een andere basis: de erkenning van de nood of het verlangen van de verbruikers naar verbruiksgoederen. Volgens hen is, wat de produktie-instrumenten voor die goederen betreft, het gemeenschapsbezit te verkiezen boven de individuele eigendom en controle(54). Er is voor hen dan ook een fundamenteel onderscheid tussen koöperatieven voor de produktie en die voor de konsumptie.

Er kan bovendien nog een tegenstelling van belangen voorkomen tussen de landbouwkoöperatieven en de konsumptiekoöperatieven. De eersten streven naar betere prijzen, de tweeden proberen de prijzen te drukken. Er is hier een probleem van coördinatie (55). Voor de oplossing ervan stelt Knapp gezamenlijke onderhandelingen voor. De verbruikers kunnen zo inzien dat efficiënte landbouw-marketing-organisaties grote diensten kunnen bewijzen (verbetering van kwaliteit, verpakking, transport, enz.). De landbouwkoöperaties pogen ook de speculatie te minimaliseren en zo een meer continue toevoer van landbouwprodukten te verzekeren (56).

Terwijl Sidney en Beatrice Webb de landbouwproduktiekoöperatie als kapitalistisch bestempelen is G. Hoog in zijn werk over de produktiekoöperatieven van mening dat de produktiekoöperatie te integreren is in de geleide economie. Immers, de gemeenschappelijke aankoop van grondstoffen en hun verdeling over de ondernemingen van een beroepstak zijn eigen aan de geleide economie en aan de koöperatie. De geleide economie moet leiden naar de beste beroepsaanzwending en de grootste tewerkstelling; ook de koöperatie zet zich daarvoor in. Tenslotte moet de specialisatie bij de produktie tot een betere kwaliteit voeren en de algemene kosten verminderen (57). Enkele andere elementen die Hoog behandelt zijn niet toepasselijk op de landbouwkoöperatie; in zijn werk over de produktiekoöperatie heeft hij blijkbaar niet aan deze specifieke vorm ervan gedacht. Zijn konklusie over de mogelijkheden van de produktiekoöperatie is echter duidelijk: "La coopération de production peut donc apporter à l'économie dirigée un concours précieux. Mais pour qu'elle le lui apporte, il faut que, dans ses institutions, l'économie dirigée réserve à la coopération^{de production}/la place à laquelle celle-ci a droit" (58). De koöperatie moet haar plaats krijgen in een geleide economie.

75-
De meeste westerse auteurs zien een onverenigbaarheid tussen staatseconomie en koöperatie.

" Fundamentally there is a conflict between co-operation and state communism. The essence of the co-operative is ownership and control by members of the factors of production " en " As regards outsiders or non-member workers, the producer co-operative behaves almost as does a capitalist. The agricultural co-operation is even more, a society for the protection of family capitalists to whom the nationalization of land is anathema" (59).

Omdat wij van oordeel zijn dat de bijdrage van de koöperatie aan de economische vooruitgang niet alleen te zoeken is in de marktstructuur maar vooral in de rationalisatie bij de produktie, waar er een betere aanwending van de middelen gebeurt, menen wij dat het best mogelijk is dat koöperatie zowel voor het westerse marktsysteem als voor het kommunistische stelsel dezelfde essentiële betekenis heeft (hierbij denken wij natuurlijk aan het kolchoz-systeem en niet aan de sovchoze die een kollektivisatie is). Voor deze persoonlijke mening vonden wij een basis in de volgende tekst van L. Baeck: " De economische verhouding is er boven alles een van middelen-doel. De middelen en de doeleinden verschillen van plaats tot plaats en van tijdperk tot tijdperk en het zou verkeerd zijn de onderscheiden economische systemen volgens eenzelfde waardenschaal te beoordelen.... Het objectieve, intrinsieke doel van de economische handeling, het economisch beginsel of de finis operis, sluit de maximalisatie in van het resultaat met zo weinig mogelijk aangewende middelen, en vormt het formele en universele voorwerp van de economie. De subjectief-persoonlijke doeleinden, de beweegredenen van het economisch handelen die het waar, het wanneer, het waarom en het hoe van de economische handeling bepalen, de finis operantis bieden daarentegen een haast oneindige variëteit. Hier gaat het om een feitelijke motivering die als zodanig cultureel en sociaal bepaald is. Wanneer

het individu werkt voor de gemeenschap en zijn economische handeling ondergeschikt maakt aan de sociale orde, sluit dit geenszins de toepassing van het economisch beginsel uit "(60). Smith schrijft in zijn werk ook het volgende: " The idea of a revolution in society such that co-operatives might become the norm of business organization did not cease with the Owenites. The Pioneers of Rochdale had as their stated object the setting up of a co-operative community "(61). Deze opmerking laat ons toe de vraag te stellen:

2/ Koöperatie een derde weg ?

Is koöperatie een systeem dat tussen het liberaal gerichte en het geleide hangt ? Kan men met andere woorden de maatschappij koöperatiseren ? Degenen voor wie "Co-operative is not simply a way of doing business" maar "an idealism which in some cases is almost religious" (62) zullen dit ongetwijfeld zo opvatten.

Het is wel een feit dat in de koöperatie een middel kan gezien worden tot autoregulatie van het economisch leven, van de staatshuishouding. In deze staatshuishouding zouden de koöperatieven dan half autonome intermediaire lichamen zijn. De opvatting dat intermediaire lichamen een rol kunnen spelen werd door Keynes zeer goed verwoord in zijn werk ' The End of Laisser-faire' van 1926:

" I believe that in many cases the ideal size for the unit of control and organization lies somewhere between the individual and the modern state. I suggest, therefore, that progress lies in the growth and the recognition of semi-autonomous bodies within the state - bodies whose criterion of action within their own field is solely the public good as they understand it, and from whose deliberations motives of private advantage are excluded, though some place it may still be necessary to leave, until the ambit of men's altruism grows wider, to the separate advantage of particular groups, classes or faculties

- bodies which in the ordinary course of affairs are mainly autonomous within their prescribed limitations, but are subject in the last resort to the sovereignty of the democracy expressed through Parliament. I propose a return, it may be said, towards mediaeval conceptions of separate autonomies"(63).

Als we dan nog aannemen dat de moderne staat voornamelijk in de landbouw controle noodzakelijk vindt voor de marktafzet en de prijsfluctuaties die aanleiding kunnen geven tot sociale distorsies, dan kan inderdaad voor de koöperatie een rol weggelegd zijn.

Dit wil nu niet zeggen dat er geen 'préférence étatique' meer zou bestaan. Zoals Smith schrijft: "No one will be found to suggest that the modern state should have no economic enterprise attached" (64).

3/ Koöperatie in de konkurrentiestructuur

Knapp stelt dat, zelfs als de koöperatieven niet in staat zijn belangrijke besparingen voor hun leden te bewerkstelligen, ze in staat kunnen zijn de mededinging te versterken en de winstmarges genomen door anderen te verminderen.

Volgens dezelfde auteur kan de koöperatie ook helpen de mededinging in stand te houden, wat volgens hem wel een probleem kan zijn voor de volgende jaren omdat in vele sectoren het aantal echt mededingende firma's voortdurend daalt (65).

De konkurrentie in de land- en tuinbouw was - en is nog - zeker niet beperkt. Zoals wij reeds verduidelijkten kwam de koöperatie tot stand om een kompensierende macht via aaneensluiting tot stand te kunnen brengen tegenover de gekoncentreerde industriële tegenspelers. De mededinging blijft hier toch bestaan; hierbij kunnen wij Ter Woorst beamen waar hij schrijft dat een "workable competition" ook kan verwezenlijkt worden tussen partijen aan beide zijden van de markt, zodat een

machtsevenwicht wordt bereikt. De werkzaamheden van het prijsmechanisme moeten niet uitsluitend berusten op de onderlinge concurrentie tussen produktiebedrijven aan dezelfde zijde van de markt (66).

Volgens Galbraith kan de koöperatieve organisatie als tegenmacht van land- en tuinbouwers alleen de afzonderlijke economische onmacht kompenseren bij de inkoop van bedrijfsbenodigdheden. Ten overstaan van de afzet van land- en tuinbouwprodukten zou de koöperatie een structurele zwakte vertonen en daarom tekortschieten (67).

Ter Woorst is echter de mening toegedaan dat de koöperatieve, mits zij op doelmatige wijze gebruik maakt van de integratie, c.q. differentiatie, ook t.a.v. de afzet in staat is een werkzame concurrentie op te bouwen. Hij geeft evenwel toe: "Indien echter de bedrijfs- of gezinshuishoudingen...uitsluitend hun marktfunctie bundelen, dan blijft de coöperatieve organisatie bepaalde zwakheden vertonen. Immers, de coöperatie kan dan niet anders dan een "passief" instituut zijn, dat in kwantiteit en kwaliteit, alsmede in tijdstip van het tot uiting komen van vraag en aanbod op de markten, direct afhankelijk is van de coöpererende economische subjecten" (68).

Indien de georganiseerde agrarische producent door de integratie als het ware binnendringt in de markt van de wederpartij is hij in staat bij te dragen tot het stimuleren van een marktstructuur waaruit een aanvaardbare mededinging resulteert.

Immers, naast het opbouwen van een kompenserende markt wordt de concurrentie aan de overzijde van de markt gestimuleerd (69). Tenslotte moet er ook op gewezen worden dat, om een werkelijk kompenserende macht op te bouwen, het noodzakelijk is het aanbod van land- en tuinbouwprodukten te koördineren in één afzetkoöperatie omdat niet-leden producenten anders de onderhandelingspositie zeer sterk kunnen ondermijnen.

Kunnen koöperatieven nu zelf monopolieposities innemen ?

Smith neemt dit aan (70); hij stelt zelfs: " Monopoly is the logical conclusion of many modern developments. This is particularly true of agricultural co-operatives. In fact, we may say that they are instinctively monopolistic where processing plants are concerned. The increased bargaining power given to the monopolist may result in exploitation. A co-operative monopoly is harmless to its members but, in relation to outsiders, may vary its activities from a restoration of a fair balance in bargaining to frank exploitation" (71).

De Amerikaan Knapp is een andere mening toegedaan: " Experience in the past has indicated that farmer cooperatives cannot set up monopolies and control prices, but it seems that this lesson must be learned over and over again" (72) en een twintigtal bladzijden verder: " As a matter of fact, cooperatives are opposed to monopolies. Much of their stimulus has come from their victories over monopolistic combinations. In fact, in many areas this country was really made safe for free enterprise by the efforts of cooperatives" (73).

Zoals E.G. Nourse opmerkt in 'Price Making in a Democracy' zijn mededinging en koöperatie de twee facetten van hetzelfde gedragsspatroon: " We cooperate with others to build a group strong enough to compete effectively with others likewise organized for competition" (74).

§ 3. KLASSIFIKATIE

Sommigen kunnen minder waarde hechten aan een klassifikatie. Toch heeft een dergelijke indeling o.i. een zekere waarde omdat er de mogelijkheid insteekt het werkterrein beter te omschrijven dan in een definitie mogelijk is.

Ook kan het helpen bij praktische onderzoeken. Zo wordt voor het eerste gemeenschappelijk landbouwstruktuuronderzoek in de EEG (66/67) het aandeel van de bedrijven die aangesloten zijn bij agrarische koöperaties afzonderlijk nagegaan en naar het karakter van de diensten die deze koöperaties aan de bedrijven verlenen onderverdeeld (75).

Het zal wel niemand verwonderen dat vooral van Duitse zijde aandacht besteed is aan de klassifikatie (76). Er is tot nu toe echter geen eensgezindheid in die pogingen waar te nemen. Ter Woorst schrijft dit toe aan het feit dat de koöperatieve organisatievorm enerzijds een dualistisch karakter bezit en anderzijds het begrip 'koöperatie' vanuit verschillende gezichtshoeken kan worden benaderd (77). Wij schrijven het vooral toe aan het ontbreken tot nu toe van een zeer degelijke studie vanwege de economen. Hoe kan men immers aan een algemeen aanvaarde klassifikatie komen als de studie van het begrip tot nu toe eerder stiefmoederlijk behandeld werd?

Een eerste indeling die zeker kan gemaakt worden is deze van Frietema waarbij een eerste verdeling gebeurt naar maatschappelijke functie; zo komt men tot landbouw-, middenstands-, konsumentenkoöperaties. Een tweede criterium is gebaseerd op de economische functie: krediet-, aankoop-, afzet-, verwerkings- en dienstverlenende koöperaties (78).

De klassifikatie die Ter Woorst opgesteld heeft vinden wij een zeer goede poging om een allesomvattende indeling te geven. Ter Woorst ziet de koöperatieve activiteit als een deelnemen aan een produktieproces dat goederen en diensten produceert en voortstuwt in de richting van de konsument. Die activiteit gaat naar de bedrijfs- of gezinshuishoudingen der leden of

vertrekt ervan. Zo komt de auteur tot een eenvoudige indeling in koop- en verkoopkoöperaties. Hij vertrekt er ook van dat naast die indeling volgens economische funktie er een indeling volgens economische funktie der economische eenheid, c.q. het produkt, moet zijn. Zo komt hij tot de volgende tabel met dubbele ingang (cfr. Tabel III)

Zeër terecht merkt Haccou - in een artikel over het werk van Ter Woorst - op dat de bewerking als zodanig als indelingskriterium wordt verwaarloosd, dit ten onrechte omdat hierin een belangrijk integratieëlement is gelegen. Volgens Haccou laat Ter Woorst het aksent ten volle vallen op de inkoop- en de verkoopmarkt. Ook volgens Haccou echter ligt het belangrijkste aspekt der koöperatie daar: dat de koöperatie door de bundeling van marktpersoneel een kompenserende macht kan stellen die de positie van haar leden sterker maakt (79).

Omdat wij van oordeel zijn dat de bijdrage van de koöperatie aan de vooruitgang voornamelijk in de rationalisatie der produktietechnieken zit is het logisch dat wij dit element zeker zijn plaats wenssen te geven in de klassifikatie. Wij hebben dan ook een eigen tabel opgesteld (cfr. Tabel IV). De rationalisatie valt hierin deels onder 'dienstverlening' en deels onder 'gezamenlijke uitbating'.

Men zal bemerken dat onze indeling volgens economische funktie der koöperatie de vier elementen van Frietema bevat. Wij nemen hier echter niet zijn indeling volgens maatschappelijke funktie over - zoals Ter Woorst dit doet - maar beperken ons tot de Land- en Tuinbouw.

Bij onze indeling zijn wij vertrokken van de idee dat er een produktieproces is dat goederen tot stand brengt die dan afgezet worden.

Wij zijn van oordeel dat de dienstverlening niet thuis hoort bij de economische funkties der economische eenheden, c.q. de produkten - zoals dit bij Ter Woorst voorkomt - maar wel bij de 'economische funkties der koöperatie'; immers, zoals het voor

Tabel IM.

Economische functie der coöperatie	AANKOOP	AFZET	AANKOOP en AFZET
Economische functie der economische een- heid, c.q. het product			
Land- en Tuinbouw			
Grondstoffen	coöperatie		
melk		coöperatie	
suikerbieten		coöperatie	
groente en fruit		veilingen	
crediet			coöperatie
dienstverlening	coöperatie		
enzovoorts			
Middenstand			
levensmiddelen	coöperatie		
meubelen	coöperatie		
textiel	coöperatie		
crediet			coöperatie
enzovoorts			
Ambacht			
grondstoffen	coöperatie		
gereede producten		coöperatie	
crediet			coöperatie
enzovoorts			
Consumenten			
levensmiddelen	coöperatie		
crediet			coöperatie
enzovoorts			

Bron: TER WOORST, Dr. G.J. : Coöperatie als vorm van economische organisatie,
 Arnhem, 1966, blz. 60.

TABEL IV

ECONOMISCHE FUNKTIE DER KOÖPERATIE.	P R O D U K T I E			A F Z E T		
	Aankoop grondstoffen	Dienst- verlening	Gezamenlijke uitbating	Verkoop door producent of verdelers	Be- en verwerking	Aankoop door kleinhandelaar of konsument.
Economische functie der economische eenheid c.q. Het produkt.						
LAND- EN TUINBOUW.						
Grondstoffen	X		X			
Melk		X	X	X	X	X
Suikerbieten		X	X	X	X	
Groente. en fruit		X	X	X	X	X
Krediet	X	X	X	X	X	X
enzm.						

het kleine afzonderlijke bedrijf onmogelijk is een degelijke marktpositie te hebben is het eveneens onmogelijk een bedrijfsverzorger in dienst te nemen.

Wij denken dat onze klassifikatie, alhoewel ze wat zwaarder uitvalt, het voordeel heeft vollediger te zijn dan deze van Ter Woorst en ook beter de doelstellingen der koöperatieve aktiviteit weergeeft.

Een o.i. zeer degelijke klassifikatie gebaseerd op de doelstellingen vonden wij in artikel 2 van het (franse) dekreet van 4 februari 1959, gewijzigd bij dekreet van 5 augustus 1961. Wij geven hier nu die indeling met 3 hoofdkategorieën weer (80).

(1) De produktie-, verwerking-, opslag- en afzetkoöperaties

Hun doel is de afzet van de produktie van de bedrijven van de leden, hetzij in hun oorspronkelijke staat onmiddellijk na de oogst of na een opslag door de koöperaties, hetzij na een be- of verwerking. Het grootste deel van de verwerkingskoöperaties doen aan gezamenlijke verkoop van bewerkte produkten.

(2) Aankoopkoöperaties

Zij verzorgen voor rekening van hun leden de gezamenlijke aankoop van produkten of materieel, noodzakelijk voor hun bedrijven (zaden, granen, bestrijdingsmiddelen, veevoeders, bindkoord, machines, landbouwgereedschappen, enz.)

(3) Dienstenkoöperaties

Hun doel bestaat erin hun leden alle professionele diensten te verstrekken, andere dan de afzet en de aankoop (gezamenlijk gebruik van landbouwwerktuigen, kunstmatige inseminatie, onkruidverdelging, enz.)

§ 4. GEZAMENLIJKE UITBATING OF TOTALE KOOOPERATIE

De lezer zal opgemerkt hebben dat wij de gezamenlijke uitbating eveneens in de tabel uitgezet hebben. In tegenstelling tot een veel verspreide opvatting dat deze vorm van samenwerking niets meer met koöperatie zou te maken hebben maar iets specifiek daargestellen zijn wij van mening dat het hier wel degelijk over hetzelfde fenomeen gaat en wel om de meest gedifferentiëerde, c.q. geïntegreerde vorm, de "volledige koöperatie"(81). Wij duiden reeds uitvoerig aan hoe de gewone koöperatie, een onvolledige differentiatie zijnde, bepaalde functies van het bedrijf afsplitst en aan het koöperatief orgaan overdraagt. Wij laten nu de appreciatie van A.G. Baptist, L. Martens en A. Hoste over het nut van die samenwerking in het produktieproces volgen.

Handelend over een vorige studie 'Vormen van samenwerking in het gebruik van arbeid en materieel' stellen zij in hun verslag vast:

"Hoe nuttig deze samenwerkingsvormen ook kunnen zijn, toch blijven hun mogelijkheden op het sociaal en op het economisch vlak beperkt. Immers, zij hebben enkel betrekking op een bepaalde fase uit het produktieproces. Bovendien bieden zij nagenoeg geen hulp op het gebied van de produktiestructuur in de veehouderij, hoewel in deze sektor nog zeer veel moet gerationaliseerd worden. Daarom gaan sommige bedrijven nog een stap verder dan deze vormen van samenwerking, door het ganse produktieproces gezamenlijk uit te voeren, namelijk de gemeenschappelijke uitbating. Deze uitbatingsvorm, die terzelfdertijd de meest diepgaande en de moeilijkste vorm van groepslandbouw is, kent de laatste jaren een aanzienlijke uitbreiding in Frankrijk"(82).

Ondertussen blijken de resultaten van die samenwerking in Frankrijk niet te beantwoorden aan de verwachtingen die men erop stelde. Die blijkbaar negatieve eerste resultaten veranderen echter niets aan onze theoretische studie; de eerste passen zijn altijd moeilijk.

a) Producentengroeperingen

De noodzaak tot een meer volledige samenwerking wordt steeds duidelijker gevoeld op het Europees niveau. Zo is er de belangstelling van de Kommissie voor de producentengroeperingen. Deze laatste beogen "de organisatie van de landbouwmarkten door concentratie van het aanbod op het niveau van de producenten"(83).

Bij het aangeven van de economische noodzaak van de producentengroeperingen wijst de Kommissie erop dat de verhoging van de produktiviteit in de landbouw, ondanks de door de landbouwers in het werk gestelde pogingen, op bepaalde structurele moeilijkheden stuit. Er zijn ongeveer 6,5 miljoen individuele bedrijven van meer dan 1 hectare die voor ongeveer 8 % bijdragen tot het BNP van de EEG terwijl de industriële sektor 2,3 miljoen ondernemingen (plaatselijke eenheden) telt en voor 45 % bijdraagt tot het BNP van de EEG. Daarenboven heeft 70 % der landbouwbedrijven een oppervlakte van minder dan 10 hectare. Zo is het aanbod zeer versnipperd en voldoet niet altijd aan de eisen van een moderne markt. Immers - en hier kunnen wij verwijzen naar wat wij reeds schreven (cfr. blz. 26)

- de verbruikers stellen tegenwoordig andere eisen als vroeger: ze vragen steeds meer be- en verwerkte produkten, verse produkten het gehele jaar door, en zij verlangen ook een betere en konstante kwaliteit.

Voor de landbouwers is het zo absoluut noodzakelijk dat zij bereid zijn regels te aanvaarden, waardoor zij hun produktie zowel kwantitatief als kwalitatief aan de eisen van de markt kunnen aanpassen. Zij moeten tevens hun werkzaamheden structureren met het oog op de concentratie van het aanbod en met het oog op een geleidelijke toename van hun eigen verantwoordelijkheid op de landbouwmarkten (84).

Ook voorheen was vanwege de Europese instanties belangstelling voor meer samenwerking. Zo heeft de Raad in 1962 besloten dat

bijzondere aandacht moest worden besteed aan de positie van verenigingen van landbouwondernemers, voor zover deze met name de gemeenschappelijke voortbrenging van of handel in landbouwprodukten of het gebruik van gemeenschappelijke installaties ten doel hebben (85).

De EEG blijkt dus wel zeer overtuigd te zijn van de noodzaak van de 'koncentratie van het aanbod op het niveau van de producenten'; in het Landbouwbulletin lezen wij: "De grondslag voor de verbetering van de marktstructuur van een agrarische landbouw is de aansluiting van landbouwbedrijven in producentengroeperingen" (86).

Ter illustratie geven wij nog een voorbeeld van de werking van een producentengroepering in Frankrijk (een groepering van varkensproducenten te Etreu (Aisne)) (cfr. figuur 5, blz.86).

b) De producentengroeperingen en de koöperaties

Wij schreven reeds hoe Knapp bij de behandeling van de 'contract-farming' wees op de noodzaak dat de bedrijfsleiders hierbij al de implicaties voor de koöperatie zouden moeten onder ogen nemen (cfr. blz.55-56).

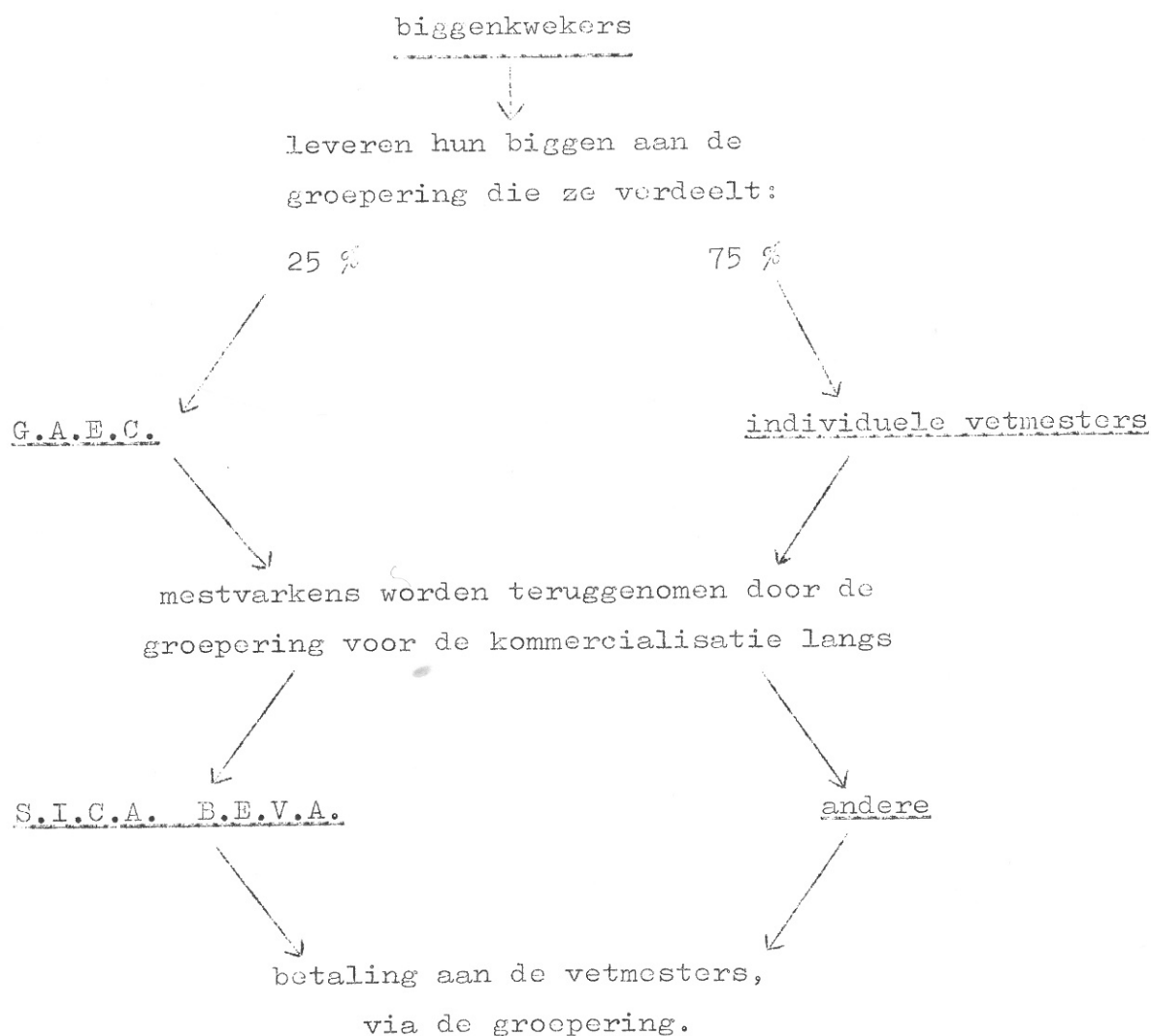
Hoe ziet nu de EEG de verhouding producentengroeperingen - koöperaties ?

"Opdat landbouwcoöperaties en producentengroeperingen in de zin van het voorstel van de Commissie dezelfde bedrijven zouden kunnen zijn, is het evenwel van beslissend belang dat de landbouwcoöperaties rechtstreeks met de landbouwproductie verbonden worden. Wanneer de handel en de coöperaties de taak van een producentengroepering willen vervullen, kunnen zij zich in ieder geval niet meer tot een louter commerciële activiteit beperken, maar dienen zij tevens de productie van hun leden te oriënteren en voor een uniforme kwaliteit zorg te dragen. Pas daardoor wordt de voorwaarde voor een werkelijke "marketing" tot stand gebracht, namelijk de tot nu toe

FIGUUR 5

GROEPERING VAN VARKENSPRODUCENTEN TE ETREUX

De diverse stadia die door de dieren worden doorlopen, zijn aangegeven in volgend schema:

Aan de top van dit schema kan nog de bevoorrading aan zeugen toegevoegd worden. Twee leden van de producentengroepering zullen instaan voor het kweken van geselecteerde zeugen.

BRON: BAPTIST, A.G.; MARTENS, L.; HOSTE, A.: Gemeenschappelijke uitbatingsvormen in de landbouw, Ministerie van Landbouw, Brussel, 1967, blz. 65.

ontbrekende invloed van de afzetorganisatie op de hoeveelheid en de vorm van de aangeboden produkten"(87).

O.i. wordt hier de vinger op de wonde gelegd. In die zin onderschrijven wij dan ook de vaststelling dat de zwakke zijde van alle koöperaties voor afzet van landbouwprodukten er vooral in bestaat dat zij ten gevolge van de onregelmatige leveranties van hun leden tot nog toe niet in staat waren een marktpositie te veroveren, die met hun aantal leden overeenstemt (88).

c) De gezamenlijke uitbating: de weg der toekomst

Nu kan het niet voldoende zijn dat de koöperatieven een bepaalde afzet van hun leden kunnen eisen om efficiënt de door de afnemers gevraagde massale hoeveelheden produkten in de gewenste uniforme kwaliteit te leveren. Ook in de bedrijfsstructuur zullen er daartoe wijzigingen moeten komen. Stelt het rapport van Baptist immers ook niet vast: "De archaïsche produktieomstandigheden, zowel wat betreft de gebouwen als de rassen, hadden een grote variabiliteit in de kwaliteit en de kwantiteit tot gevolg"(89).

Daarom zal de noodzaak zich opdringen dat de boeren bij de produktie nog verder zullen koöpereren dan momenteel gebruikelijk is. De Engelse regering heeft aan deze noodzaak een 'white paper' gewijd (90). Volgens de Engelse regering zal het eksploitatieplan meer mogelijkheden bieden als de boeren op het terrein van de bedrijfsvoering, van de produktie, gaan samenwerken. Zij zullen zich dan beter kunnen toeleggen op die werkzaamheden, waarvoor zij persoonlijk de meeste geschiktheid en interesse hebben. Het eigen bedrijf kan daarbij worden gericht en gespecialiseerd op de meest passende produktiemogelijkheden. Niet alleen deze geschiktheid voor bepaalde werkzaamheden en de specialisatie op de meest passende produktiemogelijkheden kunnen bijdragen tot de economische vooruitgang maar ook de rationalisatie die mogelijk

is bij de bedrijfsgebouwen en het machinopark. Om een praktisch voorbeeld te geven van de moeilijkheden die men kan hebben met betrekking tot bedrijfsgebouwen keren wij even terug tot de varkensproducenten waarvan wij het produktieschema gegeven hebben. De verslaggevers merken op dat het oprichten van nieuwe gebouwen bemoeilijkt wordt:

- individueel is het zeer moeilijk hiervoor leningen te bekomen;
- de kostprijs per varken is aanzienlijk hoger voor kleine konstrukties dan voor grote stallen(91).

d) Speciale vereisten voor de volledige koöperatie

Het is duidelijk dat, hoe verder men de samenwerkingsvorm wil doorvoeren, des te meer problemen - die samenwerking nu eenmaal meebrengt - men zal moeten oplossen en hoe meer van de menselijke persoon zal gevergd worden.

Een eerste belangrijk probleem dat aan de orde komt bij de gemeenschappelijke uitbatingsvorm is het vastleggen van de verhoudingen en verplichtingen van de samenwerkende personen, zowel onderling als ten opzichte van derden. Er dient dus een aangepast juridisch kader gekozen te worden.

Baptist en zijn medewerkers wijzen^{er} in hun verslag over de gemeenschappelijke uitbatingsvormen echter op dat bij de keuze van een vennootschapsvorm voor de gemeenschappelijke landbouwbedrijven zich een aantal problemen stellen; enerzijds spruiten die volgens hen voort uit het karakter van de landbouwproduktie en anderzijds uit het feit dat, in België althans, nog geen wetgeving voorhanden is die aangepast is aan het bijzonder karakter van de agrarische produktie(92).

Aan welke criteria zal de gekozen vennootschapsvorm dan wel moeten voldoen ? X

Het antwoord op die vraag vinden wij ook in het verslag van Baptist en zijn medewerkers. Een basisvoorwaarde is de vrijwaring van het persoonlijk en familiaal karakter van de land-

bouwproduktie. Daartoe 1/ zal het aantal vennoten moeten beperkt blijven, 2/ dienen de vennoten het sociaal statuut van zelfstandige te behouden, 3/ moeten alle betrokken bedrijfsleiders rechtstreeks medezeggenschap hebben en 4/ mag de vennootschap niet enkel gesteund zijn op de kapitaalinbreng maar de inbreng van de arbeid der vennoten moet medebepalend zijn bij de leiding en de winstverdeling (93).

Aan dit laatste willen wij onmiddellijk een van de voorwaarden aanhaken die de bedrijfsleiders voorstellen voor de samenwerking tussen kleinere ondernemingen: er dient duidelijk op voorhand te zijn bepaald wat er met de winsten van de samenwerking zal gebeuren (94).

Nauw in verband met de vier opgesomde punten van de basisvoorwaarde staan de opmerkingen van A. Bentum. Deze merkt op dat een lid in een gemeenschappelijk bedrijf niet alleen eigenaar doch slechts één der deelnemers is waardoor het gevaar bestaat dat hij zich meer geplaatst zou zien in de positie van een werknemer van de koöperatie. Juist daarom al zal het aantal deelnemers moeten beperkt blijven tot een bepaald maksimum (bvb. 10 personen). Aan elk der deelnemers zal zoveel mogelijk verantwoordelijkheid moeten gegeven worden. Daartoe kan aan elk der leden de leiding gegeven worden voor bepaalde onderdelen van het bedrijf, aansluitende aan de capaciteiten en ambities van elk van hen (95). Dit sluit nauw aan bij de visie van de Engelse regering in haar zoëven vermelde 'white paper' (cfr. blz. 87).

Verder zal de juridische vorm geen nadelen mogen opleveren die de economische positie van de landbouw bemoeilijken: hierbij gaat het voornamelijk om het fiscaal regime, zowel voor de oprichtingskosten als voor de inkomstenbelastingen. Een onbeperkte aansprakelijkheid is niet aan te raden: alhoewel de eksterne financieringsmogelijkheden dan geringer zijn is er een betere mogelijkheid om een eigen kapitaalfonds op te bouwen. Het pachtrecht tenslotte zou niet aan derden mogen worden afgestaan (96).

Een heel bijzondere vereiste wordt door Bentum vermeld. Hij is van oordeel dat de omstandigheden in een dergelijk intensieve samenwerking aanwezig zijn om gevoelens van afgunst ten opzichte van elkaar op te wekken. Volgens hem kunnen er dan ook alleen mensen aan deelnemen, die genegen zijn een deel van hun persoonlijke vrijheid prijs te geven ten behoeve van het gemeenschappelijk belang (97).

e) Is de gezamenlijke uitbating koöperatie ?

Wij moeten deze vraag stellen en beantwoorden omdat inderdaad de 'koöperatieve natuur' van dit fenomeen door sommigen betwijfeld wordt. Zo o.a. door Ter Woorst omdat hij meent "dat er geen economische relatie kan blijven bestaan tussen de koöperatie enerzijds en de 'overigens zelfstandig blijvende economische subjecten' anderzijds" (98). Bij die samenwerking gaat volgens hem de zelfstandigheid van de eenheden verloren, terwijl ze op één lijn is te stellen en te vergelijken met een volledige fusie tussen zelfstandige gezins- en bedrijfs-huishoudingen, die opgaan in één nieuwe huishouding. Hij meent dan ook dat de "Vollproduktivgenossenschaft" geen koöperatie is in de door hem ontwikkelde betekenis doch veelmeer moet gerekend worden tot andere vormen van gezamenlijke economische aktiviteit (99). Hierbij voegt hij niet tot dewelke. Naast een bijna koppig vasthouden aan zijn o.i. niet volledige definitie van koöperatie stellen we bij Ter Woorst in dit verband een opvallende inkonsekwentie vast. Terwijl hij de inderdaad zeer ver gaande koöperatie van de gemeenschappelijke uitbating buiten zijn studie stelt aanvaardt hij wel een koöperatieve pluimveeslachterij op aandelen (N.V. 'Wezep') en de grote centrale koöperaties (Coöperatieve Centrale Banken te Utrecht en Eindhoven, Cebeco te Rotterdam) als koöperatieven (100).

Wij voor ons vinden weinig koöperatiefs terug in deze grote bedrijven die ons bijna als 'gewone' kapitalistische bedrijven voorkomen. Wij menen ook dat die kapitalistische bedrijven in

staat zijn aan dezelfde voorwaarden te produceren.

Wij nemen aan dat de gezamenlijke uitbating een vorm van koöperatie blijft.

Met Guelfat kunnen wij hierbij eerst en vooral opmerken:

"Une coopératisation croissante de l'exploitation agricole ne lui enlève pas sa nature coopérative et ne l'affaiblit pas mais l'accentue"(101). Wij nemen ook aan dat "L'élément essentiel de l'entreprise agricole coopérative est le sujet économique: il se distingue du sujet capitaliste où le rôle d'organisation est séparé de celui d'exécution; il se distingue également du sujet de l'entreprise paysanne-individuelle réunissant les tâches d'organisation et d'exécution"(102).

De produktiekoöperatie of gemeenschappelijke uitbating blijft voldoen aan de essentiële eisen die aan de koöperatieve vorm gewoonlijk gesteld worden. Uit de basisvoorwaarde die het verslag van Baptist vermeldt valt duidelijk te zien dat het persoonlijk en zelfs familiaal karakter behouden blijft.

De medezeggenschap der leden wordt hier 100 % toegepast omdat alle bedrijfsleiders rechtstreekse medezeggenschap hebben.

Duidelijk wordt ook gestipuleerd dat de vennootschap niet enkel mag steunen op de kapitaalbijbreng maar ook op de bijbreng van arbeid. Precies dit samen bijbrengen van arbeid en kapitaal zien wij als een tendentie naar zuivere koöperatie.

Tenslotte is er nog het "principe essentiel commun à toutes les institutions coopératives" uit de 'Code de la Coopération', namelijk: "la répartition proportionnelle, entre les coopérateurs, de l'avantage économique pouvant résulter de l'entreprise"(103) dat hier evenzeer geldt als bij de andere koöperatieën.

Een stevige bevestiging van onze overtuiging dat gezamenlijke uitbating koöperatie is menen wij te kunnen vinden bij L.Baock. Bij de behandeling van de koöperatieën in zijn cursus over de ontwikkelingslanden lezen wij:

"Samenwerking kan ook uitgebreid worden tot de voortbrengst-sfeer door het oprichten van produktiekoöperatieven. Hierbij wordt een groot deel van de werkzaamheden koöperatief verricht door middel van "pooling" der produktiemiddelen. Verschillende vormen zijn hier mogelijk naargelang alleen kapitaal of arbeid ofwel beide gepoold worden. In alle gevallen wordt een zekere vorm van zelfstandigheid der produktie-eenheden behouden door hun vrije beschikking over de landeigendom"(104).

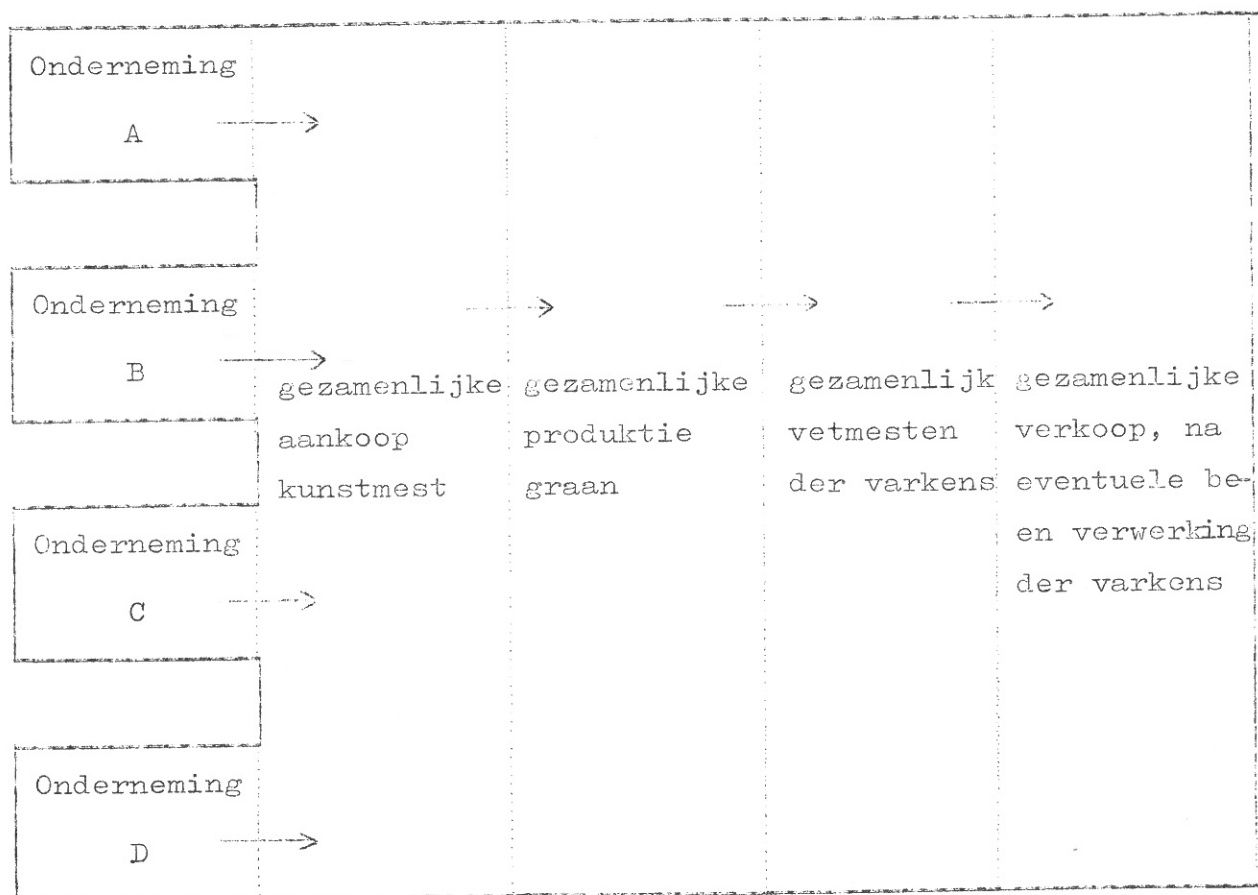
Tot slot willen wij onze stelling nog verduidelijken aan de hand van een paar figuren.

In figuur 6 denken wij het schema van Ter Woorst - dat wij reeds weergaven, cfr. blz. 53 - verder door. I.p.v. op het ene gebied der verkoop samen te werken is de samenwerking hier verder gegaan. Hierbij zijn de afzonderlijke ondernemingen A B C D als 't ware tot hun embryonaire toestand herleid maar afzonderlijke eenheden blijven het en de dualistische verhouding die Ter Woorst in een figuur weergeeft (cfr. figuur 7, blz.94) blijft ook hier bewaard.

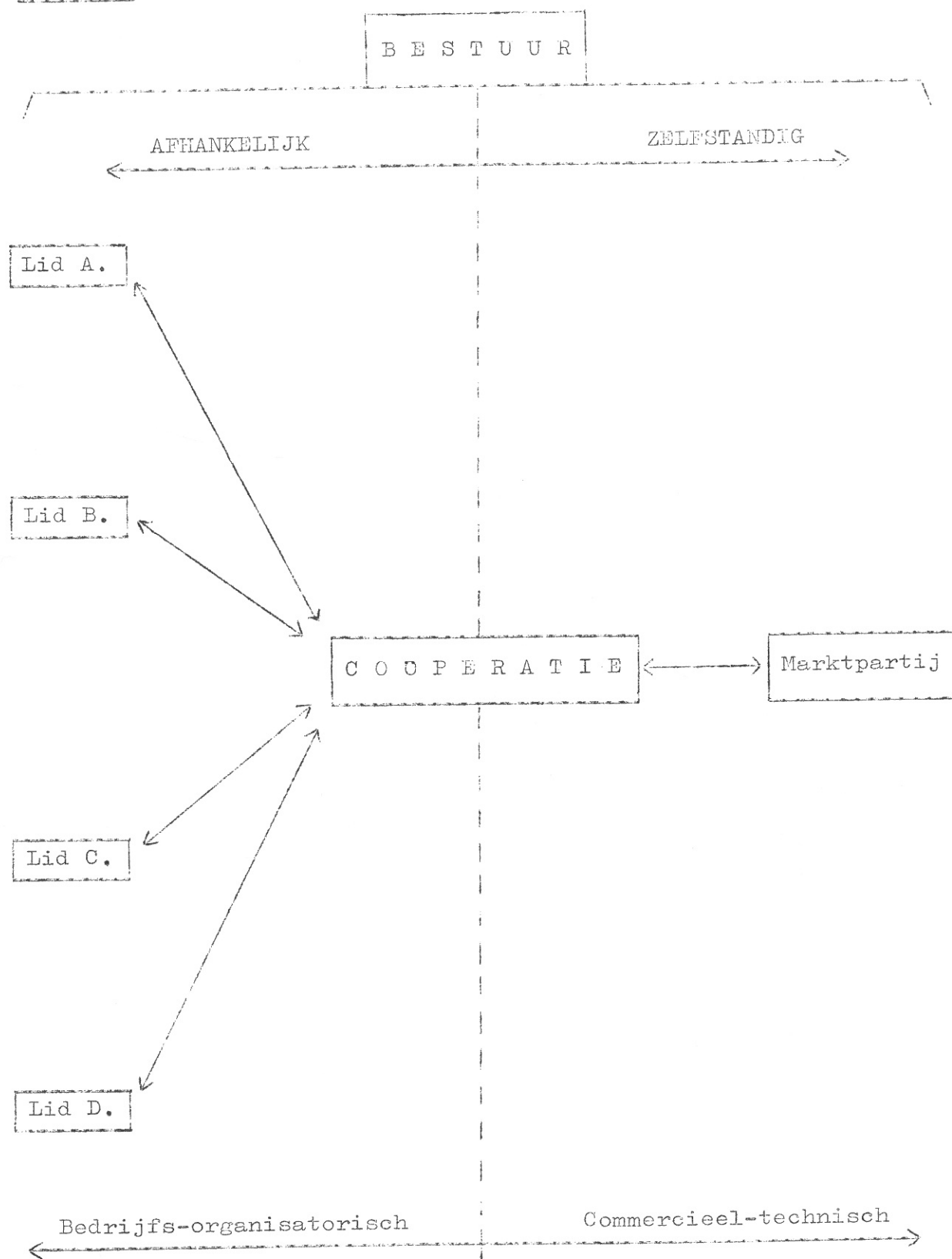
In figuur 8 schetsen wij op een hoefijzer-vorm onze visie op de plaats van de gezamenlijke uitbating in de landbouwbedrijfsstructuur. Met de ontwikkeling grijpt er dus een tendens naar schaalvergroting plaats. Deze kan ofwel naar het grote individuele bedrijf ofwel naar de gezamenlijke uitbating langs de koöperatie evolueren. Deze beiden staan dan op ongeveer dezelfde hoogte. Misschien zal het grote individuele bedrijf iets meer renderen; de geschetste moeilijkheden voor de samenwerking komen daar immers niet voor.

In figuur 9 tenslotte geven wij een grafische voorstelling van de verschillende bedrijfstypes naar de 'Wirtschaftsziele'. Deze voorstelling werd geïnspireerd zoals aangegeven door de definitie van Passow. Zonder koöperatie is ieder individueel bedrijfje als opgesloten in een gang; het groot individueel bedrijf kan als een reus de 'Wirtschaftsziele' nastreven.

FIGUUR 6

GEZAMENLIJKE UITBATING

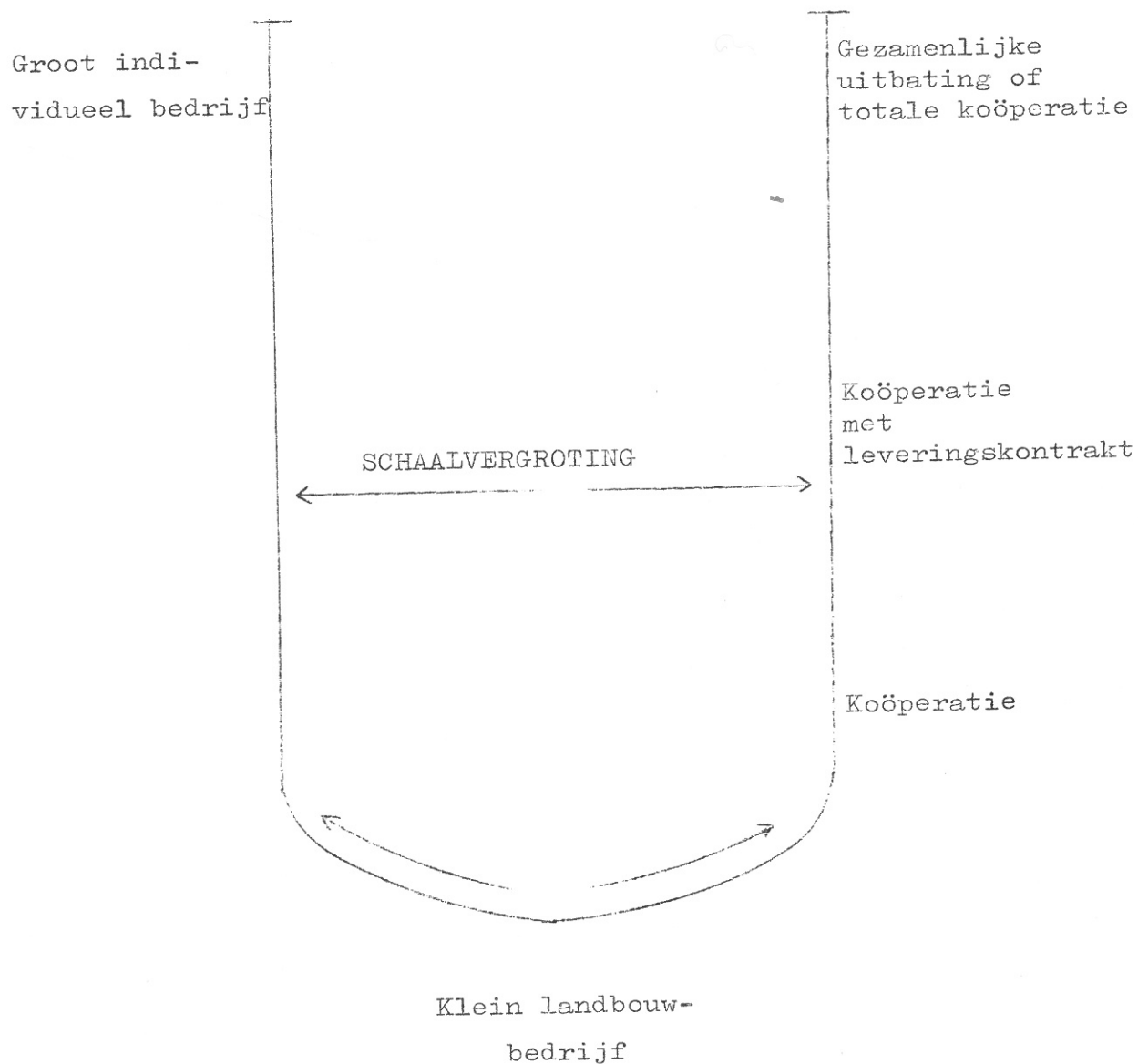
FIGUUR 7

BRON: TER WOORST, G.J.: Coöperatie als vorm van economische organisatie, Arnhem, 1966, blz. 39.

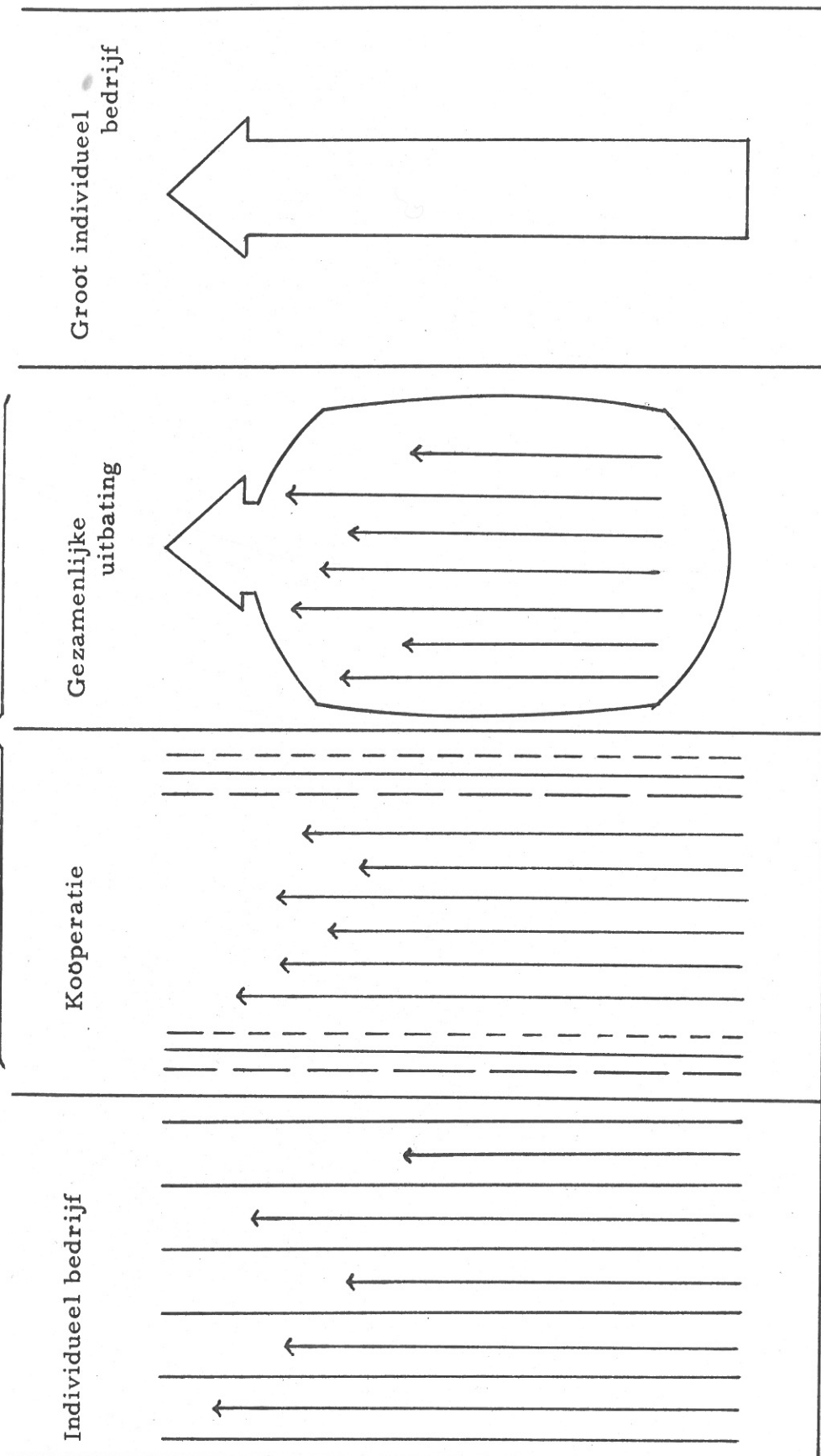
FIGUUR 8

HOEFIJZERVORSTELLING VAN DE
LANDBOUWBEDRIJFSSTRUKTUUR

Figuur IX : Figuur op basis van definitie van PASSOW (°)

WIRTSCHAFTSZIELE

Hilfs- und Ergänzungswirtschaften
 (vervolgen niet autonoom ekon. doelen maar hun produktieve bezigheid is gericht op het bereiken van ekon. doelen van andere productie-eenheden).

° PASSOW, R. : Betrieb, Unternehmung, Konzern, Jena, 1925, blz. 54
 aangehaald door G.J. TER WOORST, O.C., blz. 37.

Voor de bedrijven aangesloten bij een koöperatie of een gezamenlijke uitbating gebeurt dit langs deze organen. In het eerste geval gebeurt dit in lossen verband en langs meerdere koöperaties; in het tweede geval is er een sterk institutionele verbondenheid.

§ 5. HET MILIEU

Nog een klein woordje over het milieu waarin koöperatie plaatsgrijpt en over de zogenaamde koöperatieve geografie. Zoals reeds aangestipt vond de koöperatieve beweging haar grote opgang in de vorige eeuw als reactie tegen de machtsvormingen in het liberale stelsel.

Toch waren er reeds veel vroeger koöperatieve initiatieven. Mamadou Dia stipt aan dat er bij de Babyloniërs reeds 'associaties' waren waarvan men zou kunnen zeggen dat ze de 'sociétés d'affermage' van het Europese platteland geïnspireerd hebben. Hij vermeldt ook dat er volgens Mladenatz in Armenië reeds in de prehistorische tijden een koöperatieve melkerij was maar "Tant s'en faut, la coopération au sens moderne du mot, est un produit du régime capitaliste et une conquête qui n'a pu se développer qu'à la faveur d'un régime politique approprié, la démocratie"(105).

Het welslagen van die koöperatieve beweging in de 19e eeuw was volgens Von Oppen te danken aan drie omstandigheden:

- 1) de economisch slechte situatie van grote bevolkingsgroepen;
- 2) sociale lagen die doordrenkt waren van een standenbewustzijn;
- 3) een tijdsgeest die gekenmerkt was door vooruitgang (106).

Ook Knapp gelooft dat de koöperatieven gegroeid zijn omdat ze beantwoordden aan een economische en sociale nood. De landbouwers zagen dat in een wereld van sterk georganiseerde industrie zij zelf tot organisatie moesten overgaan of veroordeeld zijn tot een landelijke toestand (107).

Minderhoud specificeert wat nader. In vele gevallen heeft men de koöperatie toegepast omdat er mistoestanden (kredietwezen) heersten waartegen individuele boer of tuinder machteloos waren. Verder zijn er ook ontstaan omdat de handelaren of fabrikanten samenspannen en een monopolie trachtten te verwerven (bij aankoop, suikersindustrie, superfosfaatindustrie) en in nog andere gevallen tenslotte bleek er van partikuliere zijde onvoldoende initiatief te bestaan (zuivelfabrieken) of waren er de ruime winsten van de partikulieren die tot koöperatie aanzetten (108).

Als praktische voorbeelden kunnen wij vermelden dat Friedrich Wilhelm Raiffaisen (1818-1888) de eerste landbouwkoöperatie oprichtte in Weyerbusch (Westerwald) in de hongerwinter 1846-1847 (109) en dat in Frankrijk omstreeks 1890 in de Charentes de eerste melk- en boterkoöperaties opgericht werden om de nadelige gevolgen van de ineensstorting van de markt tegen te gaan. Immers, na de omschakeling van wijnbouw naar weidebouw tengevolge van de verwoestingen van de phylloxera (druifluus) was er in West-Frankrijk een overproduktie van melk voorgekomen (110).

Het valt ons op dat de koöperatie steeds tot stand komt als een belangenverdediging voor de betrokken groep zelf; waar de landbouwproducenten een sterke positie innemen doen zij niet aan koöperatie. Dit is o.i. een bewijs dat men in de landbouw-~~X~~ koöperatie niet te veel idealistische perspectieven moet zoeken maar er wel een belangenvertegenwoordiging in zien. Een typisch voorbeeld van deze mentaliteit is te vinden in Nederland waar de koöperatieve beweging in de land- en tuinbouw zich het eerst en sterkst heeft ontwikkeld in het N, het O en het Z van het land en pas veel later en ook in mindere mate in de westelijke provincies. Het westelijk deel is echter een typische konsumentenstreek waar er voortdurend een neiging tot schaarste aan de aanbodzijde is; in het N, O en het Z waar een situatie van overproduktie bestaat heeft men zich verenigd

tegen de macht aan afnemerszijde. O.i. kon evengoed de afzet in het W gerationaliseerd worden (111).

De studie van het milieu waarin koöperatie ontstaat en werkt gebeurt door de koöperatieve aardrijkskunde. Het domein van deze wetenschap is "la description de la localisation des différents types et groupes d'organisations coopératives, l'explication de tel ou tel groupe ou type coopératif sur les cartes géographiques; la recherche des causes et des facteurs principaux de ces localisations, l'analyse et le pronostic de leurs conséquences"(112).

Hoofdstuk II - EKONOMISCHE ANALYSE VAN DE LANDBOUWKOOPERATIE.

- (1) Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 's Gravenhage, 1961, blz. 393.
- (2) SMITH, L.P.F.: The evolution of agricultural co-operation, Oxford, 1961, blz. 203.
- (3) Iden, blz. 206.
- (4) Iden, blz. 203.
- (5) KNAPP, J.G.: Farmers in Business (Studies in cooperative enterprise), American Institute of Cooperation, Washington, 1963, blz. 6.
- (6) Iden, blz. 53.
- (7) Iden, blz. 4.
- (8) Ibidem.
- (9) TER WOORST, G.J.: Coöperatie als vorm van economische organisatie, Van Mastrigt en Verhoeven N.V., Arnhem, 1966, blz. 142.
- (10) Iden, blz. 21.
- (11) Iden, blz. 22.
- (12) COGECA: De landbouwkoöperatie in de Europese Economische gemeenschap, Brussel, 1967, blz. 46-47.
- (13) STRICKLAND, C.F.: Studies in European co-operation, Lahore, 1922, blz. 124.
- (14) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 149.
- (15) CARR-SAUNDERS, A.M.; SARGANT FLORENCE, P.; PEERS, R.; CLARK, C.; FAY, C.R.; HARROD, R.F.; e.a.: 'Consumers' Co-operation in Great-Britain. An Examination of the British Co-operative Movement, Georges Allen and Unwin, London, 1940, blz. 524.
- (16) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 24.
- (17) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 145.
- (18) Ibidem.
- (19) De hier volgende uiteenzetting is gebaseerd op het werk van E. BROEKHUIS: Economie voor Landbouw en landbouwbedrijf, J.B. Wolters, Groningen, 1966, blz. 178-182.
- (20) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 284.
- (21) BROEKHUIS, E.: o.c., blz. 181.
- (22) Iden, blz. 182.
- (23) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 29.
- (24) DAVIS, J.H.: "From agriculture to agribusiness", Harvard Business Review, jan.-febr. 1956, blz. 107-115, geciteerd door J.G. KNAPP, o.c., blz. 275.

- (25) KNAPP, J.G.: blz. 286.
- (26) Iden, blz. 287-288.
- (27) Voor de behandeling van dit probleem baseren wij ons op het werk van L.P.F. SMITH; The evolution of agricultural co-operation, blz. 173-175 en 209-212.
- (28) Vermeld door SMITH, L.P.F., o.c., blz. 174.
- (29) GUELFAT, I.: La coopération devant la science économique, PUF, Paris, 1966, blz. 139.
- (30) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 152.
- (31) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 40-41.
- (32) Iden, blz. 388.
- (33) Iden, blz. 41.
- (34) STRICKLAND, C.F.: o.c., blz. 127.
- (35) RAMAEKERS, R.: La coopération formule périnée ou grande idée du vingtième siècle, Fédération coopérative régionale, Paris VIII, 1964, blz. 14.
- (36) MAMADOU DIA: Contribution à l'étude du mouvement coopératif en Afrique noire, 1952, blz. 4.
- (37) LAMBERT, P.: La coopération en Belgique, Faculté de Droit, Liège, 1963-64, blz. 106-107.
- (38) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 203.
- (39) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 115.
HACCOU, J.F.: "Coöperatie als vorm van economische organisatie", Co-operatie, Den Haag, nov. 1966, nr. 334, blz. 147.
- (40) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 288.
- (41) VAN HULLE, A.: "Landbouwcoöperatie en de gemeenschappelijke markt" Co-operatie, Den Haag, mei 1967, nr. 340, blz. 93.
- (42) GUELFAT, I.: o.c., blz. 111.
- (43) "La croissance économique des coopératives: les conclusions des participants", Economie coopérative (Bulletin du Centre pour le développement de la coopération de l'Union du crédit coopératif), Mars-avril, 1967, nr. 10, blz. 15.
- (44) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 79, dezelfde ideeën ook op blz. 7-8.
- (45) Iden, blz. 79.
- (46) VAN STUYVENBERG, J.H.: De regeling van de aansprakelijkheid bij coöperatieve verenigingen, preadvies Den Haag, 1956, blz. 53, aangehaald door G.J. TER WOORST, blz. 99.
- (47) Weergegeven door G.J. TER WOORST, o.c., blz. 100.

- (48) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 102.
- (49) HACCOU, J.F.: o.c., blz. 148.
- (50) KOLLER, E.F.: "Cooperatives in a Capitalistic Economy", Journal of Farm Economics, nov. 1947, blz. 1133-1139; geciteerd door J.G. KNAPP: o.c., blz. 25.
- (51) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 19.
- (52) Idem, blz. 32.
- (53) WEBB, Sidney & Beatrice: Consumers Cooperative Movement, 1921, blz. 417, overgenomen uit KNAPP, J.G., o.c., blz. 106.
- (54) WEBB, S. & B.: o.c., blz. 390-391; KNAPP, J.G.: o.c., blz. 106.
- (55) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 108.
RAMAEKERS, R.: o.c., blz. 14.
- (56) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 110-111.
- (57) HOOG, G.: La coopération de production, PUF, Paris, 1943, blz. 154-159.
- (58) Idem, blz. 159.
- (59) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 135-136.
- (60) BAECK, L.: Economische ontwikkeling en sociale structuur in Belgisch Kongo, Leuven, 1959, blz. 74.
- (61) Idem, blz. 140.
- (62) Idem, blz. 99.
- (63) KEYNES, J.M.: The End of Laisser-faire, 1926, blz. 101, geciteerd door SMITH, L.P.F., o.c., blz. 147.
- (64) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 128.
- (65) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 12-13.
- (66) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 72.
- (67) GALBRAITH, J.K.: American Capitalism, The concept of countervailing powers, London, 1957, blz. 160 e.v.; aangehaald door TER WOORST: o.c., blz. 75.
- (68) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 76.
- (69) Idem, blz. 76-77.
- (70) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 198.
Interessant hierbij is zijn vaststelling.
"A co-operative which achieves a monopoly position ceases to be a voluntary organization", over die vrijheid van aansluiting handelden wij reeds (cfr. blz. 65-66).
- (71) SMITH, L.P.F.: o.c., blz. 201-202.
- (72) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 11.
- (73) Idem, blz. 31.

- (74) NOURSE, E.G.: Price making in a Democracy, blz. 76-77, aangehaald door KNAPP, J.G., o.c., blz. 302.
- (75) Statistische mededelingen over de landbouwbedrijven in de E.E.G. volgens moderne landbouwstatistische inzichten, Landbouwbuletin, nr. 7, mei 1966, blz. 4.
- (76) GUELFAT, I.: o.c., blz. 31-45.
TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 57 e.v.
- (77) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 57.
- (78) FRIETEMA, H.J.: Colleges Amsterdam, febr. 1960, aangehaald door TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 58.
- (79) HACCOU, J.F.: o.c., blz. 47.
- (80) COGECA: o.c., blz. 35.
- (81) Term aangetroffen in "Coöperatief landbouwbedrijf", Co-operatie, december 1966, nr. 335, blz. 167.
- (82) BAPTIST, A.G.; MARTENS, L.; HOSTE, A.; Gemeenschappelijke uitbatingsvormen in de landbouw, Ministerie van Landbouw, Brussel, 1967, blz. 6.
- (83) Idem, blz. 60.
- (84) Voorstel voor Verordening van de Raad betreffende de producentengroeperingen en Unies van producentengroeperingen in de landbouw, dok. COM (67) 68 def., 21 febr. 1967, blz. 5-6.
- (85) Verordening Nr. 26 inzake de toepassing van bepaalde regels betreffende de mededinging op de voortbrenging van en de handel in landbouwprodukten, Publikatieblad, nr. 30, 20 april 1962, blz. 993/62.
- (86) "De landbouwers moeten nedezeeggenschap hebben op de markt", Landbouwbuletin, februari 1967, nr. 3, blz. 4.
- (87) Idem, blz. 6.
- (88) Idem, blz. 5.
- (89) BAPTIST en medewerkers: o.c., blz. 62.
- (90) Government White Paper "The development of agriculture", august 1965, weergegeven in co-operatie, december 1966, nr. 335, blz. 165-167.
- (91) BAPTIST en medewerkers: o.c., blz. 66.
- (92) Idem, blz. 11.
- (93) Idem, blz. 24.
- (94) FLEURBAEY, J.: "Samenwerking tussen kleinere ondernemingen", De Christelijke Werkgever, 7-8, juli-aug. 1962, blz. 262-263.
- (95) BENTUM, A.: "Goedkopere exploitatie van landbouwbedrijfsgebouwen?", Tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij, februari 1958, nr. 2, blz. 38-39.

- (96) BAPTIST en medewerkers: o.c., blz. 25-29.
- (97) BENTUM, A.: o.c., blz. 39.
- (98) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 50.
- (99) Ibidem.
- (100) Idem, blz. 56, 118, 131.
- (101) GUELFAT, I.: o.c., blz. 139.
- (102) Ibidem.
- (103) NAST, M.A.: Code de la coopération, Recueil Sirey, blz. 21; geciteerd bij HOOG, G.: o.c., blz. 3.
- (104) BAECK, L.: Problemen der ontwikkelingslanden, ACCO S.V., Leuven, 1964-65, blz. 79.
- (105) MAMADOU DIA: o.c., blz. 3-4.
- (106) VON OPPEN, D.: Verbraucher und Genossenschaft, E. Pothoff, Hamburg, 1958; geciteerd door CROLS, F.: De coöperaties in de ontwikkelingslanden, eindverhandeling, St. Ignatius, Antwerpen, 1966, blz. 7.
- (107) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 42.
- (108) MINDERHOUD, G.: Landbouwcoöperatie in Nederland, J.B. Wolters, Groningen, 1957, blz. 171.
- (109) COGECA: o.c., blz. 15.
- (110) Idem, blz. 33.
- (111) TER WOORST, G.J.: o.c., blz. 74.
- (112) GUELFAT, I.: o.c., blz. 135.

Hoofdstuk III - KOOPERATIE IN DE LANDBOUW, EEN FAKTOR VAN EKONOMISCHE GROEI

Na zowel de problemen van de groei als van de koöperatie nader beschouwd te hebben past het nog even de mogelijke positieve invloed van de koöperatie op de groei na te gaan.

\$ I. ONTWIKKELINGSLANDEN

De ontwikkeling van de landbouwsector zal moeten plaatshebben in het kader van een plan van algemene economische ontwikkeling (cfr. blz. 23). Deze algemene economische ontwikkeling moet starten in en gedragen worden door de bestaande maatschappij. Daarom moet logischerwijze eerst nagegaan worden of de koöperatie in deze maatschappij een bijdrage kan leveren tot de nodige basisingesteldheid.

Nemen wij als voorbeeld Afrika. De primitieve Afrikaanse huishoudingen worden o.a. gekenmerkt door een hoge graad van zelfgenoegzaamheid van de produktie- en de konsumptie-eenheden, zowel op het vlak van de klan als op dat van de familie. Men kan zich met Prof. Baeck afvragen of de economische kalkulus in dergelijke samenleving niet te veel uitgesloten wordt, gelet op de beslissende betekenis van de sociale waarden en motivaties in het proces van de toerekening. Daarbij komt nog dat de primitieve huishouding een op arbeid gerichte huishouding is daar het kapitaal een geringere rol speelt(1). O.i. kan de koöperatie helpen de economische kalkulus die "per definitie op een individualistische waardenschaal steunt" (2) te ontwikkelen. De samenwerkende boeren worden immers gekonfronteerd met de markt buiten de beperkte lokale produktie-eenheid om, waardoor de onderlinge zelfgenoegzame kohesie van de groep aangetast wordt. Daarbij komt nog dat zij in hun onderlinge samenwerking meer en meer op het vastleggen

van het onderscheid tussen "het mijn en het dijn" moeten komen en tenslotte worden zij, gedreven door de schaalvergroting (en de eksterne invloeden) bewust van de noodzaak van kapitaal voor mechanisatie e.d.

Wij mogen ons natuurlijk niet te veel illusies maken over deze (grotendeels nog theoretische) mogelijkheden. Transkei zou volgens de staatssekretarissen Pienaar en Hoare, ter beschikking gesteld door de regering te Pretoria, een prachtig landbouwgebied kunnen worden. Er zou echter een schaalvergroting moeten plaatsvinden om de produktiviteit op te drijven. De regering van Transkei wil nu echter niet weten van een fusie der landbouweenheden en beveelt zelfs de versnippering van de gronden aan om zoveel mogelijk Bantoes naar het thuisland te lokken. Daarbij komt nog dat de Bantoe weinig zin heeft voor initiatief en produktie: " Waar de Bantoe-boer thans drie zakken maïs oogst, zou hij er gemakkelijk dertien kunnen oogsten. En als dat soms gebeurt, na lang aandringen, dan laat hij de volgende oogstperiode werkloos voorbijgaan: hij heeft immers tien zakken reserve. Waarom zou hij nu gaan zaaien ?.." (3)

De vraag kan gesteld worden of men als ekonomist - met dergelijke politieke en menselijke hinderpalen voor ogen - veel mag verwachten van de door ons geschetste mogelijkheden van de koöperatie.

Indien een regering in een ontwikkelingsland echter resoluut de weg van de ekonomische ontwikkeling op wil en hierbij de koöperatieve beweging de nodige steun verleent kan de koöperatie het nuttigst zijn door haar bijdrage op het gebied van scholing, opvoeding en vulgarisatie

Uit wat wij reeds schreven (cfr. blz. 20) en uit het zo juist aangehaalde voorbeeld van de boer uit Transkei blijkt dat de ekonomische vooruitgang nauw samenhangt met de menselijke faktor. In de verschillende internationale organismen is men zich daar terdege van bewust.

Van 3 tot 28 september 1962 organiseerde de 'Direktie voor wetenschappelijke aangelegenheden' van de OCDE te Frascati, Italië, een 'Cours de formation de spécialistes du développement des ressources humaines'. De verschillende teksten van de konferenties werden door H.S. Parnes bijeengebracht in een publikatie "L'Education et le développement économique et social" (4).

Het Europees Ontwikkelingsfonds stelt "Zonder technisch en cultureel gevormde mensen is kapitaal onproductief of verspild. Een land dat rijk is aan gekwalificeerde werkkrachten en arm aan kapitaal kan zich ontwikkelen. Een land, dat rijk is aan natuurlijke welvaartsbronnen, maar arm aan gekwalificeerde werkkrachten kan dat niet"(5). Een uitzonderlijk voorbeeld van het eerste is te vinden - naast het Duitse na-oorlogse Wirtschaftswunder - in de buitengewone industriële ontplooiing van Japan (cfr. ook blz. 19).

Dit jaar nog tenslotte, op 24 januari verklaarde M.G.D. Woods, Voorzitter van de Wereldbank, "Il saute aux yeux que dans ces pays, la clé du progrès économique est l'éducation générale et tout particulièrement l'enseignement des techniques de base"(6).

Bedenken wij hierbij dat de Deen N.F.S. Grundtvig reeds in 1850 poneerde dat de ontwikkeling van de plattelandsbevolking een opvoedkundig vraagstuk was. Zijn 'volkshogescholen' voor jonge boeren werden in dit perspectief opgericht. Door haar opvoedkundige taak kan de koöperatieve beweging zo een van de sleutelposities innemen bij de ontwikkeling van de onderontwikkelde volkshuishoudingen.

Bhagwati is van oordeel dat een snelle vooruitgang in de landbouw mogelijk is maar een absolute voorwaarde voor deze vooruitgang is het verspreiden van kennis. Hij geeft toe dat dit moeilijk is maar, terwijl voorlichtingsambtenaren van oordeel zijn dat dit komt door het konservatisme bij de boeren, schrijft hij dit toe aan de neiging bij de boeren scherp en realistisch

te zijn bij het beoordelen van de nieuwe ideeën die door de regering worden verspreid: de boer wil er zeker van zijn dat de eksperimenten niet op zijn kosten worden uitgevoerd (7). De Indische boer (Bhagwati is een Indiër) blijkt dus evenveel 'gezond boerenverstand' te manifesteren als de Vlaamse ! Volgens Bhagwati zijn in de ontwikkelde landen de boeren zelf altijd geestdriftig geweest voor het leren van nieuwe methoden en was er ook geen handikap van analfabetisme. In de sterk traditionele gemeenschappen zal de voorlichtingsambtenaar verder moeten gaan en een reactie uitlokken (8). Dit uitlokken en stimuleren heeft o.i. zijn beste kans in koöperatief verband waar het eergevoel van de enkeling t.o.v. zijn mede-koöperatoren een grote rol kan spelen. Dit houdt natuurlijk in dat de koöperatie geen mastodont is, waar de problemen in het niet van de bureaucratie verzinken, maar een werkelijke gemeenschap waar de leden hun medezeggenschap hebben (one man, one vote, enz.)

Het kapitaal

Hoe speelt deze faktor mee en wat kan de bijdrage zijn van de koöperatie ?

Zoals gezien (cfr. blz. 19-20) is er kapitaal van doen in de landbouw voor de verbetering van de bodem, de uitrusting, de infrastructuur en, 'last but not least', van de menselijke faktor.

Dit beschikbaar stellen van financiën voor de boeren zal volgens Bhagwati een van de kritieke punten bij de ontwikkeling zijn.

In de meeste landen van Azië, het Midden-Oosten en in enkele landen in Latijns-Amerika zijn de boeren overgeleverd aan de genade van plaatselijke geldschieters (9). Subramaniam vertolkt dezelfde opinie: "The great majority of the farmers in the less developed countries have insufficient capital, and the main source of credit for the small farmer is still the

moneylender. The problem of devising and establishing an alternative system of institutional credit is one of considerable importance to the developing countries"(10).

Bhagwati ziet een alternatief systeem in het oprichten van banken en koöperatieve kredietverenigingen op het platteland(11).

Naast het feit dat de koöperatie, voornamelijk de gezamenlijke uitbating, aanzienlijke besparingen toelaat zullen zij gemakkelijker financieringsmiddelen kunnen bekomen dan de individuele arme boer. De regeringssteun zal in 't algemeen ook groter zijn. Daarbij komt nog dat het mogelijk moet zijn voor hen een beroep te doen op Internationale Financiële Instellingen. Dergelijke kredietfaciliteit is voor een klein bedrijf natuurlijk uitgesloten. Dit komt omdat soms een relatief grote minimumgrens voor een te lenen bedrag gesteld wordt. Zo worden door de Centraalamerikaanse Bank voor Economische Integratie geen leningen beneden 50.000 dollar in overweging genomen (12). Als grote landbouwondernemingen moeten koöperatieven bij de meeste internationale organisaties terecht kunnen. Zo konden wij in de publikatie van de Belgische Dienst voor de Buitenlandse Handel over de internationale financiële instellingen lezen dat de belangstelling van de Wereldbank voor Herstel en Ontwikkeling o.a. uitgaat naar de landbouw (13) en dat partikuliere ondernemingen ontlener kunnen zijn (14). Daarbij heeft een grote koöperatieve een betere mogelijkheid om gekend te zijn in de adviesgroepen in welks kader de hulpverleners de ontwikkelingsmogelijkheden, de gedane inspanningen en de behoefte aan bijstand van de begunstigde landen beoordelen (15).

De koöperatie kan tenslotte ook nuttig zijn voor een bijzondere vorm van krediet, het zogenaamde 'supervised credit'.

" A recent and important development in the field of agricultural credit is the concept of 'supervised credit' which calls for combining agricultural credit with agricultural marketing on the one hand and with agricultural extension, on the other.

It is now recognized that the organization of a State agricultural credit system as a banking business, without the benefit of technical assistance, and marketing arrangements, will result in failure. A mere addition to the quantum of static credit without ensuring its effective utilisation will only increase the indebtedness of the farmer and result in losses to the credit institution. Credit must be deliberately used as a tool of the country's agricultural policy and so designed as to promote greater productivity by the use of better farming techniques"(16).

Bij deze vorm van krediet heeft de regering voor haar politiek een goede medewerker in de koöperatieven die zij zelf volledig gestimuleerd heeft. De produktiviteitsverhoging wordt zo ook onmiddellijk in een grotere dimensie gezien en tenslotte is het o.i. psychologisch beter dat een kleine landbouwer die 'supervising' niet rechtstreeks ondervindt.

Wat zien wij bij de bedrijfsstructuur ?

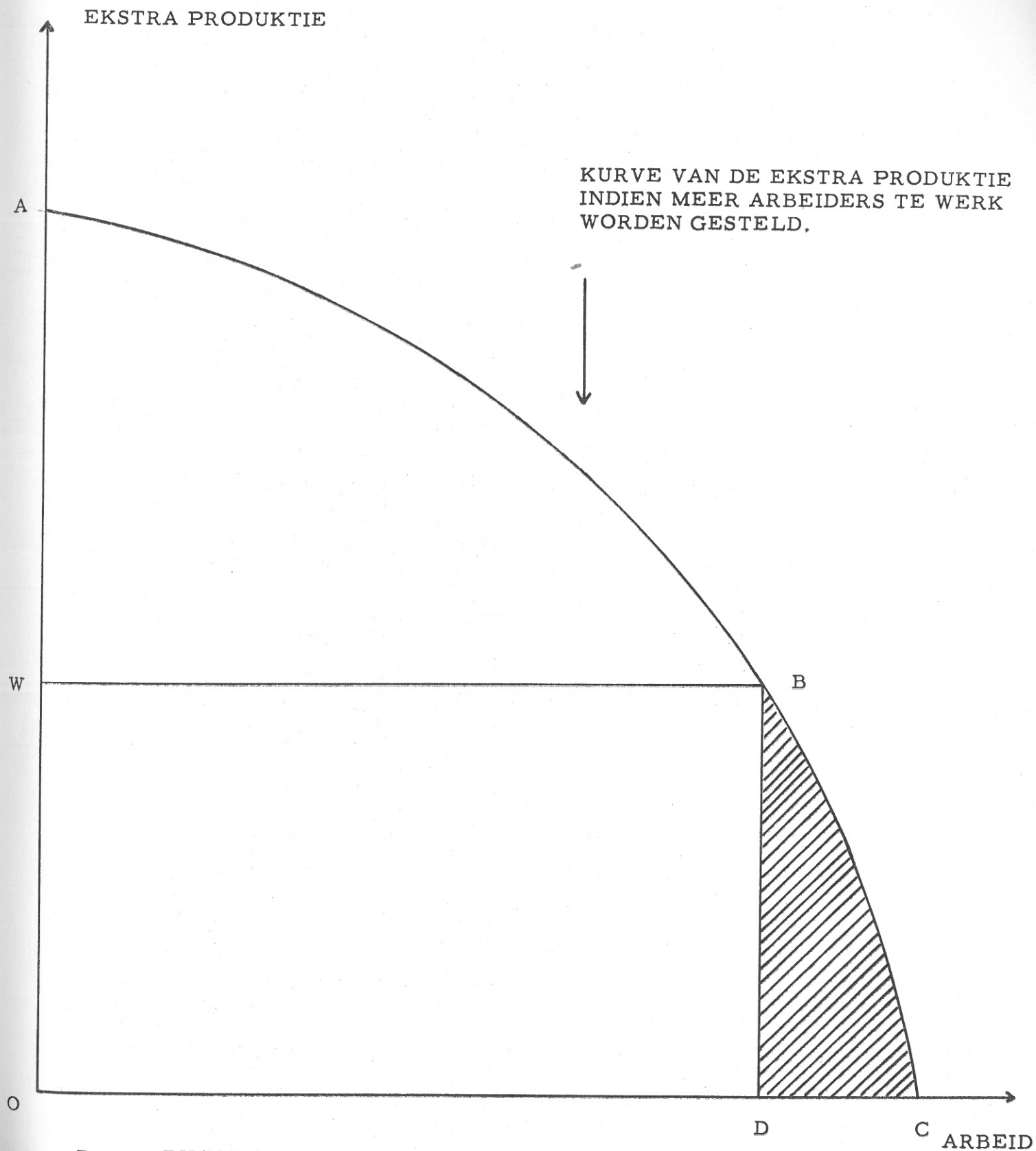
Wij duiden reeds aan dat algemeen mag aangenomen worden dat de bedrijfseenheden ook in de ontwikkelingslanden groter moeten worden (cfr. blz. 18). Ook Bhagwati wijst op die vaststelling van de onderzoekers. Hij merkt echter hierbij op dat geconstateerd werd dat in landen zoals India kleine boerderijen een grotere opbrengst per ha. hadden. De reden daarvoor kan volgens hem heel goed zijn dat er een grotere drijfveer voor de boer is om te werken, naast het feit dat op deze kleine boerderijen het hele gezin meewerkt. Zo is het mogelijk dat de eigenaar-boer zijn land volledig uitbaat. De grotere boerderijen daarentegen, die met arbeiders in loondienst werken, voeren de produktie slechts op zolang de produktie de loonkosten dekt. Deze situatie wordt duidelijk weergegeven in figuur 10: ABC geeft de produktievermeerdering aan naargelang er meer arbeiders op een bepaald stuk land aan het werk worden gezet. Als de arbeiders op een loonstandaard OW zijn aange-

nomen zal het voor de grote uitbater niet lonend zijn arbeiders voorbij het punt D aan het werk te stellen omdat het loon dan hoger zal zijn dan de ekstra opbrengst die door het extra werk wordt opgeleverd. Omdat een boerengezin zal doorgaan tot aan het punt C zal er voor hen een ekstra-opbrengst zijn die hier weergegeven wordt door het gearceerde gedeelte BCD. Een koöperatieve nu behoudt de gezinsstructuur der landbouw; aan de voordelen die een vergrote schaal meebrengt kan zij nog dit van de hogere produktie van het kleine bedrijf toevoegen: een beetje infra-marginale werkkrachten doet weinig terzake in een ontwikkelingsland. Wij zagen immers reeds dat in een ontwikkelingsland "increase in output per unit of land" het voornaamste doel moet zijn (cfr. blz. 21). De koöperatie blijkt dus voor een ontwikkelingsland een ideale oplossing te zijn bij de verbetering van de bedrijfsstructuur.

Wat kan de aanbreng zijn in de marktstructuur ?

"Effective marketing is critical to the success of any agricultural development programme"(Subramaniam)(17).

Bij zijn betoog over het aanleren door de boeren van nieuwe methoden stelt Bhagwati dat de belangrijkste reden voor de boer in de nieuwe methoden te investeren is: de geldelijke opbrengst die hij ervan verwacht. Dit hangt samen met het pachtsysteem, met de markt die hij denkt te vinden voor zijn oogst en de prijs die hij voor zijn produkten denkt te krijgen(18). Wat verder poneert hij dat de problemen die samenhangen met afzetmogelijkheden en te verwachten opbrengsten even belangrijk zijn als die der landhervorming. Volgens hem kan de koöperatie hier een zeer grote rol spelen bij het scheppen van die afzetmogelijkheden en het garanderen van redelijke prijzen. Deze koöperaties zouden door de ledenboeren zelf kunnen gesticht worden - zoals dit in Japan(19) en Denemarken gebeurd is - maar in de ontwikkelingslanden

zal het leeuwenandeel door de regering moeten verricht worden(20).

Subramaniam stelt vast dat "Experience in many of the under-developed countries has shown that the farmer derives the greatest benefit from the integration of agricultural credit and marketing within a framework of rural co-operatives. The integration of credit and marketing can be achieved either by co-ordinating the activities of separate credit and marketing societies or by combining the operation in one set of societies"(21).

De koöperatie binnen het raam van een algemene ontwikkelingspolitiek

De nood aan een ontwikkelingspolitiek is groot. De vaststelling van Ramizason voor het Europees Parlement over de noden van de geassocieerde staten kan rustig op alle ontwikkelingslanden toegepast worden: " U weet dat onze behoeften onmetelijk zijn. Onze landbouw moet worden gemoderniseerd en de structuur ervan dient zelfs volkomen te worden gewijzigd"(22). Dit moet echter gebeuren in het kader van de globale ontwikkeling waarbij ook de strukturelementen, waardoor het economisch systeem bepaald wordt, verbeterd worden(23). Zoals Baeck immers schrijft is "het vermoeden groot dat de onderontwikkelde gebieden sociale en economische structuren hebben welke de economische groei belemmeren, of in het beste geval er neutraal tegenover staan"(24).

Wij wezen er reeds op hoe Rostow poneert dat de voorwaarden voor de start niet tot stand kwamen door een groei van binnenuit, doch door invloeden van buitenaf, uitgeoefend door meer ontwikkelde samenlevingen (cfr. blz. 13).

Digby wijst nu op de gevaren van het dualisme en het demonstratieffekt van de westerse economie op de meest dynamische elementen van de inlandse bevolking. Voor dit probleem en enkele andere ziet zij de oplossing in de koöperatie:

"The value of co-operation is that it provides for a transition from the primitive to the modern economic and social worlds, which involves no violent disruption, prevents the exploitation of the less advanced by individuals or groups, does not place an intolerable burden of cost or responsibility upon the central government, and makes no demands upon human nature which it has not, in many countries and climates, been proved fit to meet"(25).

Zij voegt hieraan wel toe dat het nadeel van de koöperatieve methode is dat ze traag is maar het willen forceren leidt volgens haar echter tot wanorde of tot iets dat in feite een commerciële tak van de regeringsmachine is.

Volgens Margaret Digby kan de koöperatie bij de ontwikkeling voor de volgende taken ingezet worden:

- 1) verhoging van de levensmiddelenproduktie. Naast koöperaties voor de aankoop moeten er ook voor de verkoop komen;
- 2) behoud van de natuurlijke rijkdom;

Maatregelen door het personeel van de administratie aanbevolen worden met wantrouwen bejegend; zij zullen gemakkelijker toegepast worden als ze door een koöperatieve uitgevaardigd worden.

Ook Mamadou Dia ziet een immense rol voor de koöperatie bij de taak van behoud en bescherming van de gronden en de anekse problemen: rationele en praktische aanwending van chemische meststoffen, selectie van de bezaaiing met zijn vele psychologische weerslagen(26).

- 3) de afzet van de eksport-produkten;
- 4) het sparen, het krediet en de geldmarkt;
- 5) bevoorrading van de verbruiker (konsumentenkoöperatieven);
- 6) de ambachten kunnen erdoor rationaliseren;
- 7) de inwoners kunnen door koöperatie zelf sociale voorzieningen verwezenlijken; bvb. watervoorziening.

Een typisch voorbeeld hiervan vinden wij bij Bhagwati, nml. een verbindingsweg tussen het dorp Bannigiri in de

staat Mysore (India) en de belangrijkste autoweg waardoor het dorp niet meer van de buitenwereld afgezonderd was (27).

8) opvoeding.

Margaret Digby meent dat de koöperatie op die wijze zal bijdragen tot de nieuwe maatschappij door:

- een ekonomie te bewerkstelligen waar het publieke belang boven het private zal gaan;
- door de technieken te verbeteren;
- door de inwoners op te voeden op het gebied van zaken, administratie en democratisch bestuur;
- door gradueel en langzaam een traditionele maatschappij te vervangen door een nieuwe moderne maatschappij (28).

De bijdrage van de landbouwproduktiekoöperatieven wordt door Mamadou Dia aldus geformuleerd: "Les coopératives agricoles de production seront demain les auxiliaires les plus précieux d'une politique de modernisation de la technique agricole; elles seront les foyers d'où partiront les méthodes de vulgarisation reconnues efficaces"(29).

Volgens dezelfde auteur zal het sukses echter afhangen van de organisatorisch-technische inspanning (30).

§ 2. GEINDUSTRIALISEERDE LANDEN

Eerst beschouwen we hier drie problemen die zeer nauw met elkaar verband houden, namelijk de bedrijfsgrootte, de mechanisatie en de gemeenschappelijke exploitatie van bedrijfsgebouwen.

Er wordt algemeen aangenomen dat er een afvloeiing van arbeidskrachten uit de landbouwsector nodig is. In dit verband citeerden wij in het eerste hoofdstuk reeds de konstatering van Baker terzake (cfr. blz. 27).

Het moet echter beklemtoond worden dat vooral moet gedokterd worden aan de knelpunten die eraan ten grondslag liggen.

Krielaars drukt dit zo uit:

"Zonder met Horrying in conflict te komen (voor deze ligt het knelpunt bij de noodzakelijke ontwikkeling naar economische groei in de afvloeiing van arbeidskrachten) menen we dat in de ontwikkelde landen de belangrijkste knelpunten betrekking hebben op:

- inzicht en mentaliteit van de agrarische bevolking;
- capaciteiten van de ondernemers;
- bedrijfsgrootte en verkaveling;
- financiering van investeringen en kwantitatieve en kwalitatieve mogelijkheden van afvloeiing uit de landbouw;
- zwakke marktpositie waardoor "bargaining power" gering is"(31).

Indien men aannemt dat aan de overbezetting in de landbouwsector andere en diepere oorzaken ten grondslag liggen mag met Mansholt aangenomen worden dat in de landbouw van onze geïndustrialiseerde landen de toename van het hoofdelijk inkomen, bij konstante 'terms of trade', vooral bepaald zal worden door de mate waarin men erin slaagt de langzaam stijgende verkoopbare hoeveelheden te produceren met een geringer aantal full-time arbeidskrachten. We moeten inderdaad met Mansholt aanvaarden dat het in de lijn der evolutie ligt dat met steeds minder mensen steeds meer geproduceerd wordt(32).

Wij geloven nu niet dat de koöperatie een grote rol kan spelen bij de bevordering van de afvloeiing van arbeidskrachten. De enige stimulus kan o.i. uitgaan van de produktiekoöperatie door de verbetering van de economische kalkulus waardoor de infra-marginale helpers beter onderscheiden worden. De toerekening op het individuele familiale bedrijf gebeurt immers dikwijls op de volgende wijze:

Voorbeeld: een bedrijf met 3 zonen (cfr. ook figuur 11);

1° zoon: produceert 100;

2° zoon: bewerkt de grond iets beter, produceert 90;

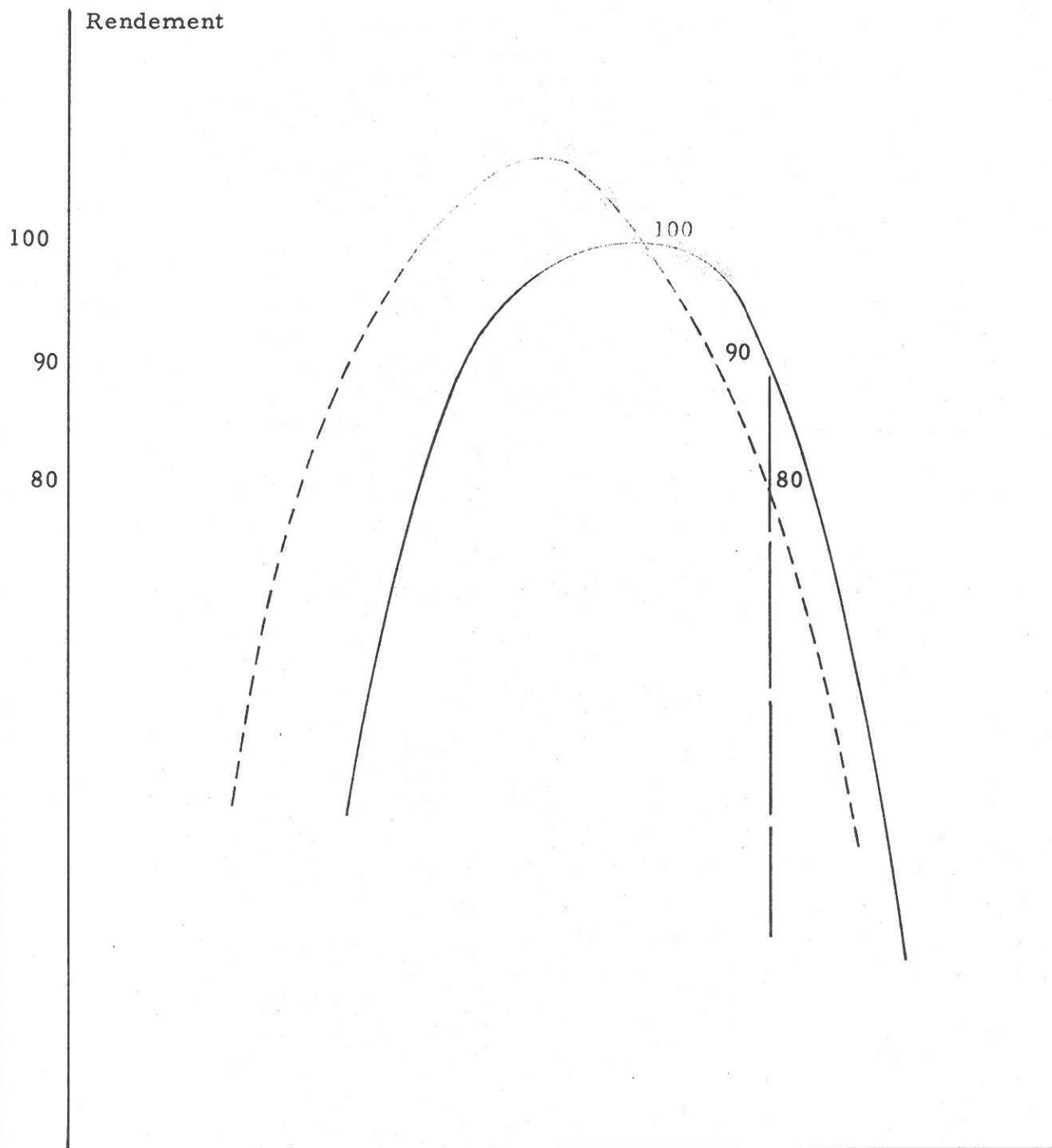
3° zoon: produceert 80.

De vader rekent echter niet met de grenskalkulus maar beloont zijn zonen in functie van de gemiddelde produktiviteit: ze krijgen elk $1/3$. De derde heeft dus alle reden om te blijven want hij krijgt 90.

Dit is natuurlijk niet zo in de industrie: de infra-marginale arbeider moet verdwijnen.

Overigens zien wij geen factoren in de koöperatie die de afvloeiing zouden kunnen bevorderen. Op dit terrein heeft het grote individuele bedrijf ongetwijfeld meer voordelen.

Zoals wij duidelijk aangaven is de in het verleden gegroeide structuur met als kenmerk de vele kleine bedrijven en een versnippering van de grond niet op korte termijn te wijzigen (cfr. blz. 27). In die zin is de groei naar produktiekoöperatieven zeer zeker een gunstige evolutie in overeenstemming met de economische ontwikkeling. Of deze produktiekoöperatieven "werkable" zullen blijken te zijn en op de duur niet zullen moeten wijken voor zeer grote exploitaties blijft voorlopig een open vraag. Kriclaars ziet de toekomst immers voorbehouden aan de grotere exploitaties: "Vanwege de momentele en in de komende jaren te verwachten technische mogelijkheden (mechanisatie) moeten vele bedrijven over een groter areaal kunnen beschikken. Dit is echter over het algemeen slechts te bereiken wanneer een deel van de bedrijven wordt gestaakt en de zo vrijkomende gron-

Bron : uit de zelf opgenomen nota's in de cursus "landbouweconomie" van Prof. Dr. G. BODDEZ.

den benut worden voor vergroting van bestaande bedrijven" (33). Omdat de produktiekoöperatie bij het structuurvraagstuk zowel voor bedrijf als gezin (voorlopig) oplossingsperspektieven opent verdient vooral deze vorm van samenwerking onze belangstelling.

Mechanisatie

Het is absoluut noodzakelijk de arbeidsproduktiviteit per man op te voeren. Dit is alleen mogelijk door een uitbreiding van mechanische hulpmiddelen en betere organisatie van het werk. Als de arbeidskosten per eenheid produkt dalen, dan stijgen de werktuigenkosten. Om deze laatste te drukken is een niet te geringe oppervlakte nodig. Het is duidelijk dat de kleine boer zich deze kosten niet kan getroosten. Krielaars zag de oplossing in een vergroting van het areaal der bedrijven. De oplossing kan hier echter ook liggen bij de koöperatie. Bij de 'Prevalenza delle cooperative macchine' kan M. Castelli zo op het voordeel wijzen: "le singole aziende non possono procedere a una meccanizzazione autonoma" (34). O.i. moet het echter zeer moeilijk zijn voor een koöperatieve voor het gebruik van werktuigen de efficiëntie van de grote landbouweksplaatatie te bereiken.

Gemeenschappelijke exploitatie van bedrijfsgebouwen

In een artikel van A. Bentum over "Goedkopere exploitatie van landbouwbedrijfsgebouwen ? Zijn de jaarlijkse lasten van landbouwbedrijfsgebouwen te verlagen door gemeenschappelijke exploitatie ?" geeft de auteur bij een eerste overzicht van de problematiek enkele konklusies weer waarvan wij de volgende reproduceren:

- 6) vele boerderijen zullen verplaatst, nieuw gebouwd of herbouwd moeten worden;
- 7) de boerderijbouw is een der belangrijkste elementen in de agrarische planologie;

- 9) gezien de nationaal-economische waarde van de Nederlandse landbouw, de noodzaak tot kostprijsverlaging, de wenselijkheid tot het bouwen van bedrijfseconomisch en bedrijfstechnisch verantwoorde landbouwbedrijfsgebouwen en de "dreging" van de Buromarkt, zal het probleem boerderijbouw fundamenteel moeten worden bestudeerd;
- 10) het is gewenst na te gaan of gemeenschappelijke exploitatie van bedrijven met gebouwen een werkelijke besparing geeft (35).

Bentum heeft in dit artikel gepoogd het antwoord op de laatste wens-konklusie te verschaffen door een vergelijkende studie te maken voor vier bedrijfstypes t.o.v. een individueel bedrijf van 15 ha; namelijk: bedrijven met een gemeenschappelijke exploitatie (waarbij 6 landbouwers elk 15 ha. inbrengen), bedrijven met slechts gedeeltelijk gemeenschappelijke exploitatie, individuele bedrijven met koöperatieve graanopslag en werktuigenexploitatie en tenslotte individuele bedrijven met intensief gebruik van diensten van loonwerkers.

Hij vertrekt voor deze studie van de vaststelling dat, naarmate de bedrijfsgrootte toeneemt, twee factoren gunstiger worden:

- 1) de bouwkosten - en daarmee de jaarlijkse lasten - van de bedrijfsgebouwen, uitgedrukt per ha., nemen af;
- 2) de toepassing van de technische hulpmiddelen wordt rendabeler.

A. Bentum vergelijkt dan ook enkel deze twee punten (gebouwen en machinepark). Daarbij neemt hij aan dat de kapitaalsinvestering voor werktuigen en machines per ha. nagenoeg gelijk blijft, d.i. ongeveer 1.000 gulden, evenals de exploitatiekosten, exclusief de arbeidslonen.

Hij neemt tenslotte een individueel bedrijf van 15 ha. als uitgangspunt voor de beschouwingen omdat uit de door het L.E.I. (Nederland) verzamelde cijfers is bekend, dat vele van

deze bedrijven de laatste jaren niet voldoende rendabel hebben kunnen werken, dat zelfs in bepaalde gevallen verliezen zijn geleden.

Wij willen hier niet het betoog van A. Bentum weergeven maar enkel de konklusies waartoe hij komt.

In Tabel V geven wij de samenvatting van de te verwachten hogere netto-overschotten ten opzichte van de individuele bedrijven, dit uitgedrukt per ha. en per deelnemer.

Deze netto-overschotten worden eveneens weergegeven in figuur XII. Uit die gegevens valt duidelijk waar te nemen dat een gemeenschappelijke exploitatie van een bedrijf economische voordelen heeft. Het netto overschot daalt immers naarmate de intensiteit van de samenwerking afneemt.

Aan te stippen valt dat deze cijfers gefundeerd zijn op praktijkervaringen, onderzoekingen van het L.E.I. (Nederland), proeven van de afdeling 'Arbeidsmethoden' van het I.L.R. en regionale bedrijfseconomische studies.

Uit bedrijfseconomische overwegingen is dus gemeenschappelijke exploitatie te verkiezen boven de andere vormen van samenwerking. Volgens Bentum is het dan ook gerechtvaardigd dat deze bedrijfspvorm op praktijkschaal beproefd wordt met financiële steun en garanties van de overheid.

Bentum vermeldt naast de financiële voordelen, voortvloeiende uit de gemeenschappelijke bedrijfspvorm, ten aanzien van de gebouwen en de arbeidskosten, nog enkele andere voordelen: er is een bepaalde specialisatie in het bedrijf te verwachten, de afzet kan in grotere kwanta - en daardoor waarschijnlijk voordeliger - plaatsvinden, de aankoop in grotere hoeveelheden is voordeliger en het aantal wel en niet verharde wegen kan geringer zijn (36).

Zijn konklusie is dan ook radikaal: "De totale gemeenschappelijke exploitatie is te prefereren boven elke tussenvorm.

Het is immers noodzakelijk dat elke deelnemer beseft, dat zijn persoonlijk belang gelegen is in het algemene belang. Bij de

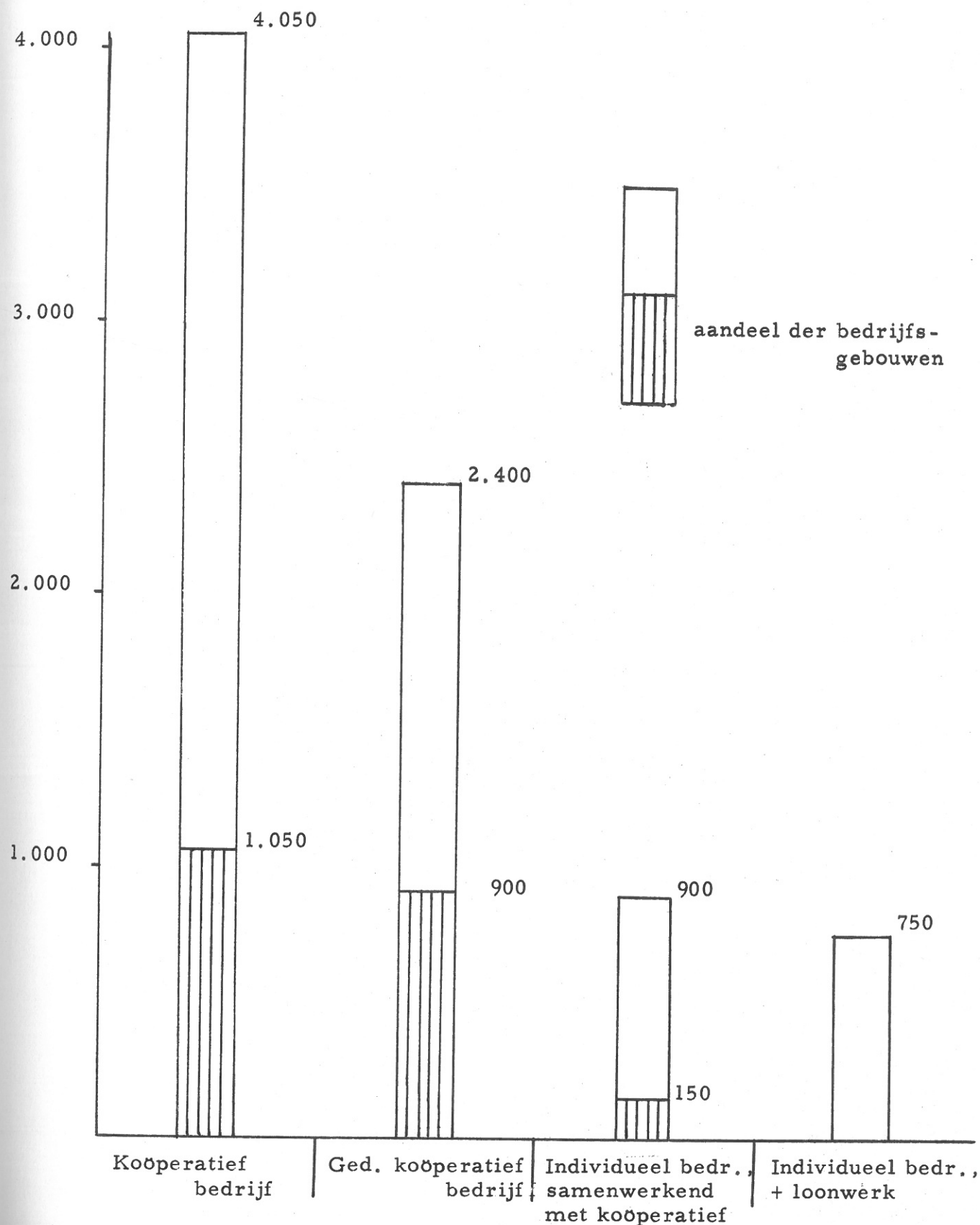
TABEL V

JAARLIJKSE LASTEN VOOR GEBOUWEN EN ARBEIDSLONEN, UITGEDRUKT IN GULDEN PER HA

Bedrijfstype	Gebouwen- lasten	Arbeids- kosten	Totaal	Groter netto overschot t.o.v. punt 1. Individuele bedrijven	
				per ha	per lid, resp. 15 ha
1. Individuele bedrijven	210	600	810	-	-
2. Gemeensch. exploitatie	140	400	540	270	4.050
3. Gedeeltelijke gemeen- schappelijke exploitatie	150	500	650	160	2.400
4. Individuele bedrijven met koöperatieve samenwerking.	200	550	750	60	900
5. Individuele bedrijven met loonwerk.	210	550	760	50	750

BRON: BENTUM, A.: "Goedkopere exploitatie van landbouw-bedrijfsgebouwen", Tijdschrift der
Nederlandsche Heideemaatschappij, Arnhem, febr. 1958, n°2, blz. 38.

Figuur XII : Groter netto-overschot in gulden per 15 ha t.o.v. individuele bedrijven.

Bron : BENTUM, Ir. A. : Tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij, febr. 1958, 69ste jaargang nr.2, blz.37.

genoemde tussenvormen is het element der privé-belangen nog te sterk aanwezig"(37).

Kapitaal

Voor de toename van de produktiemiddelen (machines, moststoffen, enzm.) is natuurlijk kapitaal vereist. De evolutie terzake belichtten wij in Hoofdstuk I (cfr. blz. 29).

Het is wel interessant hierover ook de 'europese' mening van Mansholt weer te geven:

"Ik ben met Kléber Lousteau van oordeel dat onder Europese verhoudingen een produktiestijging in de eerste plaats wordt bereikt door grotere uitgaven voor produktiemiddelen.

De behoefte aan een bedrijfskapitaal wordt nog groter, wanneer men niet alleen de produktie, doch tegelijkertijd ook de arbeidsproduktiviteit wil opvoeren, d.w.z. een grotere produktie bereiken met een geringer aantal arbeidskrachten.

Wil het landbouwbedrijf bij deze toenemende behoefte aan bedrijfskapitaal rendabel blijven, dan moet aan twee voorwaarden worden voldaan:

- 1) er moet een gezond kredietwezen bestaan;
- 2) tussen de prijzen van landbouwprodukten en de prijzen van agrarische produktiemiddelen dient een gunstige verhouding te bestaan (terms of trade; volgens Mansholt hebben de 'terms of trade' zich niet ten nadele van de landbouw ontwikkeld)(38).

Een eerste middel om aan de financiering te verhelpen kan natuurlijk komen uit een herwaardering der prijzen. Onlangs nog werd dit duidelijk vooropgesteld door de F.N.S.E.A. (Fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles): "La révalorisation des prix dans le cadre européen constitue un élément essentiel pour assurer le rattrapage des revenus agricoles et faire face aux charges financières nécessitées par la modernisation des structures de production"(39).

Verder zijn er de kredieten. Op dit punt kan een kredietkoöperatieve natuurlijk haar bijdrage leveren. Indien de perspectieven voor een bedrijf gunstig blijken te zijn, kan een niet-koöperatieve kredietinstelling ook wel aan deze kapitaalsbehoefte voldoen. Hierin zien wij dan ook geen bijzondere bijdrage tot de economische vooruitgang noch ontwikkeling.

Aankoop

Volgens Knapp bestond aanvankelijk het grote voordeel van de koöperatieve organisatie erin dat de landbouwers hun bevoorradiging rechtstreeks van de fabrikant konden verkrijgen met de hierbij horende besparingen van winsten die anders door de groothandelaars of agentschappen zouden zijn genomen. "Moreover, the competition engendered by cooperative purchasing has tended to reduce the general price of farm supplies"(40). De aankoopkoöperatieven hebben nog andere voordelen meegebracht: "Many associations have been able to give a group of farmers all essential services while eliminating much waste in the form of excessive or 'puffy' advertising, high-pressure selling methods, over extension of credit and unnecessary delivery"(41).

Steeds volgens dezelfde auteur hebben de landbouwersaankoopkoöperatieven ook voordeel meegebracht voor de bedrijven: de kostenvermindering laat de landbouwers immers toe meer te kopen(42).

Afzet

J. Hiemeloers drukt in een artikel in "De Boer" zijn hoop uit dat alle leden en vooral de bestuursleden van onze koöperaties nog meer zouden beseffen dat in een goede samenwerking bij de afzet het voortbestaan van landbouw en tuinbouw gelegen is(43).

Wij geloven dat er in de koöperatie in dit geval wel een zeker gevaar schuilt, nml. dat er door het vastleggen van een

macht positie een prijs vastgelegd en gehouden kan worden (bvb. door vernietiging van een surplus) die maatschappelijk gezien niet verantwoord is, dat die machtskonsolidatie daarenboven de afvloeiing tegen zou werken en op die wijze zeker niet kan bijdragen tot de economische ontwikkeling.

Een terrein waarop de koöperatie wel een bijdrage kan leveren is de verbetering van het aandeel der boeren in de uiteindelijke marktopbrengst (44). Hiermee zou de koöperatie tegemoet komen aan de geschetste problematiek terzake (cfr. blz. 26). Volgens Knapp hebben koöperatieven bij de afzet de volgende nuttige aspecten:

- ze kunnen de marketing-kosten van de landbouwers verminderen;
- ze spelen een grote rol in het ontsluiten van markten omdat zij onder druk staan van hun leden om markten te vinden voor hun produkten;
- ze kunnen de marktpositie van de landbouwers verbeteren: als individuen hebben zij geen of weinig "bargaining power" (45).

De koöperatieve organisatie moet echter groot zijn om:

- kompetitief te zijn;
- het risico te spreiden;
- de nodige research te kunnen financieren;
- de nodige soorten machines en gespecialiseerde uitrusting te kunnen verwerven voor verpakking, vervoer, e.a.;
- voldoende kapitaal aan lage rente te verzamelen;
- te voorzien in een goede boekhouding;
- 'dovetailing' voordelen in planning en uitvoering van deze bij vertikale en horizontale integratie te bekomen;
- om eerste klas beheerders en bevoegd personeel aan te trekken;
- uit ervaring te weten hoe grote mededingers en verbruikers krediet geven en optreden (46).

Onderwijs, voorlichting, vulgarisatie

Onderwijs en voorlichting worden door Krielaars op de eerste plaats gezet bij de "middelen en instrumenten ter verbetering van de landbouwstructuur"(47).

Zowel de landbouwers van morgen moeten nu gevormd worden als aan de nu werkende de nodige kennis gegeven; voor de OCDE is vulgarisatie van de technische kennis dan ook van primordiaal belang (48).

Wat was tot voor enkele tijd de taak van de vulgarisatie ? Pisani geeft er de volgende omschrijving van:

"Et pendant un temps la vulgarisation a bien été cela, elle a été l'effort entrepris par les Etats et parfois par la profession pour permettre que l'art de cultiver la terre, l'art de bien produire, l'art de produire de mieux en mieux se répande dans la masse des agriculteurs"(49).

In de huidige tijd is er echter een verschuiving gebeurd:

"Et la vulgarisation se pose d'autres problèmes, elle a pour objet désormais de rendre la masse agricole, la masse paysanne, la foule des 'farmers' malléables, capable de s'adapter à un monde qui évolue vite, qui évolue très vite et à un monde qui, dans son évolution, rencontre les difficultés agricoles comme un des obstacles à la croissance"(50).

De taak van de vulgarisatie meent Pisani bij de afzetkoöperatie te vinden. Omdat vulgarisatie het onderrichten is van de manier produkten te maken die kunnen verkocht worden kan hij inderdaad de vraag stellen of deze taak dan ook niet ligt bij de verantwoordelijke organismen van kommercialisatie en transformatie.

Wat vroeger de substantie van de vulgarisatie was, nml. de technische vooruitgang, wordt een natuurlijke dimensie van de eigenlijk economische organismen (51).

Pisani stelt zich verder nog de vraag wie de rest van de vulgarisatie (celle qui porte sur les disciplines globales, l'adaptation du monde agricole aux données modernes) zal op

zich nemen. Hier ziet hij dan een mogelijke rol voor de beroepsorganisatie (52). Ons interesseert echter vooral de geschetste bijdrage die de koöperatie kan bieden.

De koöperatie kan dus bij de voornaamste funkties van de agrarische bedrijfstak aangewend worden: voor de aankoop van grondstoffen, voor de financiële funktie, voor de technische funktie, de ondernemersfunktie, de verkoopfunktie. 2X

Wij kunnen nog even de visie van Knapp op de bijdrage aan de landelijke gemeenschap weergeven.

Voor Knapp zijn "Strong co-ops are a force that cement rural communities into stronger, more vigorous, and more prosperous areas" (53).

Volgens hem 1) scheppen zij een beter ruraal kommerciëel milieu, 2) houden de winst in het eigen midden omdat ze verwezenlijkt wordt door lokaal kapitaal, 3) verbeteren de welvaart-voortbrengende kracht, 4) vrijwaren de mededingingsvoorwaarden, 5) beschermen zowel de kleine als de grote boer (ondersteunen zo de bevolking rond landelijke centra wat van belang is voor het aantal verbruikers) en 6) zijn tenslotte een veiligheidsklep: indien de kleine boer geen echte hulp door koöperatieve aktie heeft, zal hij meer en meer regeringsbijstand zoeken (54).

Er zijn echter aan de koöperaties dikwijls ook veel zwakheden verbonden die de koöperatieve groei ten zeerste kunnen belemmeren:

- 1) gebrek aan bekwame direktours;
- 2) gebrek aan visie en aanpassingsvermogen en onwil bij het top-personeel om de gewoonten te wijzigen;
- 3) gebrek aan bewustzijn bij de leden;
- 4) minderwaardig beheer en personeel, meestal toe te schrijven aan de lage salarissen, eenmansbeheer en onzekere tewerkstellingsvoorwaarden;

- 5) gebrek aan waardering voor de betekenis van research en de toepassing ervan;
- 6) onefficiënte financiële programma's en methoden;
- 7) arme organisatorische structuren;
- 8) gebrek aan bekwaamheid met andere koöperatieven samen te werken (55).

Met de opsomming der zwakheden kunnen wij deze enkele bladzijden bedenkingen over voor- en nadelen van koöperatie in de geïndustrialiseerde landen besluiten. De koöperatie biedt dus veel voordelen maar heeft ook haar schaduwzijden.

Hoofdstuk III - KOÖPERATIE IN DE LANDBOUW, EEN FAKTOR
VAN EKONOMISCHE GROEI.

- (1) BAECK, L.: Economische ontwikkeling en sociale structuur van Belgisch-Kongo, Leuven, 1959, blz. 70.
- (2) Idem, blz. 73.
- (3) RUYS, M.: "Dossier Zuid-Afrika (3)", De Standaard, 7 september 1967, blz. 3.
- (4) Varii Auctores; textes réunis par H.S. PARNES: L'éducation et le développement économique et social, OCDE (Projet régional méditerranéen), 1962.
- (5) Citaat van PEDINI, in Het Europees Ontwikkelingsfonds, niet genummerde brochure, Brussel.
- (6) WOODS, M.G.D.: Le développement économique dans le tiers monde, Discours prononcé devant la Société Française de Géographie Economique à Paris, le 24 janvier 1967, polycopié, blz. 8.
- (7) BHAGWATI, J.: Toegepaste ontwikkelingseconomie, W. De Haan - J.M. Meulenhoff, 1966, blz. 150.
- (8) Idem, blz. 151.
- (9) Idem, blz. 159.
- (10) SUBRAMANIAM, Ch.: Agricultural policies in the developing countries, Seminar for international studies, Lund, juni 1967, gestencild, blz. 19.
- (11) BHAGWATI, J.: o.c., blz. 159.
- (12) Belgische Dienst voor de Buitenlandse Handel: Internationale Financiële Instellingen, BBH Bijvoegsel, Nr. 2, mei 1966, blz. 58.
- (13) Idem, blz. 6.
- (14) Idem, blz. 7.
- (15) Idem, blz. 12.
- (16) SUBRAMANIAM, Ch.: o.c., blz. 19.
- (17) Idem, blz. 20.
- (18) BHAGWATI, J.: o.c., blz. 152.
- (19) Zie in verband met de koöperatie in Japan LOVE, D.: "Les Pionniers du Japon", Finances et Développement, Vol. III, nr. 4, december 1966, blz. 284-294.
- (20) BHAGWATI, J.: o.c. blz. 157.
- (21) SUBRAMANIAM, Ch.: o.c., blz. 20.
- (22) RAMIZASON: Handelingen van het Europees Parlement, nr. 21, 25 november 1959, blz. 257.

- (23) Zie in dit verband de struktuurelementen van EUCKEN, geciteerd door L. BAECK: Economische ontwikkeling en sociale structuur in Belgisch-Kongo, Leuven, 1959, blz. 39.
- (24) BAECK, L.: o.c., blz. 52.
- (25) DIGBY, Margaret: "Economic and social aspects of rural co-operation in overseas territories" in Le mouvement coopératif en territoires tropicaux arriérés, Universitaire Pers, Leiden, 1953, blz. 162-163.
- (26) MAMADOU DIA: Contribution à l'étude du mouvement coopératif en Afrique noir, 1952, blz. 36.
- (27) BHAGWATI, J.: o.c., blz. 163.
- (28) DIGBY, M.: o.c., blz. 164.
- (29) MAMADOU DIA: o.c., blz. 37.
- (30) Idem, blz. 39.
- (31) KRIELAARS, F.W.J.: Landbouwproblematiek bij economische groei, H.E. Stenfert Kroese N.V., Leiden, 1965, blz. 163.
- (32) MANSHOLT, S.L.: "Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid", Europees Socialistisch Bulletin, nr. 26/1961, blz. 15.
- (33) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 164.
- (34) CASTELLI, M.: "Scuole e cooperative tra i contadini Veneti", Estratto dalla Rivista Aggiornamenti Sociali, Anno XIV, Dicembre 1963, nr.12, blz. 17.
- (35) BENTUM, A.: "Goedkopere exploitatie van landbouwbedrijfsgebouwen ?" Tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij, Arnhem, februari 1958, 69 jaargang, nr. 2, blz. 34.
- (36) Idem, blz. 34-38.
- (37) Idem, blz. 40.
- (38) MANSHOLT, S.L.: o.c., blz. 13-14.
- (39) Le Monde, 12 mai 1967, page 21.
- (40) KNAPP, J.G.: Farmers in Business, Washington, 1963, blz. 50.
- (41) Ibidem.
- (42) Idem, blz. 54.
- (43) HIEMBLEERS, J.: "Economische en sociale rol van de koöperatie", De Boer, 31 juli 1965, blz. 4.
- (44) COGECA: De landbouwkoöperatie in de Europese Economische Gemeenschap, Brussel, 1967, blz. 12.
- (45) KNAPP, J.G.: o.c. blz. 249-250.
- (46) Idem, blz. 252-253.

- (47) KRIELAARS, F.W.J.: o.c., blz. 164.
- (48) OCDE: "Le plein emploi des ressources humaines, base du développement agricole", L'Observateur de l'O.C.D.E. nr.14, février 1965, blz.16.
- (49) PISANI, E.: "L'adaptation de l'agriculture au rythme de l'économie industrielle", L'Observateur de l'OCDE, nr. 6, octobre 1963, blz. 27.
- (50) Ibidem.
- (51) Idem, blz. 29.
- (52) Ibidem.
- (53) KNAPP, J.G.: o.c., blz. 44.
- (54) Idem, blz. 45-46.
- (55) Idem, blz. 255.

SAMENVATTING EN BESLUITEN.

Deze analyse van de koöperatie in de landbouw werd vooral bestudeerd in het licht van de economische ontwikkeling, probleem dat in het brandpunt van de aktualiteit staat.

'Bevordert de koöperatie de ontwikkeling van een volkshuishouding en hoe gebeurt dit precies?' was de vraag die ons dus voor ogen stond.

De landbouw is een sektor die zich bij uitstek tot dergelijke studie leent; immers, de landbouw speelde een primordiale rol bij de start tot economische ontwikkeling. Hierbij greep voornamelijk een rationalisatie en samenbundeling van gekende praktijken plaats. De koöperatie speelde in dit ontwikkelingsproces geen rol. De bijdrage kwam later toen de koöperatieve aankoop de zuivere mededinging stimuleerde en koöperatie in de afzet tesamen met het vormen van een zekere macht op de markt vooral een differentiatie in de productiefunctie meebracht.

De vraag naar een mogelijke bijdrage van de koöperatie in de landbouw voor de zo dringend vereiste ontwikkeling der 'derde wereld' drong zich natuurlijk op. Wat ons voornamelijk interesseert is het feit dat een verhoging der produktiviteit de noodzakelijke transfert van een groot deel der aktieve bevolking naar de niet agrarische sectoren determineert. Wij zagen dat koöperatie door het verbeteren der economische kalkulus deze transfert kan bevorderen en tevens - door het behoud van de familiale structuur - niet het verlies van produktie meebrengt zoals het geval zou zijn bij een grote individuele uitbating waar surplusarbeid alleen tegen loon beschikbaar is. Hierdoor is het gemakkelijker de opbrengst per eenheid land, een na te streven objektief in deze landen, te verhogen. De nodige beperkte mechanisatie kan ook bevorderd worden langs koöpera-

tieve organisatie. Omdat de staat in deze landen de motor van de ganse economische ontwikkeling moet zijn biedt de onderlinge samenwerkingsvorm - gestimuleerd en gesteund door de staat - de mogelijkheid de taak van de regeringsinstanties te verlichten en heeft tevens het voordeel meer invloed op de bevolking te hebben. Misschien zal de koöperatieve methode te traag blijken te zijn om de kloof in ontwikkelingsgraad t.o.v. de westerse wereld te dempen. In een ander vlak is echter de oplossing van het probleem der onderontwikkeling even moeilijk: de voornaamste handicap die koöperatieven in ontwikkelingslanden kenmerkt (zoals dikwijls ook in ontwikkelde landen) namelijk het gebrek aan bekwame leiders, geldt ook voor andere sectoren van deze landen: zowel in hun regeringsdiensten als bij private landbouwuitbatingen.

In de ontwikkelde landen, waar de landbouwsector met een gamma inherente moeilijkheden de snelle evolutie in de andere takken moet bijhouden, kan de koöperatie o.i. een zeer grote steun voor de verdere ontwikkeling in de landbouwbedrijfstak zijn langs haar meest ekstreme vorm: de gezamenlijke uitbating. In tegenstelling met meerdere auteurs zijn wij immers van oordeel dat het hier een zuivere vorm van koöperatie betreft omdat de klassieke grondgedachten van de koöperatie er hun beste verwezenlijking in vinden: de zelfhulp, de medezeggenschap en het medebeheer, de medeaansprakelijkheid en de koöperatieve winstverdeling. De schaalvergroting door deze totale koöperatie kan, wegens de door ons opgegeven redenen en de vermelde cijfers van A. Bentum, het best een netto-overschot t.o.v. een klein individueel bedrijf verwezenlijken.

De vraag kan gesteld of het groot individueel bedrijf nog niet rationeler zou kunnen werken. Het antwoord hierop is praktisch zeker ja; bij het individueel bedrijf van grote

dimensie kan inderdaad de output per tewerkgestelde nog verder opgedreven worden. Zoals echter voor de rationalisatie der bedrijven in ons land een koöperatie (die zeer moeilijk op dreef komt) reeds een stap in de richting der schaalvergroting is en zo een bijdrage tot de ontwikkeling vormt, is ook de koöperatie in de landbouw een zeer gunstige faktor. Daarbij is het momenteel zeker de beste oplossing én voor bedrijf én voor gezin.

Door de vulgarisatie kan de koöperatie de boeren leren beter voor de konsument te produceren. De koöperatie kan op andere domeinen eveneens een faktor zijn die bijdraagt tot economische ontwikkeling. Zo zagen wij het voorbeeld van de wachtbekkens langs de Kemmelbeek; de Staat kan immers niet voor alles geld opbrengen.

Naast die positieve bijdragen schetsten wij ook de zwakheden die een rem kunnen zijn. Uit onze studie van de economische kalkulus (blz. 56) blijkt dat de koöperatieve onderneming zichzelf een beperking in haar uitbreiding oplegt wegens haar kalkulatie op basis van de gemiddelde kost, die er een grote rol speelt. Dit geldt niet voor de gezamenlijke uitbating die echter beperkt moet blijven om een andere reden: de efficiëntie van de samenwerkende boeren.

Een uitgebreide kwantitatieve studie zou eigenlijk nodig zijn om precies de voor- en nadelen t.o.v. grote individuele bedrijven af te wegen en de bijdrage aan de aanpassing van de landbouwbedrijfstak vast te leggen.

Zo beëindigen wij deze studie in het bewustzijn dat dit slechts de start zou mogen zijn van een uitgebreidere en dieper gaande analyse.

B I B L I O G R A F I E

BOEKEN.

- Anonymus. De landbouwkoöperatie in de Europese economische gemeenschap. COGECA, Brussel, 1967.
- BAECK, L.: Economie agraire des pays en développement. Gestencilde cursus, Leuven, 1965-66.
- BAECK, L.: Economische ontwikkeling en sociale structuur in Belgisch Kongo. Centrum voor Economische Studiën, Leuven, 1959.
- BAECK, L.: Problemen der ontwikkelingslanden. Gestencilde cursus. ACCO S.V., Leuven, 1964-65.
- BHAGWATI, J.: Toegepaste ontwikkelingseconomie. Vereldakademie W. De Haan/J.M. Meulenhoff, 1966.
- BOSERUP Ester : The conditions of agricultural growth. George Allen & Unwin Ltd, London, 1965.
- BROEKHUIS, E.: Economie voor Landbouw en landbouwbedrijf. J.B. Wolters, Groningen, 1966.
- COPPE, A.: Economische bewegingsleer. Gestencilde cursus. Instituut voor Economische Wetenschappen, Leuven, 1964-65.
- FEI, J.C. & RANIS, G.: Development of the Labor Surplus Economy. Theory and Policy. Yale Economic Growth Center, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, 1964.
- FOURASTIE, J.: Le grand espoir du XXe siècle. Gallinard, 1963.
- GALBRAITH, J.K.: The affluent Society. Penguin Books, Harmondsworth, 1962.
- GILL, R.T.: Economische Ontwikkeling. Prisma - Compendia, Utrecht - Antwerpen, 1966.
- GUELFAT, I.: La coopération devant la science économique. PUF (Collection Tiers Monde), Paris, 1966; 151 blz.
- HOOG, G.: La coopération de production. II Législation et technique. PUF, Paris, 1943.
- KNAPP, J.G.: Farmers in Business. Studies in Cooperative Enterprise. American Institute of Cooperation, Washington, D.C., 1963.
- KRIELAARS, F.W.J.: Landbouwproblematiek bij economische groei. H.E. Stenfert Kroese N.V., Leiden, 1965.
- LAMBERT, P.: La coopération en Belgique. Faculté de Droit, Liège, Année Académique 1963-1964.
- MAMADOU DIA : Contribution à l'étude du mouvement coopératif en Afrique noir, 1952.
- MINDERHOUD, G.: Landbouw-coöperatie in Nederland. J.B. Wolters, Groningen - Djakarta, 1957.

- OCDE (Projet Régional Méditerranéen): L'éducation et le développement économique et social. OCDE, Paris, 1962.
- OCDE (Rapports sur les politiques agricoles): Les politiques agricoles en 1966 (Europe, Amérique du Nord, Japon). OCDE, Paris, 1967, 733 blz.
- PEN, J.: Enkele opmerkingen over het wezen en het mechanisme van de economische groei in 'Problemen van economische ontwikkeling'. Seminarie voor toegepaste economie bij de Rijksuniversiteit te Gent, Gent, 1961.
- RAMAEKERS, R.: La coopération, formule périnée ou grande idée du vingtième siècle. Fédération coopérative régionale nr. 1, Parijs, 1964.
- ROSTOW, W.W.: De vijf fasen van economische groei. Aula-Boeken, Utrecht, Antwerpen, 1960.
- SCHULTZ, Th.W.: Agriculture in an unstable economy. Mc Graw. Hill Book Company, Inc. New York and London, 1945.
- SMITH, L.P.F.: The evolution of agricultural co-operation With an introduction bij Margaret Digby. Basil Blackwell, Oxford, 1961.
- STRICKLAND, C.F.: Studies in European Co-operation. Government Printing, Punjab, Lahore, 1922, 2 delen.
- TER WOORST, G.J.: Coöperatie als vorm van economische organisatie. Van Maastricht en Verhoeven N.V. Arnhem, 1966.
- Varii Auctores : Agricultural adjustment problems in a growing economy. edited bij Earl O. Heady, Howard G. Diesslin, Harald R. Jensen, Glenn L. Johnson. The Iowa State College Press, Ames, Iowa, U.S.A. 1959.
- Varii Auctores : Le mouvement coopératif en territoires tropicaux arriérés. Deuxième symposium international d'économie rurale tropicale, 1952. Universitaire Pers, Leiden, 1953.

TIJDSCHRIFTEN.

- ALBIERO, G. : "L'esperienza pilota di Castelfranco Veneto" Il Regno (Bologna) dicembre 1961, nr. 12, blz.21-24.
- Anonymus (V.E.) : "Coöperatief landbouwbedrijf." Coöperatie (Nederland, Den Haag) december 1966, nr. 335, blz. 165-167.
- Anonymus : La croissance économique des coopératives: les conclusions des participants. Economie coopérative, Bulletin du Centre pour le développement de la coopération de l'Union du crédit coopératif, Mars-avril 1967, nr. 10, blz. 14-15.

- Anonymus : "Die Landwirtschaft in der EWG." Informationen zur politischen Bildung, Folge 118 juni/juli/aug. 1966.
- Anonymus : "Internationale Financiële Instellingen." BBH Bijvoegsel Nr. 2, mei 1966. Belgische Dienst voor de Buitenlandse Handel, Brussel.
- Anonymus : "Le plein emploi des ressources humaines, base du développement agricole." L'Observateur de l'OCDE, (Paris), nr. 14/février 1965, blz. 14-17.
- Anonymus : "Le rôle positif de l'agriculture dans le processus de la croissance économique." L'Observateur de l'OCDE, (Paris), Nr. 18/octobre 1965, blz. 36-37.
- Anonymus : "Voorstel voor een verordening betreffende de producenten-groeperingen en centrale producenten-groeperingen in de landbouw." Landbouwbuletin, nr. 3, februari 1967, blz. 1 - 10.
- BENTUM, A.: "Goedkopere exploitatie van landbouwbedrijfsgebouwen ?" Tijdschrift der Nederlandsche Heidenaatschappij, Arnhem, februari 1958, 69 jaargang nr. 2, blz. 31-40.
- CASTELLI, M.S.J.: "Scuole e cooperative tra i contadini Veneti." Estratto dalla Rivista "Aggiornamenti Sociali"; Anno XIV - Dicembre 1963, N. 12. Centro Studi Sociali - Milano.
- DE MADRE, J.: "Castelfranco, a social experiment in Italy". NATO-Letter, (Parijs), Nov. 1966, blz. 14-23.
- Directie Akker- en Weidebouw (Nederland) : "Samenwerkingsvormen in de landbouw." Landbouwvoorlichting (Min. Landbouw & Visserij, 's Gravenhage) 17 (1960) nr. 6 (juni) blz. 251-260 (lit. opg.)
- FINE, S.M. : "La croissance économique dans les pays moins développés." L'Observateur de l'OCDE, numéro spécial 'Aide au développement', septembre 1966, blz. 25-36.
- FLEURBAEY, J.: "Samenwerking tussen kleinere ondernemingen". De Christelijke werkgever, (Brussel) 7-8, juli-aug. 1962, blz. 262-263.
- FRISCH, A. : "L'Europe et l'Afrique: des échanges commerciaux insuffisants ?" Europese Gemeenschap nr. 90, februari 1967, blz. 6.
- HACCOÛ, J.F.: "Coöperatie als vorm van economische organisatie." Bespreking van de dissertatie van Dr. G.J. Ter Woorst "Coöperatie als vorm van economische organisatie". Co-operatie, (Den Haag) nov. 1966, nr. 334, blz. 146-149.
- HETSEN, H. en DE WAAL, Th.: "Halverwege" (in ontwikkelingsnummer), Internationale Spectator, jaargang XX nr. 21, 8 december 1966, blz. 1615-1651.

- HOFSTEE : "75 jaar ontwikkeling van de nederlandse landbouw". in 'Driekwart eeuw plattelandsgroei; jubileumnummer van Tijdschrift der Nederlandse Heidemaatschappij, 1963.
- LOVE, D.: "Les pionniers du Japon." Finances et développement. Vol III nr. 4, dec. 1966, blz. 284-294.
- MANSHOLT, S.L.: "Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid." Europees Socialistisch Bulletin, nr. 26/1961, blz. 1-16.
- MOESEN, W. : "Landbouw, Honger en ontwikkeling." UCOD Bulletin, (Leuven, Belgium), nr. 14, januari 1967, blz. 3-9.
- PISANI, E. : "L'Adaptation de l'agriculture au rythme de l'économie industrielle." L'Observateur de l'OCDE, nr. 6/octobre 1963, blz. 27-31.
- REID, P.A.: "Les investissements dans l'agriculture." Finances et développement. Vol III, nr. 3, sept. 1966, blz. 225-236.
- VAN HULLE, A.: "Landbouwcoöperatie en de gemeenschappelijke markt." in "Europese bijeenkomst landbouwcoöperaties' Co-operatie, (Den Haag) mei 1967, nr. 340, blz. 92-94.
- VREDELING, H. : "De ervaringen met het gemeenschappelijke landbouwbeleid". Europees Socialistisch Bulletin, nr. 3 - 1963, blz. 2 - 6.
- Meerdere artikelen. Comunità Nuova, Periodico mensile di vita contadina (Castelfranco Veneto).

EINDVERHANDELINGEN.

- CROLS, F.: De coöperaties in de ontwikkelingslanden. Universitaire Faculteiten St. Ignatius, Antwerpen, 1965-1966.

VARIA.

- Anonymus : 'Het Europees ontwikkelingsfonds'. Brochure Brussel.
- BAPTIST, A.G. + L. MARTENS A. HOSTE. Gemeenschappelijke uitbatingsvormen in de landbouw. Ministerie van Landbouw, Bestuur voor landbouwkundig onderzoek. Brussel 1967, Gestencild in 2 delen.

- BOSERUP, Ester : Means to increase food production under population pressure. Seminar for international studies, Lund, juni 1967, (gestencild).
- BOSERUP, Ester : Population growth and agricultural development. Seminar for international studies, Lund, juni 1967, (gestencild).
- Commissie van de EEG. Voorstel voor een verordening van de Raad betreffende de producentengroeperingen en unies van producentengroeperingen in de landbouw. Dokument COM (67) 68 def., Brussel, 21 februari 1967.
- D'ASPREMONT-LYNDEN, H.: La politique agricole de la Communauté économique européenne. Extrait de la "Revue générale belge" (mai-juin 1964) Ad. GOEMAERE, Bruxelles, 1964.
- DE WILDE, L.O.J.: De landbouw in de economische ontwikkeling van Afrika. Lezing gehouden op het Colloquium 'De voorwaarden tot economische groei in Afrika'. Rijksuniversiteit te Gent, 30 - 31 maart 1962. gestencild, 36 blz. + 12 blz. bijlage.
- FAO/SF: 14/TUR: Pre-investment Surveys of the Antalya Region, Turkey. Volume I General Report. United Nations Development program, FAO, Rome, 1966.
- MANSHOLT, S.L.: De landbouw in het wereldgebeuren. Rede ter gelegenheid van de herdenking 'Wageningen 700 jaar stad' op 12 juni 1963. Publikatiediensten van de Europese gemeenschappen.
- STALBERG, H.: Land Tenure and Agricultural Productivity. Seminar for International Studies, Lund, juni 1967, (gestencild).
- SUBRAMANIAM, Ch.: Agricultural policies in the developing countries. Seminar for international studies, Lund, juni 1967, (gestencild).
- SUKHATME, P.V.: The world's hunger and food supplies. Seminar for international studies, Lund, juni 1967, (gestencild).
- Verbond der Belgische Nijverheid. Witboek: België en de ontwikkeling van de derde wereld. Mededelingen van het Verbond der Belgische Nijverheid, Speciaal nummer, april 1967.
- WOODS, M.G.D.: Le développement économique dans le tiers monde. Discours prononcé devant la Société Française de Géographie Economique à Paris, le 24 janvier 1967. polycopié.

EKONOMISCHE ANALYSE

van de

LANDBOUWCOÖPERATIE.

R. CLEMMENS

De inhoud van het werk is duidelijk om, uitgaande van de kenmerken van de landbouweconomie enerzijds in de ontwikkelingslanden en anderzijds in de ontwikkelde landen, en uitgaande van de economische kenmerken van de coöperatie in het algemeen, te komen tot besluiten waar en waarin de coöperatie een factor van economische groei kan zijn.

De hoofdverdienste van het werk ligt in het feit dat, bij mijn weten, een dergelijke studie als economische analyse in ons land nog niet gemaakt werd. Vooral in ons land zijn wij arm aan economische studies over de coöperatie in het algemeen zowel over de coöperatie als theorie als over de verschillende coöperatieve sectoren. De schrijver zegt terecht dat zelfs de economen in het algemeen te weinig aandacht besteden en besteed hebben aan de coöperatie.

Het is duidelijk dat in het werk het tweede hoofdstuk over de economische analyse van de landbouwcoöperatie het best bewerkte deel is en de grootste aandacht van steller heeft gehad. Men kan zeggen dat het een goed overzicht is van wat studiemensen gezegd hebben over de coöperatieve economie. Duidelijk heeft hij zich meer in de richting gehouden van wat in de literatuur aangehaald wordt over landbouwcoöperatie. Nochtans komt het mij wel wat eigenaardig voor dat met de uitgebalanceerde literatuurlijst van de Nederlander Ter Woorst in de hand, de schrijver blijkbaar niet de literatuur heeft doorgenomen van Emelianoff en Robotka (U.S.A.), Kaarlehto (Finland) en Henzler en Ohm (Duitsland) en hun theorieën heeft getoetst.

Dat hij echter wel de theorieën oorspronkelijk kan bewerken en herwerken bewijst hij in zijn economische analyse van de coöperatieve onderneming en vergelijking met de zuiver kapitalistische (p. 60 en v.v.) en in zijn te verderdigen stelling over de classificatie van de coöperaties (p. 71 en v.v.)

Bij de beoordeling van de behandelde materie moet wel worden uitgegaan van het feit dat schrijver opzettelijk het phenomeen coöperatie louter als econo-
mist bekijkt en logisch tracht door te redeneren voor de ontwikkelings-
landen en de ontwikkelde landen. Hij laat zich niet al te veel door andere
elementen beïnvloeden. Men moet toegeven dat in geschriften de coöperatie
gewoonlijk zeer empirisch wordt beschreven en bestudeerd. De studies hech-
ten veel belang aan historische, sociale, sociologische en ook wel eens
ideologische kermerken. Men mag het dus wel als een verdienste aanrekenen
dat hij bij zijn gekozen stelling blijft tot het einde toe en daarenboven
zich houdt aan de fundamentele problemen.

Aldus kan men zeggen dat deze oorspronkelijke studie met een overzicht van
problemen en theorieën een goed vertrekpunt is voor verdere studie door hem-
zelf en een beginpunt voor anderen. Daarenboven geeft hij een duidelijk
literatuuroverzicht en haalt hij de geciteerde teksten uit het juiste verband
en met de juiste interpretatie.

Het kon ook niet anders dan dat een behandeling van een zo omvangrijke mate-
rie op twee totaal verschillende niveaus leemten vertoont. Het behandelen
van de ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen naast elkaar mag wel wat
ambitieuus lijken.

Velen zouden het er veel minder goed hebben afgebracht want hij tracht in
beide een eenheid van lijn te houden en laat het voorkomen alsof het verschil
enkel ligt in het eenvoudige (ontwikkelingslanden) tot het ingewikkelde
(ontwikkelde landen).

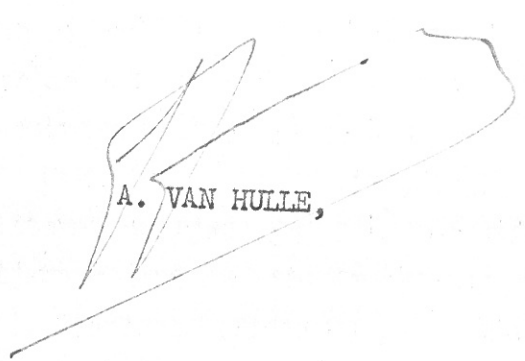
Nochtans moet toch gezegd worden dat de omstandigheden zo verschillend zijn
dat dezelfde woorden (bedrijfstructuur, vorming, enz.) andere begrippen dek-
ken. Zo komt het dan voor dat door het willen behouden van eenzelfde lijn
de behandeling dan ook diepte mist of tenminste minder nuancering heeft.

Het gevolg is dan ook dat sommige punten zeer ongelijk behandeld werden.
Hij maakt er zich soms eenvoudig van af door een citaat van iemand te vermel-
den zonder eigen persoonlijke conclusie of verwerking. Een eerste benadering
van de verschillende problemen kan zeker nog geen voldoende rijpheid geven.
Aldus zou men kunnen zeggen dat een aantal delen "onvoldragen" zijn. Het
moeilijkste voor de schrijver was dan ook blijkbaar het derde hoofdstuk.

De behandeling over de landbouwcoöperatie als faktor van economische groei in de ontwikkelingslanden mag als een waardevol alhoewel niet al te diepgaand overzicht beschouwd worden. Het deel over de geïndustrialiseerde landen (p. 116 tot 129) had beslist tot sterkere conclusies kunnen komen, hoewel het waardevolle beschouwingen inhoudt.

Ik heb mij opzettelijk onthouden van detailkritiek. Beslist zijn sommige conclusies uit het derde deel, maar ook uit andere, zeer betwistbaar. Persoonlijk ga ik met schrijver akkoord dat een produktiecoöperatie ook een echte vorm van coöperatie is. Zijn algemene conclusies zijn echter waardevol.

Als besluit kan ik zeggen dat ik dit werk als zeer waardevol aanzie, vooral omdat het baanbrekend is voor ons land. Zijn grote hoedanigheid ligt daarin dat een zeer omvangrijke problematiek op overzichtelijke wijze werd geschetst met het bijna noodzakelijk gevolg dat de afzonderlijke problemen ongelijk en soms niet diepgaand werden behandeld. Hier en daar zijn waardevolle en oorspronkelijke delen. Misschien komt het geheel toch overeen met de bedoeling van de schrijver dat deze licentiaatsverhandeling "een start zou zijn van een uitgebreidere en dieper gaande analyse".

A. VAN HULLE,